

Dinglarens väg
Vorsnos Drom
De ofrivilligt åsidosatta

REDAKTÖRER

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Ann Hellman

DINGLARENS VÄG

Dinglarens väg

Vorsnos Drom

De ofrivilligt åsidosatta

REDAKTÖRER

Britt-Inger Hedström Lundqvist

Ann Hellman

INNEHÅLL

Förord 7

Katarina Ek-Nilsson

Inledning 8

Britt-Inger Hedström Lundqvist och Ann Hellman

Sveriges historia – ett resandeperspektiv 11

Britt-Inger Hedström Lundqvist och Ann Hellman

Resandekulturen lever 40

Bo Hazell

Berättelser om livet som resande 45

Så har man försörjt sig 119

Tankar om framtiden 129

Slutord 209

Institutet för språk och folkminnen

www.sprakochfolkminnen.se

© Britt-Inger Hedström Lundqvist, Ann Hellman,

Institutet för språk och folkminnen, 2015

OMSLAGSBILD Britt-Inger Hedström Lundqvist

FORMGIVNING Jocke Wester

TRYCK TMG Tabergs

ISBN 978-91-86959-27-2

Förord

Sedan 1999 finns i vårt land fem erkända nationella minoriteter, vilka åtnjuter statens stöd för bevarandet av sin kultur och sitt språk. Av dessa minoriteter hör Resandefolket, inom minoritetsgruppen romer, till dem vars erfarenheter hittills har varit klen t representerade i våra traditionsarkiv.

Institutet för språk och folkminnen har som uppdrag att samla in, bevara, forska på och sprida kunskap om namn, dialekter och folkminnen, samt bedriva språkvård. Genom att de berättelser, vilka ligger till grund för denna bok, har samlats in till Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, bevaras resandes minnen och erfarenheter för framtiden, för forskning och ökade kunskaper om resandekultur.

Institutet för språk och folkminnen har fattat beslutet att ge ut denna bok, för att på det sättet fullgöra en del av sitt uppdrag och bidra till att bevara och sprida kunskap om den del av det immateriella kulturarvet som finns i de medverkandes livsberättelser och tankar om resandekulturen.

Ett stort tack går till initiativtagarna och redaktörerna, Britt-Inger Hedström Lundqvist och Ann Hellman, till alla som generöst delat med sig av sina minnesberättelser och till alla andra som på något sätt gjort publiceringen av denna bok möjlig.

KATARINA EK-NILSSON

Institutet för språk och folkminnen, Uppsala

Juli 2015

Inledning

Vi har valt att använda ordet »tattare« i så liten utsträckning som möjligt. När ordet används har det satts inom citationstecken för att visa respekt för alla de som tar avstånd från ordet. För att markera att Resandefolket är i fokus i denna bok har vi genomgående valt att stava ordet Resandefolk med versal begynnelsebokstav.

Det är många som har medverkat till denna bok. Skribenterna är medskapare och det fundament vilket boken vilar på. Medskapandet bär boken framåt. I den här boken skriver Resandefolket sin egen historia, berättelserna är deras egna ord och verklighet. De ord som förekommer på romani har i första hand översatts så de stämmer överens med vad medskaparna anser att de betyder. I arbetet med berättelserna har det inkräktats så lite som möjligt i medskaparnas skildringar.

Boken vilar på tre ben, historiken, berättelser och framtiden. Det finns inga anspråk i boken på att förmedla den enda sanningen. Historien och berättelserna i boken är en del i det pågående pussel som läggs av minoriteten romer/Resandefolks nutid och historia.

I arbetet med boken har det legat stort fokus på att lyssna, kommunicera och respektera för att skapa och behålla ett förtroligt samarbete. Det har funnits individanpassade lösningar utifrån medskaparnas önskemål och den ena lösningen har inte varit den andra lik. Transparens är en annan sak som har varit viktig i arbetet med boken. Medskaparna har haft insyn i bokprocessen och delar av de texter som de andra delat med sig av.

Materialet är insamlat under olika perioder och av olika personer. Fem av livsberättelserna har Linda Lundqvist samlat in under ett projekt som hon gjorde när hon gick på en projektledarutbildning i Vindelns Folkhögskola. Linda åkte då runt i Sverige, intervjuade och spelade in resande som hon besökte i deras hem. Efter resan sa hon »Jag åkte iväg utan att ha egentlig ekonomisk täckning för det, men jag har sällan känt mig så rik.« Dessa livsberättelser har hon sedan bidragit med i boken och vi vill skänka henne ett extra stort tack för detta. Andra berättelser är tankar runt ett fotografi eller händelse, som Britt-Inger Hedström Lundqvist tidigare samlat in, berättelser som är nedskrivna av resande själva. I kapitlet om framtiden har alla fått orden »framtid« och »resande« att förhålla sig till i sina egenhändigt skrivna texter. Två personer i framtidskapitlet och en i livsberättelserna är anonyma röster. Dessa tre röster finns med eftersom anonymiteten är en faktisk del av resandekulturen än idag.

Berättelserna är arkiverade för framtiden i Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, inom Institutet för språk och folkminnen. Det är viktigt att tänka på att en berättelse aldrig beskriver den exakta historiska händelsen utan återger människan i förhållandet till händelsen. Berättelserna är alltid det som informanterna tycker är viktigast att berätta. En berättelse påverkas också av ny information men även av de frågor eller ord som intervjuaren ger eller ställer.

Ett stort tack till alla som skrivit i boken eller på annat sätt är namngivna i boken.

Tack också till
Ronny Andreasson
Johanna Bartholdsson

Per-Henrik Bartholdsson
Kristina Lindholm vid Bohusläns museum
BrA konsult AB
Åke Häggström
Institutet för språk och folkminnen
Laxå hem
Lillemor Lindberg
Bosse Lundqvist
Resandeföreningen RUNG
Resandekartan / Bodil Andersson

BRITT-INGER HEDSTRÖM LUNDQVIST

ANN HELLMAN

Sveriges historia – ett resandeperspektiv

Britt-Inger Hedström Lundqvist
och Ann Hellman

Resandefolkets historia är kantad av förtryck och diskriminering. Under de minst 500 år som de resande funnits i Sverige har de som haft makt och inflytande på olika sätt försökt att utrota och osynliggöra denna folkgrupp. Otaliga är de dokument som visar att Resandefolket förföljts och förminskats alltsedan Gustav Vasas dagar fram till våra dagars vitbok, som inte heller ger en fullständig bild.

Den här boken är ett försök att berätta Resandefolkets historia genom den forskning som finns, även om denna forskning är fragmentarisk. Det är inte någon absolut sanning, utan början på en berättelse som väntar på att bli skriven. Det finns flera olika hypoteser om varifrån Resandefolket kom, vilken väg de kom, varför de kom, och vilka de var, hypoteser som det redogörs för här.

Historia handlar inte bara om det som faktiskt har hänt utan också om att dölja respektive lyfta fram. Den som skriver historia väljer själv hur en händelse beskrivs. Historieskrivaren för sin version vidare till skol- och historieböcker, och makten kan utifrån sitt eget perspektiv bestämma vem som är ond eller god, ren eller smutsig, ärlig eller oärlig. Därför är det viktigt att Resandefolket själva får berätta sin historia. En majoritet kan aldrig skriva en minoritets historia ur ett minoritetsperspektiv.

I den här boken får Resandefolket ge sin egen berättelse och göra sin röst hörd. Nedtecknandet av Resandefolkets historia är

påbörjad! Nu har Resandefolket möjlighet att ta makten över sin egen framtid.

Vi börjar från början

Enligt en hypotes skulle Resandefolket och romerna härstamma från Bibelns Abraham.

Vi ska göra en resa genom århundraden, där vi tittar på Sveriges historia tillsammans med Resandefolkets historia. Vårt första avstamp blir dock i Bibeln. I en av Moseböckerna berättas om Abraham som utsågs till att bli stamfar för ett folk, vars släkter på jorden skulle välsignas. De skulle följa Herrens väg och de skulle bli välsignade, talrika, stora och mäktiga. Patriarken Abraham ska enligt sägnen ha haft tre kvinnor. Med Sarah, som han var gift med, fick han sonen Isak, som blev den förste av det judiska folket. Med Hagar, som arbetade hos honom, fick han sonen Ismael, som la grunden till det arabiska folket. Senare på ålderns höst träffade han Ketura, som födde sönerna Simran, Joksan, Medan, Midjan, Jisbak och Sua, vilka ibland påstås vara anfäder till Resandefolket och romerna.

Folkvandringstiden

Ett eller flera nomadfolk började vandringar från Indien mot Balkan och Europa. Man vet inte säkert varför.

Omkring 500 e. Kr. började folkvandringstiden. Det är nu som ett eller flera nomadfolk börjar röra på sig i Indien. Det är dessa nomadfolk som man tror är ursprunget till Resandefolket och romerna. Det finns olika åsikter om varför nomadfolken lämnade

Indien. Kanske var det hungersnöd eller krig, eller så var det helt enkelt en vandringslust. De som gav sig av var bland annat rajputerna, khatriyas, ett krigarfolk, och brahminer, vilka var präster. Rajputern och khatriyas stod högt i rang i det kastsystem som fanns vid den tid då utvandringen ägde rum.

Var de än kom ifrån och vilka de än var så påbörjade de den långa vandringen från Indien på 500-talet. En vandring som gick via Sidenvägen till Balkan och Europa. På vägen stannade gruppen till och slog läger ibland, några blev kvar på de platser där de stannat, och personer från lokalbefolkningen följde med. Det är tack vare dem som stannade och bosatte sig längs vägen, och genom språket, som det går att urskilja de spår som vandrarna har lämnat efter sig.

Medeltiden

I Sverige blev kontakten med yttervärlden mer livlig under 1000-talet. En del från Sverige tjänstgjorde bland annat som legoknektar vid det bysantinska hovet i Konstantinopel, eller Miklagård som nordborna kallade det. Kristendomen gjorde sitt inträde i ett samhälle som tidigare var byggt kring en äldre förkristen religion.

Under 1000-talet fanns, i det område som vi idag kallar Sverige, fortfarande inga fasta gränser och det existerade inte något Sverige i den mening som det gör nu. Invånarna kände sig inte som »svenskar« utan snarare som medlemmar av en släkt eller som tillhörande ett mindre område. Vid denna tid kom nomadfolken som lämnade Indien till Europa, där de lämnade spår efter sig. Dessa spår kan utläsas ur historiska dokument.

Under medeltiden lades grunden till vårt moderna samhälle. Det är en period då jordbruket utvecklades med nya uppfinningar

och metoder. Kyrkan hade stor makt, och utöver kristendomen är också islam en snabbväxande religion i Europa.

Det är på 1000-talet som nomadfolken från nuvarande Indien kommer fram till Europa. Ungefär där Rumänien ligger idag delade gruppen på sig, några stannade och andra fortsatte. I Rumänien förstod de styrande att dessa främlingar hade kunskaper som landet behövde. Bland annat kunde de arbeta med olika metaller som koppar och nickel. För att kunna utnyttja deras kunskaper förslavades främlingarna. De slogs i bojor för att de ledande i ursprungsbefolkningen skulle försäkra sig om att kunskapen skulle stanna i landet. De i den nomadiserande gruppen som däremot passerade Rumänien fortsatte nu via Tyskland upp mot Norden. Några stannade och bosatte sig, och nya medlemmar tillkom genom bland annat ingiften.

I Sverige omformades landsbygden under medeltiden, och nya samhällsgrupper bildades, som borgare och adel. De medeltida lagarna gjorde skillnad på bofasta och de som fanns längre ner på den sociala stegen. Dessa fick samlingsbeteckningen *lösker folk*, vilket betyder lösdrivare, ett ord som fortfarande i dag lever kvar i vissa delar av landet. Det fanns en tydlig skillnad mellan adel, bönder, präster, köpmän, hantverkare och andra som hade egen egendom, och dem som inte har det. Människor som inte hade egendom, det vill säga inte var *besuttna*, sågs som en underklass och fick agas.

Skojare eller Djingis Khans krigare

Kanske fanns Resandefolk i Sverige redan under medeltiden. I källorna står det om *skojare*, alltså kringvandrande personer.

På 1700-talet skriver Laurentius Rabenius att det kan ha funnits Resandefolk i Sverige redan vid slutet av 1200-talet. Det skulle innebära att Resandefolket fanns i riket innan Sverige blev svenskt.

Rabenius hänvisar till ett påbud som är undertecknat av kung Birger Magnusson. Där konstaterar han att utländska kringvandrande skojare påträffats i skogarna runt Kolmården. De kan ha kommit till Sverige från Tyskland via Danmark där de hade bosatt sig på de jylländska hedarna. De ska ha tillhört Jenische, en folkstam med indoeuropeiskt ursprung.

I Danmark har man funnit dokument som berättar om en folkgrupp som kallades jyske zigeunere, kjøltringer, natmøend och skøjere. I Sverige fick de namnen kältringar, nattmän och skojare. Än i dag finns det äldre resande som själva kallar sig för skojare. Ordet tros komma från östfrisiskan. Schooier är namnet på en kringvandrande person. I ordböcker står det att läsa om folk som »skoja kring landet« vilket innebar att de »vandra omkring på vägarna«.

Det är nu på 1200-talet som Djingis Khan är på krigsstigen. Det finns teorier som går ut på att Resandefolket härstammar från krigare i dessa arméer. Forskaren Allan Etzler var en av de första som i sina studier av Resandefolket anammade denna teori. Det finns också svenska resande idag som menar att det är härifrån som Resandefolket härstammar. Krigarna skulle ha varit nomader och skickliga ryttare. Ättlingar till dessa mongolkrigare ska senare ha hamnat på svensk mark genom att de värvades hit som legosoldater.

Anteckningar i olika länder om Resandefolk

Under medeltiden förefaller det som om Resandefolket sprider sig över Europa, och de lämnar spår i de historiska dokumenten i flera länder.

I Konstantinopel 1320 finns de första säkra uppgifterna om Resandefolk. Sverige har haft koppling till Konstantinopel tidigare. Under

1000-talet fanns det, som nämnts tidigare, också legoknektar från Sverige som tjänstgjorde vid det bysantinska hovet i Konstantinopel.

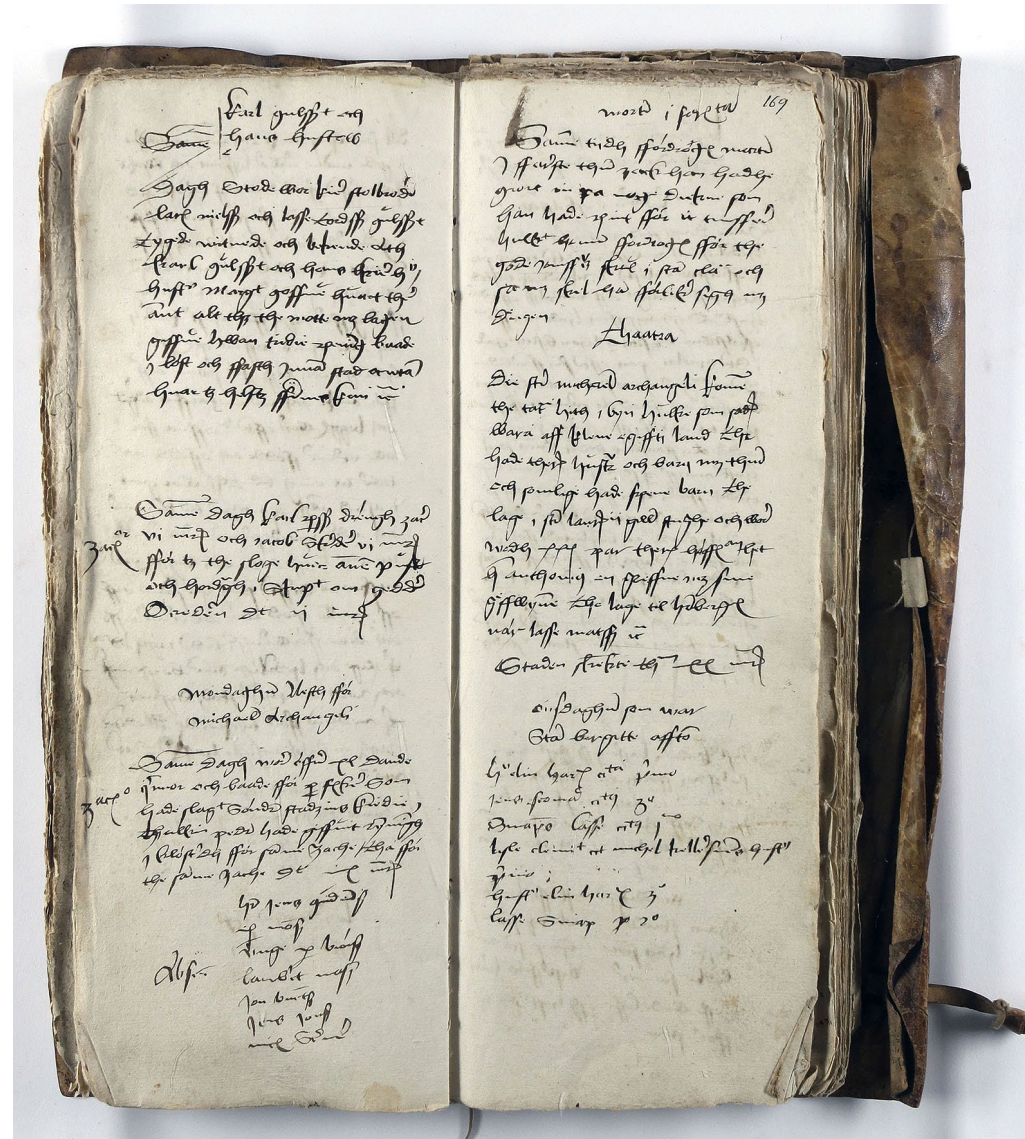
Det finns noteringar i Tyskland från 1407 om att Resandefolk bosatt sig där och att de utvisades efter tio år. I Frankrike finns det noteringar från 1418. Kung Ludwig XII tog beslut om att förvisa folkgruppen från landet i början av 1500-talet. I Holland återfinns gruppen i noteringar från 1420. 1425 återfinns de i Spanien, knappt sjuttio år senare införs där anti-romska lagar och folkgruppen utsattes för inkquisitionen. Även i Schweiz infördes anti-romska lagar, och 1514 uppmuntrades jakt på folkgruppen för att få dem att lämna alperna. Efter det har ytterligare noteringar hittats i Wales, England, Skottland och Danmark.

Folk rörde sig över gränserna, och invandring även till Sverige var något som pågick kontinuerligt. I litteraturen går det att utläsa att överallt i Europa där Resandefolk funnits har de utsatts för diskriminering. I Sverige fanns på 1300-talet en lösdriverilag som sa att obemedlad, det vill säga de som inte ägde jord eller hade andra tillgångar, var tvungna att arbeta hos besuttna eller förmögna. Det stod att de som uppfattades vara kringstrykare och inte inom viss tid skaffat tjänst bestraffades med »förlust av sin egendom, spöstraff och öronens avskärande« förutom att de kunde dömas till utvisning. Bland dessa kan ha funnits resande.

Resandefolket återfinns i Stockholm stads tänkebok

De första tydliga svenska noteringarna om Resandefolk i landet, förekommer i Stockholms Stads Tänkebok den 29 september 1512.

I boken står det om en okänd folkgrupp med främmande utseende, annorlunda seder och obegripligt språk. Den 29 september

I Stockholms Stads tänkebok 1512 finns det första säkra belägget på att Resandefolket finns i Sverige. Stockholms Stadsarkiv.

1512 kom tatarerna, »tattarna«, de som idag anses utgöra den första immigrationen av Resandefolk till Sverige. Många resande av idag anser sig vara ättlingar till dessa. Gruppen omnämns i tänkeboken som »egyptier« och likställs med pilgrimer. Pilgrimer skulle under denna tidsperiod tas emot med respekt. De fick allmosor och härbärge enligt de normer som gällde för mottagandet av främlingar. Några årtionden senare övergick det tidigare välkomnandet av de nya människorna, till att dessa ansågs vara oönskade främlingar. Benämningen »egyptier« ersätts med termerna »tattare« eller »zigenare«.

Olaus Petri bekräftar i sin svenska krönika att det finns Resandefolk i Stockholm 1512. Där står det:

Samma år som herr Sten hade blivit hövitsman, kom en hop av det folket som fara omkring ifrån det ena landet till det andra, och dem man kallar tattare hit till landet och till Stockholm. Förr hade de aldrig varit här.

Även detta citat kan tolkas som att det fanns en viss öppenhet och tolerans, något som förändrades under vasatiden.

Gustav Vasa lägger grunden till rasmotsättningar

Vasatiden är den period i svensk historia som börjar med Gustav Vasas makttillträde 1521 och slutar med Kristinas abdikation 1654. Gustav Vasa har stor betydelse för hur Resandefolket och romerna kommer att behandlas ända fram till våra dagar.

Vid Gustav Vasas tillträde 1521 såg han till att den fördragsamhet som tidigare funnits ändrades till en betydligt strängare inställning till de kringresande. Han beskrev dem som spioner och införde

hårda bestämmelser. Var de än påträffades »skall de då straffas till liv och gods utan all nåd.« Även hans söner fortsatte med denna restriktiva politik mot Resandefolket och även andra grupper som inte ansågs passa in.

Kungamakten och Sverige som nationalstat stärktes med Gustav Vasa. Detta gjorde att behovet att hålla kontrollen över dem som befann sig inom territoriet ökade. Det ansågs föreligga en ständig risk att någon annan nation skulle försöka ta över landet. Därmed ökade statens intresse att veta vem som reste inom landet och varför. Resandefolket stack ut genom språk, ursprung, kanske utseende, och blev därför en grupp som man ville kontrollera extra.

Resandefolk kunde undantagsvis få beskydd. 1539 utfärdades ett pass för »Christoffer Larsson tatare hövitsman samt hans medfölje«. I passet framgår det att denna resandegrupp arbetade vid Salberget, alltså Sala silvergruva, och Stockholm slott. »Kronan till gagn och bästa och gjorde sitt flitiga arbete, det som dem haver varit föreställt«. Generellt var annars inställningen mot resandefolk fientlig. De anklagades för allehanda saker som bettleri, tjuveri, trolldom och spioneri. När myndigheterna inte drev ut dem ur landet sattes de i tvångsarbete. Kyrkan bannlyste samröre med Resandefolk. »Tattare skall prästen inte befatta sig med, varken döpa deras barn eller jorda deras lik« fastställde Laurentius Petri, som senare blev ärkebiskop, 1560.

Vid riksdagen i Örebro 1617 kom ett förslag från prästerskapet om att alla »tattare« skulle förvisas ur riket. Anledningen var att de kringresande grupperna ansågs vara »alla skälmars, mandråpares, tjuvars, horkarlars, horors, kättares och lathundars tillflykt«. Den officiella lagstiftningen kom inte förrän 1637, men då är den desto mer skoningslös. Om någon hittades i landet ska man »utan vidare förfrågan, process eller rättegång upphänga och till

livet straffa« männen, samtidigt som kvinnor och barn omedelbart skulle förpassas ur landet.

Detta dokument saknar motstycke i svensk rättshistoria med sin extrema hårdhet och det finns de som anser att det var ett folkmord på en folkgrupp. Drottning Kristina var regent när detta dokument tillkom. I förordet står det att

alla sådana tattare och tatterskor med hela deras anhang, såväl kvinnor som män, som inom våra och Sveriges gränser vistas, skola innan den 8 november nästkommande vara förpliktade att fly och vika utur vårt konungarike och alla dess underliggande provinser... Där någon efter föreskriven 8 november, det vare sig få eller uppspanas, finnas och beträdas kunna, då skola våra landshövdingar, ståt-hållare och befallningsmän låta dem strax fastgripa, vad gods de medföra avhända, och så många karlar där ibland är, utan vidare förfrågan, process eller rättegång upphänga och till livet straffa, men alla deras konor och barn skola de låta härad efter härad sin kos utur landet utdrivas.

Forskningen har inte kunnat visa hur lagen praktiserades men den lade grunden till en attityd som blev tongivande för hur man senare betraktade Resandefolket. Den tidigare toleranta inställningen till Resandefolket förändrades nu till en fientlighet som sedan följer med ända in i 1900-talet.

Under den här tidsperioden förpassas delar av Resandefolket till de nordöstra delarna av Storsverige på 1500-talet, dagens Finland. Där blev de tvingade att bryta mark i Karelen under slavliknande förhållanden. Sveriges gränser var fortfarande flytande mot norr och nordost vid Vasatidens början, men koloniseringen ägde rum både i Norrland och Finland.

Stormaktstiden 1611–1718

Under 1600-talet växte Sverige till att bli ett Östersjövälde och en maktfaktor i Europa. Religionen och kyrkan hade stor makt. Staten blev starkare och förvaltningen byggdes ut till att vara en av de mest effektiva i Europa. Den betraktades som ett föredöme för grannstaterna. Det var nu som det trettioåriga kriget startade, ett krig där många ur Resandefolket deltog.

En del forskare anser att det finns en stark koppling mellan 30-åriga kriget och Resandefolket. 1955 skriver Heymowski att:

en del resandesläkter härstammar sannolikt från tyska legoknektar och i viss utsträckning även från tyska skarprättare. Utländska värvade soldater kan tänkas ha kommit hit i samband med 30-åriga kriget.

Heymowski har använt sig av källor från 1500–1700-talen. Han menar att värvade soldater var den största yrkesgruppen hos Resandefolket.

1675 utfärdade Karl XI en bestämmelse om att alla Resandefolk skulle bli soldater. Efter alla krig som varit under 1600-talet tvingades regeringen att beordra ut allt manfolk till soldater, oavsett ålder och lämplighet. Även på kontinenten var det vanligt att Resandefolk togs ut till arméerna, speciellt som spejare.

Många resande anser sig vara ättlingar till de soldater som Karl XII värvade utomlands. När Sverige förlorade stora delar av sin armé i de europeiska krigen, var det nödvändigt att rekrytera de trupper som fanns att tillgå. Andra resande menar att de har sitt ursprung bland de ryska krigsfångar som blev kvar i Sverige efter fångenskap i Visingsborg på Visingsö 1700–1721. Släktforskning

har tydligt visat att det bland Resandefolket finns släktskap med de krigsfångar och soldater som kom till Sverige under den här perioden. Flera släktforskare har i sina efterforskningar lyckats spåra sina släktingar till 1600-talet och kunnat konstatera att deras förfäder varit soldater. De har också sett att många har haft tyska eller svenska soldatnamn.

I 1700-talets kyrkoböcker kan man se att det finns många resande i Sverige efter att Karl XII förlorat sina krig. Han lär ha sagt att »jag har hellre några tattare i min här än många andra.«

Ett annat intressant perspektiv gällande Resandefolkets militära historia är att orden för vapen påfallande ofta är på romani och romanés. Många av dessa ord är av indiskt ursprung, något som stärker teorin om att Resandefolket hade kopplingar till en militär här i Europa. Det kan ha varit så att det fanns en militär här som flydde från dagens Pakistan och att denna här kom till Europa och värvades som turkiska soldater.

I arkiven finns det noteringar om att »Det är den allmänna meningen att tattarna kom till vårt land i sällskap med Karl XII, när han kom hem från sina krigiska färder i sydöstra Europa«.

Den svenske konungen underhandlade med tattarkungen och fick låna en massa tattare till hjälp i kriget. De skulle gå före i striden eftersom den svenske kungen ville spara sitt eget folk. Efter kriget tänkte Sveriges kung lämna tillbaka de överblivna tattarna, men han fick besked om att han fick behålla dem och slåss med dem bäst han ville. På så sätt stannade de kvar i Sverige.

Frihetstiden 1718–1809

Efter Karl XII:s död 30 november 1718 upphörde Sverige att vara en stormakt. Landet var fattigt efter många och långa krig.

Utanför det ordinarie samhällssystemet fanns de egendomslösa, de som fick försörja sig med det de kunde göra med sina händer. Många var tjänstefolk. Alla över femton års ålder som inte kunde försörja sig själva hamnade under tjänstehjonsstadgan. Stadgan innebar att de var skyldiga att ta tjänst hos någon, annars kunde de åläggas tvångsarbete. Denna lag infördes för att trygga tillgången på arbetskraft och förhindra lösdriveri. Den första tjänstehjonsstadgan kom 1664 och den blev sedan allt strängare. Så här lød en paragraf i tjänstehjonsstadgan:

Tjänstehjon skall i sitt förhållande vara gudfruktigt, troget, lydigt, nyktert och sedligt, samt icke undandraga sig det arbete och sysslor som husbonden skäligen förutsätter. Är tjänstehjonet försumligt, gensträvt eller oordentligt och låter sig ej rättas eller visar sig otroget, okunnigt eller eljest odugligt i tjänsten må det därifrån skiljas.

Denna stadga gällde fram till 1926.

1741 utfärdades en förordning om omedelbar utvisning av »alle judar, savoyarer, lindansare, komedianter med flera gycklare, vad namn de hava måge, tartare och Zigeuner, som med varjehanda ogudaktighet, spådomar, lögn och tjuveri tillfoga menige man stort besvär och olägenhet«.

Forskning visar dock att under samma tid levde bönder* och Resandefolket i ett slags symbios, i ett ömsesidigt beroende.

Linné och rasläran

Carl von Linné bidrog till att en raslära växte fram. Den användes sedan under 1900-talet för att skapa en idealisk ras, som var blond och blåögd. De som inte hade dessa egenskaper tillhörde automatiskt den andra sidan, det vill säga den mörka och onda.

Carl von Linné är en av Sveriges mest kända vetenskapsmän, och han blev mest känd för att han utarbetade ett sätt att systematisera växter och djur. Förutom sin insats i växtriket forskade han inom medicin, farmakologi, och geologi. Carl von Linné delade inte bara in blommor och djur i olika kategorier, utan även människorasen. Den delade han in i fyra underavdelningar. Den vita europén framställdes i mer positiva ordalag än till exempel afrikanerna, vilka han beskrev som nyckfulla och lata. Linné ansåg sig kunna bevisa vetenskapligt att människor har olika värde. Rasläran anger till exempel att afrikaner tillhör en lägre stående ras vilken kan utnyttjas som slavar. Linnés raslära kom att ha stor betydelse för Resandefolket under 1900-talet.

Slaveri

Sverige var på olika sätt inblandat i slavhandel, som uttryck för ett rasistiskt synsätt, under 1600- och 1700-talen.

* Bönder används här i betydelsen »icke-resande, icke-romer«, inte i dess vanliga betydelse som benämning på en yrkesgrupp.

Även Sverige var under 1600- och 1700-talen involverat i den omfattande slavhandeln, genom regelrätt handel med människor från Afrika, men också genom att det svenska järnet användes till slavernas fotbojor. Uttryck för ett rasistiskt synsätt präglade majoritetssamhällets relationer till samer och resande. 1830 förbjöds dock »negerhandel« och belades med dödsstraff.

I Rumänien blev, vid mitten av 1800-talet, de Resandefolk och romer som förslavades på 1000–1100-talen befriade från sitt slaveri. Dessa försökte nu skapa sig ett liv och en hygglig tillvaro, men hade svårt att bli likvärdiga medborgare. De som hade möjlighet flyttade från Rumänien till olika länder.

Ett Sverige i förändring

Under 1800-talet förändrades Sverige snabbt. Jordbruket utvecklades med nya tekniker och nya metoder, fabriker började byggas och befolkningen ökade.

Vid slutet av 1800-talet invandrade flera romska grupper till Sverige. Resandefolket som hade funnits här sedan början av 1500-talet eller kanske ännu längre började nu räknas till den svenska befolkningen. Resandefolket skulle som andra svenskar uppfostras till att bli nyttiga medborgare. De förväntades ta anställning inom industrin eller inom jordbruket istället för att resa runt och erbjuda sina varor och tjänster. För att tvinga dem att ändra sitt sätt att leva antogs flera olika lagar som skulle tvinga dem att försörja sig på ett annat sätt. Den första lösdriverilagen tillkom 1843 och den utvecklades och förändrades om och om igen med syfte att staten skulle kunna behålla makt och kontroll. Lagen fanns sedan kvar i olika skepnader ända fram till 1965 när den avskaffades.

Under senare delen av 1800-talet flyttade många in till de växande städerna. Där fanns andra möjligheter till försörjning. Befolkningsökningen gjorde att de som saknade tillgångar blev fler och att det så småningom, mot seklets slut, skapades en arbetarklass.

Efterfrågan på textilier, köksredskap, leksaker och andra konsumtionsvaror ökade, och marknaden för de varor och tjänster som de resande sålde blev större. Det blev billigare att handla av Resandefolket än i handeln, vilket fick affärsinnehavarna att ropa efter restriktioner och lagar mot dem som gick runt och sålde. Från 1840-talet hade det blivit tillåtet att starta handelsbodrar på landsbygden, något som gav en ny situation mot tidigare, då handeln varit knuten till städer och bestämda marknadsplatser. Resandefolkets försäljning utgjorde en konkurrens för dessa handelsbodrar.

Enkla hushållsredskap, som här en ståltrådsvisp, hörde till sådant som tillverkades och såldes av resande. Den här ståltrådsvispen är tillverkad av Magnus Magnusson (Sandberg). Foto Hugo Lindberg.

Klyftorna och motsättningarna i samhället ökade. För att disciplinera och kontrollera människorna införde staten olika lagar för dem som saknade arbetsgivare, fast boende och som inte hade egna medel. Den som greps kunde föras till spinnhus, uppfostrings-

anstalt eller någon annan typ av tvångsarbete. Resandefolkets levnads- och försörjningssätt drabbades på detta sätt hårt av den nya lagstiftningen. De klarade sig dock ofta från att bli anhållna om de kunde visa att de hade kontanter.

Svenskheten skapas

Många av de föreställningar som sammankopplas med svenskhet uppstod i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet i samband med nationalromantiken. Många människor i borgerligheten drömde sig tillbaka till landet, naturen och de gamla folksederna. Industrin växte fort och människorna flyttade från landet till staden. Det blev viktigt att bevara det som höll på att försvinna. Nostalgi och oro för framtiden var en viktig del i nationalromantiken.

Under nationalromantiken blev det viktigt att urskilja dem som inte passade in i det svenska samhället och att förtydliga vad som är »svenskt«. Nu bestämdes hur »svensken« är och ser ut både till utseende och till sätt. Det blonda och blåögda blir norm.

Det finns inga naturgivna nationsgränser. Sveriges karta har hela tiden förändrats under historiens gång. Ursprungligen var Sverige flera löst sammanhängande områden. Först under medeltiden enades landet under en central statsmakt. På 1400-talet ingick Sverige i Kalmarunionen tillsammans med Norge och Danmark, men blev självständigt i början av 1500-talet. Under stormakts-tiden på 1600-talet var Sverige som störst. Många av de områden som erövrades förlorades sedan under 1700-talet. I början av 1800-talet lämnade Finland, samt alla områden utanför den skandinaviska halvön, Sverige. De gränser landet då fick är samma som gäller idag. Efter det sista kriget som Sverige har deltagit i 1814 ingicks en union med Norge, vilken upplöstes 1905.

I början av 1900-talet infördes skärpta invandrarrestriktioner med krav på arbets- och uppehållstillstånd. 1914 kom en lag vilken ofta beskrivs som Sveriges första immigrationslag. Vissa utländska grupper hade uppmärksammats som svåra att kontrollera i statistiska rapporter, i första hand finnar, italienare, judar och romer. Lagen fokuserar på dem som vandrar från ort till ort, musikanter, tiggare och andra som man tror inte ska kunna försörja sig på ett av staten accepterat sätt.

1917 och 1918 infördes ett pass- och viseringstvång, och ett krav på arbets- och uppehållstillstånd.

Allt detta sammantaget gör att Resandefolkets utrymme i samhället krymper mer och mer. Även om de alltid levt på ett annat sätt än andra grupper fanns det tidigare utrymme för dem att arbeta och att leva enligt sina traditioner. Nu blir de en mer tydlig grupp som avviker genom sin rörlighet och självständighet.

Konsumtionsvaror blir alltmer tillgängliga genom att industrin expanderar och hantverket försvinner. Många av Resandefolket anpassar sig till de nya tiderna och fortsätter att göra affärer. De som sålde hästar övergår till att sälja bilar. De som sålde lump säljer istället skrot och så vidare. De som klarar sig bra väcker avundsjuka och rädsla för att de ska ta något som med större rätt tillhör »svenskarna«. Nu får rasismen fäste och Resandefolket definieras som något främmande, något som inte är »svenskt«.

Folkhemmet

När Per Albin Hansson talar om den svenska välfärdsmodellen, »folkhemmet«, betonar han solidaritet och jämlikhet, samarbete och hjälpsamhet. En omtanke som dock inte omfattar Resandefolket.

I slutet av 1920-talet börjar man tala om ett »folkhem«. Om man ska vara noga så myntades begreppet redan på 1910-talet, men det var när Per Albin tog upp det som det blev mer uppmärksammat i slutet av 1920-talet. Folkhemmet var en politisk vision om solidaritet, om att alla skulle få det bättre och att klasskillnaderna skulle utjämnas. Den visionen innefattade underförstått dem som ansågs uppfylla kriterierna för att vara »svensk«. Till den gruppen hörde inte Resandefolket.

Tidningarna skriver om »tattarplågan«, och »tattarfrågan« debatteras i tidningarna och utreds av myndigheterna. Det resulterar i en ny fattigvårdslag 1923 och en ny barnavårdslag 1924. De båda lagarna gör det enklare att omhänderta och tvångsplacera barn. Resandefolket utsätts under hela 1900-talet för diskriminering. De utreds, inventeras och registreras, och stigmatiseras alltmer till följd av detta. Resandefolket sågs som ett hot mot folkhemmet och den rationella och moderna människan som man ville skulle växa fram. Deras traditionella levnadssätt och starka familjekänsla passade inte in det nya rena Sverige.

Rasbiologin får ett stort genomslag, och när paret Gunnar och Alva Myrdal utkom med boken *Kris i befolkningsfrågan* 1934 förankrades budskapet hos allmänheten. Boken trycktes i stora upplagor. Myrdal menade att så många som var tionde svensk inte var av tillräckligt gott virke för att kunna fungera i folkhemmet.

För att komma till rätta med »tattarplågan« debatterades olika lösningar. Man tänkte att Resandefolket kostade pengar och att de födde många barn som i sin tur skulle kosta ännu mer pengar. Om man på något sätt kunde stoppa den utvecklingen skulle det finnas mer pengar kvar till folkhemmet och de »riktiga« svenskarna. En lösning var att hindra de vuxna från att gifta sig och skaffa barn. Äktenskapslagen från 1915 skulle se till att bara de dugliga, friska och rasrena fick barn med varandra.

Foto från början av 1920-talet i Vansbro. Mannen med stövlar är Adolf Andreasson Krans, kallad Adel, och övriga personer på bilden hans barn. Foto i privat ägo.

En annan lösning för att komma tillrätta med »tattarna« var att skilja barnen från deras föräldrar. I Kurt Magnussons livsberättelse går det att läsa om en 4-årig resandepojke som omhändertogs av myndigheterna för att sedan växa upp på olika barn- och fosterhem. Barnen skulle fostras till att bli goda samhällsmedborgare, vilket innebar att de i fortsättningen inte skulle tillhöra Resandefolket. I många fall fick barnen gå i särskola – trots att de inte var svagbegåvade. När särskolebarnen sedan blev vuxna kunde steriliseringslagen praktiseras. Det var inte bara socialdemokraterna som var för rashygien, utan alla partier var eniga. Tankarna om rashygien fanns i hela Europa, även om det var i Uppsala som världens första rasbiologiska institut öppnades. Herman Lundborg var

institutets första chef. Han genomförde rasbiologiska undersökningar av 100 000 svenskar där man ansåg sig kunna hitta brottslighet, alkoholism, sinnessjukdom och andra negativa egenskaper kopplade till etnicitet. Resultaten presenterades bland annat 1926 i en lärobok för gymnasiet med titeln *Svensk raskunskap*.

I steriliseringslagen, som kom 1934, fick man inte sterilisera någon utifrån etnicitet. I praktiken sammanföll ändå egenskaperna som tillskrivs Resandefolket med de karaktärsdrag som angavs som skäl för sterilisering. Det var individer vilka ansågs vara psykiskt sjuka, sinnesslöa eller utvecklingsstörda som man med tvång kunde sterilisera. Vem och vilka som ansågs höra till de kategorierna var, sett med dagens ögon, väldigt godtyckligt.

1941 utvidgades lagen till att även gälla dem som genom arvsanlag kunde överföra en sjukdom eller som levde på ett sätt som kunde uppfattas som asocialt. Dessutom kunde de som ansågs olämpliga som föräldrar steriliseras. Det fanns förslag om att lagen även skulle innehålla tvångssterilisering av alla som tillhörde Resandefolket, men detta förslag blev nedröstat. Däremot tillkom ett tillägg om levnadssätt, vilket blev ett sätt att komma åt Resandefolket.

Hur många resande som blev steriliserade med tvång eller av andra orsaker finns inga uppgifter om, men de flesta resande kan berätta att de känner någon som blivit steriliserad. I Sverige steriliserades 1935–1975 närmare 63 000 människor. Steriliseringarna utfördes på både män och kvinnor men det var påfallande många kvinnor som råkade ut för det.

Resandefolket går under jord

I sina försök att undkomma samhällets åtgärder gömmer sig Resandefolket. De berättar inte för grannar, arbetskamrater och

vänner, ibland inte ens för sina egna barn, att de tillhör Resandefolket. De tvingas välja bort en stor del av sin identitet för att skydda både sig själva och sina barn från att diskrimineras.

Till Snarsmon i Bohuslän kom under 1860-talet ett tiotal Resandefamiljer som slog sig ner i ett avlägset område. De bodde i enkla stugor och jordgrävda hus, och de försörjde sig på att göra affärer och erbjuda olika tjänster. I mer än fyrtio år levde Resandefolket i Snarsmon. Under dessa år utsattes de enligt uppgift av flera attentat från lokalbefolkningen. Kring 1890 ödelades byn vid ännu ett anfall och Resandefolket flydde från trakten för att inte återvända. Flera av dessa familjer bosatte sig i trakterna runt Snarsmon. Där bodde de i generationer framåt men ingen återvände till Snarsmon.

Ungefär samma sak upprepade sig i Krämarstan som ligger i utkanten av Finnerödja. 1909 köpte en resandefamilj med sex barn en bit mark och byggde sig ett hus. När barnen växte upp byggde de egna hus samtidigt som resande från andra håll också fick möjlighet att bygga och flytta in på området. När Krämarstan var som störst fanns där femton byggnader och ett par mindre hus, eller jordkulor som de också benämns. Vägen till brunnen kallades Storgatan och gick från byns början till dess slut. Byn var bebodd i nästan 20 år innan de flesta av byns invånare blev lurade att sälja och gav sig av. De som stannade kvar fördrevs senare med våld från platsen. Under den tid då byn fanns bodde där sammanlagt cirka 200 resande.

I Jönköping på 1940-talet ägde också en fördrivning av Resandefolket rum. Det bodde många resande vid Östra Torget i Jönköping. Det fanns rykten om att »tattarna« trakasserade kvinnor och att de levde av fattigunderstöd. Vid en utredning visade det sig att av de 450 invånare som fanns registrerade som »tattare« fick

Storgatan i Krämarstan som det ser ut idag.

Foto Britt-Inger Hedström Lundqvist.

endast tre stöd från fattigvården. Det var långt under genomsnittet för majoritetsbefolkningen, men ryktet levde ändå kvar. 1948 tog ryktena fart igen. En tändande gnista kan ha varit att en av dem som gick till attack hade varit tillsammans med en resandeflicka, och att hans privata hämndbegär bidrog. Det uppstod en upphetsad stämning och flera gav sig på »tattarna«. Folkmassan gick till attack mot alla som tillhörde Resandefolket. Dessa gömde sig i sina hem där de trodde sig vara säkra, men folkhopen trängde sig in, vandaliserade och misshandlade dem. Folk kastade sig ut genom fönster för att undkomma förövarna. Kravallerna pågick under fem dagar. Polis och press stod på mobbens sida i kravallerna. I lokaltidningarna menade man att Resandefolket hade sig själva att skylla. Det tog lång tid innan de ansvariga ställdes inför rätta. Då hade många av Resandefolket flytt staden, och de som var kvar var tvungna att dölja sitt ursprung. 2014 invigdes ett monument, skapat av konstnären Mario Rojas, på Hovrättstorget i Jönköping, till minne av kravallerna.

I sin bok *Resandefolket – från tattare till traveller* berättar Bo Hazell utförligt om det som har hänt på de här tre platserna. I Snarsmon och i Krämarstan lyckades lokalbefolkningen genomföra en etnisk rensning. Resandefolket försvann från platsen eller var tvungna att dölja sitt ursprung, och många döljer det än idag. I Jönköping återvände de till staden.

Från assimilering till integrering

Samhället förändrades under 1950-talet, men den officiella hållningen var fortfarande att Resandefolket måste assimileras och anpassa sig till samhällets norm.

Efter 1960 började medvetenheten om etnicitet och minoriteters rättigheter uppmärksammas. Bostadspolitiken gjorde att även Resandefolket bereddes plats i det framväxande miljonprogrammets bostäder. Fortfarande vidtogs åtgärder för att alla skulle anpassa sig till majoritetssamhället, bland annat genom fast bosättning, samt hälsomässig och social rehabilitering. Detta var genomförbart då ekonomin i Sverige expanderade under 1950–1970-talen, vilket i sin tur innebar att det byggdes stora bostadsområden för att alla skulle få en bostad.

Hazell menar att det är först i samband med invandringen under tidigt 1990-tal som Resandefolket själva kunde uppfatta en viss förändring åt det positiva hållet i samhällets attityd gentemot dem. Regeringen gör nu en helomvändning och istället för assimilering börjar man tala om integrering, detta när assimileringen av resande redan mer eller mindre var avklarad. Minoriteter och invandrare skulle nu vara en del av det svenska samhället, men samtidigt få behålla sina traditioner, sin egenart, sitt språk och sin kultur.

I denna anda överlämnades 1998 en proposition till riksdagen. I propositionen finns förslag på åtgärder som behöver göras för att Sverige skulle kunna godkänna Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk. Det betyder att Sveriges nationella minoriteter och deras språk ska erkännas. Under rubriken *Romer* står det att läsa att de även ska omfatta Resandefolket. I regeringens proposition 1998/99:143 kan man läsa följande:

Härutöver finns även resande som liksom romerna levtt kringresande liv. De har funnits i Sverige lika länge som romerna och flera anser sig ha släktskap med romerna inte minst eftersom de talar en varietet av romani chib kallad svensk romani.

1999 går lagen igenom i riksdagen och i februari 2000 blir Resandefolket till sist erkänt som en etnisk minoritet, tillhörande gruppen romer. I april samma år får de en ursäkt från regeringen för alla orättvisor de utsatts för. Denna ursäkt kommer i form av en artikel på tidningen *Expressens* debattsida. I vanliga fall brukar ursäkter och tillkännagivanden göras under formella och festliga former, men inte den här gången. Artikeln undertecknades av vice statsminister Lena Hjelm Wallén och socialminister Lars Engqvist. Där står det att

Vi har alla anledning att erkänna det förtryck som resandefolket har utsatts för i det svenska samhället. De resande har liksom alla andra etniska grupper rätt till sin kultur och sin historia och de har rätt att bli respekterade som folkgrupp. Vi vill därför som representanter för Sveriges regering be om ursäkt för de övergrepp som resandefolket utsatts för genom åren av svenska myndigheter.

Längre fram i artikeln står det också. »Vi välkomnar en dialog mellan svenska myndigheter och företrädare för resandefolket kring hur deras kultur och historia skall uppmärksammas.«

Nu bekräftas att minoriteten romer består av fem grupper, Resandefolket, svenska romer, finska romer, utomnordiska romer och nyanlända romer.

Vitboken

Tanken med Vitboken är att ge ett erkännande åt offren och deras anhöriga samt att skapa en större förståelse för minoriteten romers situation i dag

2011 påbörjas ett arbete inom regeringskansliet för att göra en Vitbok om de övergrepp och kränkningar som minoriteten romer blivit utsatt för under 1900-talet. 2014 presenterar integrationsminister Erik Ullenhag *Den mörka och okända historien*, en vitbok om de övergrepp och de kränkningar av Resandefolket och romerna som förekommit i Sverige under 1900-talet. Boken har tagits fram av Arbetsmarknadsdepartementet. Den innehåller arkivmaterial, forskarrapporter och intervjuer med Resandefolket och romer. Den ger inte en fullständig bild av minoriteten romer/Resandefolkets utsatthet under 1900-talet, men är den hittills mest omfattande boken på detta område. Trots sitt goda syfte innehåller den ändå felaktigheter.

Det har forskats mycket lite kring minoriteten romer/Resandefolket. Det finns många teorier om de fem olika gruppernas ursprung, och det är därför viktigt att var och en av dessa fem grupper får skriva sin egen historia både ur ett bevarandeperspektiv och ur ett identitetsperspektiv. Att förstå vem man är i förhållande till sin omgivning förutsätter att man vet var man kommer

ifrån. Identitet är beroende av många saker, bland annat genus, klass, religion, familj, släkt och etnicitet. Men identiteten är också beroende av historia och möjligheten att kunna se sin del i historien. Om man berövas sin historia eller om den är otydlig uppstår en identitetskris som kan få konsekvenser för individen såväl som för minoriteten.

I Vitboken står det att »tattarinventeringen« 1944 registrerade romer, vilket gör att det blir en begreppsförvirring. »Tattarinventeringen« registrerade Resandefolket. De senare »zigenarinventeringarna« registrerade romer.

Minoriteten romer/Resandefolket blev erkänd som bestående av fem olika grupper i det beslut som togs år 2000. Tyvärr osynliggörs och blandas grupperna ihop i Vitboken. Denna sammanblandning av de olika grupperna hjälper inte någon av grupperna att bevara sin kultur och sina traditioner. Behandlingen av de olika grupperna har sett olika ut genom tiderna och ser olika ut även i vår samtid. Romerna fick inte gå i skola förrän på 1960-talet medan Resandefolket har gått i skola lika länge som det har funnits skolplikt i landet. Dessa och andra fakta gör att det är oerhört viktigt att var och en av grupperna inom minoriteten får skriva sin egen historia.

Registreringar

Under 1900-talet genomfördes minst tre så kallade »tattarinventeringar«. Samtliga Sveriges resande skulle registreras. 1925 gjordes »tattarundersökningen« i Malmö. Den sista officiella »tattarinventeringen« utfördes 1943/44, mitt under andra världskriget. Socialstyrelsens utredningsbyrå skickade ut ett frågeformulär till alla polisdistrikt i Sverige. Polisen kartlade »tattarna«, deras adresser och vilka som vistades och bodde där. Denna registrering

skulle ha varit den sista, men hösten 2013 uppdagades ett register hos Malmöpolisen. Ett register där Resandefolk och romer har kartlagts. Granskningen som polisen i Malmö gjorde resulterar i att det inte går att utesluta att romer och resande diskrimineras i polisens arbete. Det som blir uppenbart är att 2013 års registrering inte är en isolerad historisk företeelse. Det finns en tradition att registrera och särbehandla Resandefolk och romer.

Detta har skett trots att det i Sveriges grundlag står att man inte får registrera utifrån etniskt ursprung. I regeringsformen finns även ett skydd för personlig integritet och mot diskriminering. Dessutom finns Europakonventionen, med ett skydd mot godtycklig myndighetsinblandning. I människorättsdomstolen i Strasbourg finns ett stöd för principen om människors skydd mot att hamna i myndighetsregister som systematiskt lagras och sparas. Innebörden är att det inte får förkomma någon registrering.

Resandefolket lever både i nutiden och i historien. Den dolda och nedtystade historien har sakta börjat synliggöras. Därför är det viktigt att historien berättas av Resandefolket. Att det är de själva som får ge ord och formulera det som hänt. I berättelsen om Resandefolket finns övergrepp och ett utanförskap på grund av att majoritetssamhället och de som haft makt på många sätt har brustit och inte velat ta ansvar, men det är också en berättelse om stark gemenskap inom gruppen, där släktbanden är viktiga.

Detta är en redovisning av Resandefolkets historia så som vi har uppfattat den utifrån det material vi gått igenom, genom de människor vi har pratat med och med stöd av egna erfarenheter. Historien är inte färdigskriven, men nu kan och bör Resandefolket påverka sin framtid för att styra utvecklingen dit de vill ha den. Vi lever i en tid när Gustav Vasas och 1900-talets rasism återigen har

börjat ta plats. Det är viktigt att se till att alla minoriteter får den plats och en arena där de kan verka på ett naturligt sätt som en del av samhället utan att minoritetens särart försvinner.

Resandekulturen lever

Bo Hazell

Den har visserligen fått sig rejäla törnar under årens lopp, men den lever och frodas. Den utvecklas och går vidare i nya riktningar. Flera av dem som under årtionden inte vågat vara öppna om sin identitet går nu ut och berättar i skolor, tidningar, radio, teve och på seminarier. Det har inte varit en lätt resa. Av rädsla för att bli missaktade och trakasserade väljer fortfarande en del att dölja sin bakgrund. Detta är inget som vi andra ska ha några synpunkter på. Vi som inte blivit utsatta för diskriminering och övergrepp kan bara ödmjukt konstatera att det är upp till varje enskild individ att avgöra om hen vill berätta om sitt ursprung. De som efter överväganden under lång tid vågat ta steget att träda fram har i regel vunnit omgivningens respekt och nyfikenhet. Det har i sin tur lett till att de börjat känna självrespekt och stolthet för sina rötter i resandekulturen.

Det har nu gått över 20 år sedan jag började åka runt bland resandefamiljer i Sverige och Norge för att få ta del av och lära mig om resandekulturen. En kultur och ett folk som jag i realiteten inte visste något om förrän 1991 då jag lärde känna en resandefamilj. Som barn hörde jag talas om något som kallades »tattare« men jag kopplade inte samman det med en egen folkgrupp. På bio och i böcker framställdes Resandefolket som mörkhyade och svarthåriga människor som var tjuvaktiga, lata och farliga. De söp, drog kniv och var illasinnade. Den bilden gavs bland annat i filmer som

Folket i Simlångsdalen, I mörkaste Småland och Tattarblod och i böcker som *Tattarplågan* och *Bombi Bitt och jag*.

Min stereotypa bild förändrades successivt då jag mötte verklighetens resande, eller dinglare, som många själva valt att kalla sig. Jag träffade gästvänliga och generösa människor inte bara i Skandinavien utan också bland resande i Frankrike, Holland och Storbritannien, och Pavees i Irland. I långa förtroliga samtal berättade de för mig om resandekulturen. Om dörrar som alltid stått öppna för andra resande. Hur man under de år, då man fortfarande befann sig på vandring längs vägarna brukade dela med sig av mat och pengar till andra som det inte gått så bra för vid försörjningsresorna. Detta trots att man själv inte hade något överflöd av vare sig mat eller inkomster. Omsorgen om andra som har det svårt och hamnat utanför samhällsgemenskapen är en del av resandekulturen.

Jag har träffat resande som är stolta över sitt ursprung, sin historia och sitt språk. Ungdomar som tatuerat in sin stams släktnamn på väl synliga ställen på kroppen. Jag har även träffat resande som mått dåligt. Som tappat tron på både omgivningen och sig själva. Som levt med dubbla identiteter – en identitet som resande, bland slakten, och en annan som »vanlig svensk« ute i samhället. Som på grund av hur illa de blivit behandlade har förtigit sin bakgrund. I förlängningen har det lett till självförnekelse. Redan som barn fick de höra att *buron* och samhället såg ner på dem. Att resandefolkets kultur och traditioner är något dåligt och att deras språk inte är ett riktigt språk. De förväntades själva ta avstånd från allt det som deras förfäder värnat om och fört vidare i generationer.

När man som barn, och senare även som vuxen, gång på gång tvingas höra allt detta negativa – då tappar man till slut tilltron på sig själv. Både som enskild individ och som en del av en kollektiv

Hjulet är Resandefolkets symbol och året 1512 första gången vi säkert vet att en grupp resandelromer kom till Sverige. Foto Ronny Ericsson.

gemenskap. Alltför många resande har drabbats av psykisk ohälsa, och dövat sitt självförakt och sin ångest i alkohol och droger.

De resande som jag träffat runt om i Skandinavien har berättat om fruktansvärda övergrepp och förföljelser som de eller deras släktingar utsatts för. Saker som jag aldrig hade hört talas om tidigare, än mindre fått läsa om i skolan. Om resandebarn som tvångsomhändertagits och placerats på barnhem eller i fosterhem hos icke-resande. Minderåriga som tvingats bryta kontakten med sina föräldrar. I många fosterhem fick resandebarnen stryk och utsattes även för sexuella övergrepp. Ett stort antal unga resandetejor och resandekillar blev utsatta för tvångssteriliseringar.

Detta och mycket annat berättade de för mig. Men så fort jag tog fram mikrofonen för att spela in samtalen var det ingen som ville

vara med. De var rädda att bli avslöjade som »tattare« av grannar och arbetskamrater. Samma sak över allt. De berättade gärna mellan fyra ögon om vad de själva eller deras släktingar råkat ut för, men då jag plockade fram inspelningsutrustningen ville de inte vara med längre. Så var det i början av 1990-talet.

Till slut lyckades jag förklara hur viktigt det var att låta svenska folket få ta del av resandefolkets mörka historia, då började en del låta sig intervjuas. De ställde upp för att även deras historia måste lyftas fram. Trots att Resandefolket funnits i Sverige i 500 år och varit en del av vår gemensamma svenska historia har de resandes historia förtigits. Långsamt lättade alltfler resande sina hjärtan och bestämde sig för att träda fram i mina radio- och teveprogram 1997/98, och därefter i min bok 2002/2011. Först ut var ungdomarna och medelåringarna, därefter även de äldre.

Sedan 1990-talet har mycket hänt. I dag sätter de resande själva agendan. De resandes organisationer har upprättat kontakt med politiker och myndigheter både på riksnivå och lokalt. Det hade varit otänkbart för bara ett par årtionden sedan. Resandefolket har även etablerat kontakt med Svenska kyrkan, som bett om ursäkt för sin roll i övergreppen. Det ordnas gudstjänster och andra sammankomster där Resandefolket står i fokus.

Med denna bok har nästa målnöre passerats. Detta är den första bok där de resande själva väljer innehållet och vilka författare som ska vara med. Därför utgör de resande en majoritet av skribenterna. Flera av de som medverkar i boken har jag haft förmånen att få träffa och lyssna på. De är mina vänner sedan många år tillbaka. Utifrån sina egna liv har de skrivit ner sina egna personliga berättelser, utan att de först har filtrerats genom en *buros* glasögon. Raka, personliga berättelser. En del beskriver övergreppen som ägt rum. Andra skriver att de nu vill gå vidare i livet och

ser ljus på framtiden. Så här uttrycker sig en av dem, Jimmy Karl-
sen, i sitt kapitel:

»Det finns något inom oss som får oss att vilja vandra och upp-
täcka, vi är starka överlevare, flexibla och kreativa och detta kom-
mer vi alltid att vara kanske inte som individer men som folk. Så
länge vi håller ihop så kan ingen storm skingra oss«.

BO HAZELL är radio-/teveproducent och
författare till boken *Resandefolket – från
tattare till traveller* (Ordfront 2002/2011).

Berättelser om livet som resande

Liten ordlista, så som skribenterna i denna bok använder orden

Buro, bonde, bönder = Majoritetsbefolkning

Dinglare = Resande

Drom = Väg

Manusch = Människa och familj, släkt

Nasa = Sälja

Romano = Tillhörande minoriteten romer, resandesläkt

Romanitjej = Resandeflicka

»Hon sa att jag och min syster varit skyddade av min mormor så att vi inte skulle få reda på att hon var av resandesläkt. Hon trodde inte att min mor visste om detta.«

Åsa Trollälven

FÖDD 1958

Jag har i hela mitt liv trott att jag var »äkta« svensk,
förutom trekvarts finne.

Jag bodde mycket hos min mormor när jag var liten och fram till tonåren. Rut Elmgren hette hon som ogift. Min mamma, Ingeborg allmänt kallad Inga, låg ofta på reumatologen i Vänersborg, hon hade någon reumatisk sjukdom, jag tror det var SLE.

Detta gjorde att min mamma tillbringade mycket tid på sjukhuset. På den tiden var det besöksförbud för alla under 12 år, vilket innebar att jag inte fick besöka henne. När hon kom hem efter 4–6 månader, hade jag glömt hur hon såg ut. Hon såg likadan ut, men eftersom jag inte hade sett henne på länge kom jag inte ihåg henne.

Jag minns en gång när jag var 4–5 år. Hon kom hem och ville krama mig, då sprang jag och gömde mig bakom min storasysters dockskåp. Jag kände inte igen henne och undrade vad det var för en tant som ville ha en kram, jag blev rädd för henne.

När jag började skolan sov jag mycket hos mormor, Rut Hellberg, och morfar, Henning Hellberg. De dagar jag och min syster Lena började skolan samtidigt gick jag med henne. Efter skolan gick vi till mormor och åt. Pappa, Rolf Andreasson, kom när han slutade jobbet och hämtade oss.

Mamma var hemma ibland, hur länge hon var det bestämdes av hennes sjukdom. Mammans sjukdom gick i skov och var inte alltid förutsägbar. När hon väl var hemma var jag glad och vi hade mycket roligt ihop.

Sommaren

Jag minns att vi på somrarna åkte på semester till kusten någon vecka, men mest var vi i sommarstugan med mormor och morfar. Där hade vi allt man som barn kunde önska sig. Skogen och naturen inpå knutarna och badplats bara en mil bort.

Mamma, pappa, jag, och min syster, mormor och morfar, alla var där. Vi gick ofta ut i skogen tillsammans och plockade bär och svamp. Jag brukade vid dessa tillfällen sitta på en tuva med min skål med blåbär och äta upp dem, jag tyckte det var så gott. Jag hjälpte till att rensa det de andra hade plockat när vi kom hem. Morfar lärde oss att tälja i trä, han gjorde knivar, flaskbåtar, stora regalskepp och mycket annat. Morfar kunde nog det mesta. Han och min pappa hade byggt sommarstugan. Den hade fem rum och ett kök.

Morfar byggde en grill av kullerstenar och cement med en hög skorsten och han gjöt cementplattor till gången, ja, han gjorde allt. Han försökte lära mig och Lena en del, vilket var jättekul, men tyvärr så glömmar man med åren. Det är nog från honom jag har fått att jag tycker om att jobba med händerna, virka, sticka, sy, måla, hade jag kunnat hade jag nog snickrat också.

Min syster och jag hjälpte till med mycket i sommarstugan. Vi klippte gräs, skalade pinnar till staketet som vi höll på att byta, rensade och vattnade blomlanden. Vi plockade kottar som vi hade när vi grillade och vi var nere i dammen och fångade mygglarver.

Det var helt underbara somrar med många roliga minnen. Ibland åkte vi allihop ner till Varberg och hälsade på mormors syskon, men det har jag få minnen ifrån. Jag vet att vi var i Horred en gång och tittade där mormor växt upp. Jag var bara sex år och kommer inte ihåg mer än att det var ett vitt hus.

Ett annat minne från mormor var att hon ofta spådde oss i kaffesump när vi var små. Hon berättade vad som skulle hända och hur det skulle gå för oss. Jag kommer inte ihåg vad hon sa men jag tyckte det var roligt när hon spådde oss. Hon spådde även i handen på mig och berättade om min framtid.

Hon spådde också i kort. När jag var mellan 9–12 år, spådde min mormor mig och även min syster, med kort. Inga tarotkort

Porträtt av Åsa Trollälven. Foto i privat ägo.

som det finns nu, utan vanliga spelkort. Hon gjorde det bara några gånger men sen slutade hon tvärt, hon ville inte spå oss mer. Jag har hört att spelkortet talar om i detalj mer än vad tarotkortet gör. De »pratar« rakt på sak. Kanske såg mormor något som hon inte ville veta.

När jag var 12 år fick jag en obotlig sjukdom. Det innebar att jag var väldigt sjuk under en lång tid. Jag blev så småningom lite bättre men sen kom sjukdomen tillbaks igen, det var skov efter skov. Inte förrän jag blev närmare 30 år lugnande den ner sig, idag ligger den och vilar. Kanske såg mormor att något skulle gå illa i korten och var det därför hon inte ville spå oss?

Det är nästan 50 år sedan nu så jag kommer inte ihåg mycket av det hon sa. Mormor hade även andra gåvor. En natt i sommarstugan efter att mamma hade dött hörde vi mormor prata med någon i köket. Min syster gick dit men det fanns ingen där, mormor var ensam. Lena frågade henne då vem hon pratade med och fick till svar att hon pratade med Inga (min mamma). Mormor sa att hon hade varit där på besök och pratat med henne.

Mamma dog innan jag fyllde tio år

Att mamma dog var en stor sorg och förlust, som tur var fanns mormor. Jag fortsatte att vara hos mormor och morfar fram till att jag slutade skolan. Jag sov inte där lika mycket men jag gick dit varje dag efter skolan.

Som många andra tonåringar var jag frågvis och frågade mormor var hon kom ifrån? Ja, att hon var från Horred det visste jag, men det var inte det jag menade, utan var hennes släkt kom ifrån från början.

Min mormor var i mina ögon den absolut vackraste och snällaste mormor man kunde ha. Lite olivfärgad hud och brun-svart

hår. Tyvärr började hon färga håret efter att min mamma dog. Då bytte hon bort sitt vackra brun-svarta hår mot ett som var kopparbrunt.

På min fråga om var hon kom ifrån, svarade hon att de var val-loner.

Det trodde jag på, för min mormor skulle aldrig säga någonting som inte var sant.

Jag växte upp och blev vuxen. Mitt hår ändrade sakta färg. Från att ha varit blont till att bli cendréfärgat och från cendré till den hårfärg jag har idag, ett väldigt mörkbrunt hår. Jag är idag nästan lika mörk som mormor var innan hon började färga håret.

Släktforskningen

Åren gick och 2003 slogs jag av tanken att jag skulle börja släktforska. Vid det laget var mormor och morfar redan borta. Jag gjorde en efterlysning i Hallands Rötter men fick inget svar. Eftersom jag inte visste hur man skulle släktforska och det inte fanns några kurser i staden där jag bodde så rann det ut i sanden.

En dag kom det ett brev i min brevlåda. Det var från en kvinna som sade att hennes mor var syster med min mormor. Hon undrade om jag visste att min mormor var av »tattarsläkt«. Jag svarade henne att det visste jag inte och bad henne att berätta mer. Hon hörde inte av sig fler gånger och jag glömde av det.

Livet gick vidare och efter ett tag återkom min lust att börja släktforska igen. Den här gången skulle jag anmäla mig till en kurs, men det var ett års väntetid för att få börja där. Det var bara att bita i det sura äpplet och anmäla sig och sedan snällt vänta. I februari 2012 började jag på allvar med släktforskning. Jag fick hjälp av en bekant som talade om för mig vad jag behövde för att börja forska. Jag

skaffade abonnemang på Digital Arkiv och SVAR och köpte mig ett släktforskarprogram för att skriva in allting som jag fick fram.

Efter lite hjälp med hur jag skulle gå till väga var det dags att försöka själv. Jag hittade ganska snart min mormor i kyrkböckerna och även hennes föräldrar och syskon. I kyrkböckerna stod det att mormors föräldrar är av vandringsfolket. Jag letade vidare och kom fram till en tidigare släkting där det står att han var »tattare«.

Jag googlade på min mormors mormors namn och hamnade på en blogg. Där stod hon omnämnd i samband med ett dop som fadder. Jag skickade iväg ett mail till denna för mig helt okända person som hade bloggen. Det tog inte lång tid innan jag fick svaret, »vi är släkt«.

Personen som svarade sa att han hade skrivit en bok som jag genast gick iväg och köpte. I boken fanns mormors mormor och morfar med på bild och mormors mostrar och morbröder omnämnda vid namn.

Jag tog med mig boken till jobbet och läste den där. Jag blev lite ledsen och besviken över att min mormor hade »ljugit« för mig, men efter ett tag fick jag förklarat för mig varför hon sa att de var av vallonsläkt istället för »tattare«. Hon ville skydda oss från det hon själv varit med om när hon var liten.

Jag läste boken som heter *Buron kallar oss tattare* och visade alla på jobbet att mormors mormor och morfar var med i den. Oh, så stolt jag var när jag fick visa var mormor härstammade från och i förlängningen även jag.

Senare kom jag att tänka på att mormor måste ha lärt sig romani som barn eftersom hon var uppväxt med föräldrar som var resande. Ett språk som hade försvunnit ur familjen. Mitt letande började, jag letade på nätet och hittade en bok som heter *Ordbok över svensk romani. Resandefolkets språk och sånger* och köpte den. Jag ville nu lära mig min mormors språk.

Jag hittade också ett foto som författaren till boken *Buron kallar oss tattare*, Bennie Åkerfeldt, hade på sin facebookside. Där omnämndes min mormors föräldrar och jag skrev en kommentar om att det var min mormors föräldrar de skrev om. Det tog sedan cirka tre sekunder innan jag fick en vänförfrågan från en släkting. Det var min första kontakt med slakten utanför min hemstad. Det tog inte lång stund efter den första kontakten med slaktingen förän jag hade 90 släktingar. Släktingar som jag inte visste fanns förän i slutet av februari 2012.

Släktträffen

Den 28 april 2012 hade min släkt en träff. Jag var där med min dotter. Helt underbara människor som jag är stolt att vara släkt med. Vi kom ner till Falkenberg med tåget 11.03 och tog en taxi dit vi skulle bo. Vi inväntade min mammas kusin och hennes dotter (min syssling) som vi skulle dela stuga med. Vi hade aldrig träffats tidigare men det märktes inte, vi hade jättetrevligt i vår lilla stuga innan vi åkte till själva släktträffen.

Vi kom fram till släktträffen när många redan hade kommit. Jag träffade först en kvinna som var min mammas kusin. Hon tyckte att jag var lik hennes mamma, som var min mormors syster, som jag aldrig har träffat. Det var inte bara hon som sa att jag var lik henne, det kom fler som tyckte det.

»Alla« tyckte det var roligt att vi kunde vara med. Känslan att vara där var överväldigande. Det var lite svårt att förstå att jag var släkt med alla de som var där. Men så var det. När jag tänker på hur innerligt och vänligt de tog emot oss blir jag alldeles varm inombords. Samtidigt blir jag lite ledsen över att jag inte har vetat om dessa underbara människor tidigare. Ålder spelade ingen roll. Jag kände mig lika välkommen av de som var 16 år

som de som var 60 år. Det kändes som att jag hade känt dem i hela mitt liv.

Tankar om att vara resande.

Jag blir 54 år i augusti. I många år har jag jobbat på taxi, både som trafikledare och som taxichaufför. Nu var det länge sedan jag körde eftersom jag har genomgått en cellgiftsbehandling. Till hösten ska jag börja jobba igen. På mitt arbete är vi en blandad skara av personer. Vi har en kille som är finsk zigenare och sex stycken romer från forna Jugoslavien och en som är resande. Det gör att mitt släktskap inte är speciellt unikt. Ingen reagerade på mitt påbrå. Det enda de reagerade på var ordet »resande« men när jag sa »tattarsläkt« då visste de. Jag fick förklara varför resande inte vill kallas romer eller »tattare«.

Under min släktforskning hittade jag en kusin till min mor. Jag hade träffat henne när jag var liten och hon blev mycket glad när jag ringde upp henne. Vi har pratat med varandra i telefon några gånger och det känns som det var igår jag pratade med henne, så familjära är samtalen. Hon berättade för mig att hon blev förvånad när hon fick veta att jag börjat släktforska. Hon trodde aldrig att Ruts barnbarn skulle göra detta. Hon sa att jag och min syster varit skyddade av min mormor så att vi inte skulle få reda på att hon var av resandesläkt. Hon trodde inte att min mor visste om detta.

Hon avslutade vårt första samtal med att säga, »Rut vänder sig i graven nu när du vet«.

Men jag är glad att jag har fått kunskap om mitt ursprung och att jag kan berätta om det för mina barn så de slipper leva i ovetenskap om vilka de är.

Hon fick sättpotatis som blev över av bönderna. Till sist hade hon fått till ett så pass stort hackeland att vi hade potatis så vi klarade oss hela vintern.

»Jag var ju ute i farten. Jag handlade med blåbär, jag handlade med skog, jag handlade med bär. Jag handlade med bilar, jag handlade med lingon. Det där blir en karusell.«

Hugo Lindbergh
FÖDD 1937

Barndom

Jag hade en bra uppväxt, det var fattigt, men det gick ingen nöd på oss. Vi var fastboende hela tiden så vi var inte ute och drog efter vägen. Vi hade alltid eget hus.

Jag har sju syskon och är uppväxt i Sunne, i Östmark. Det var en fristad för resande på den tiden och jag har alltid vetat om att jag varit resande.

Vi hade häst hemma och den var vi barn ute och körde med. Vi var också ute i skogen och lekte, byggde kojor och sådant. Morsan var ute och nasade, hon sålde i gårdarna och då var vi barn med. Hon virkade bland annat spetsar och grytlappar som hon sålde. När vi var ute bytte vi till oss fläsk och kläder och mamma hon tiggde.

Vi behövde aldrig vara hungriga för mat hade vi alltid, morsan lagade stora grytor med soppa med klimp i. Hon gjorde blodpalt när bönderna slaktade, hon var runtikring och då fick hon av bönderna. Jag kommer ihåg att hon gjorde kalvdans av råmjölken som kon får när hon har kalvat.

När jag blev äldre var jag med brorsan ute i kåkarna och sprang, vi var ute och nasade, det är sådant man kommer ihåg.

Jag gick sju år i skolan och det var aldrig ett ord om »tattare« eller något sådant. Grannarna kom med mat och till jul kom de med julklappar. Vi barn fick till exempel skidor och sparkstöttingar. Grannarnas ungar kom hem och lekte hos oss när vi var små.

Vi hade aldrig några problem med myndigheter. Det har aldrig varit något med barnavårdsnämnden när vi var små. Vi gjorde vår skolgång och gick i skolan.

Det handlar kanske lite om hur du sköter dig själv också, om man går och säger förbannade bonnjävul blir det kanske inte så bra. Jag vet de som gjorde så.

Liten Hugo. Foto i privat ägo.

Min pappa dog 1937, samma år som jag föddes. Han dog i april och jag blev född i maj. 1941 eller -42 flyttade morsan ihop med ny man. Hemma var det hon som bestämde. Vi andra hade ingenting att säga till om. Om den nye mannen skällde på oss sa hon till honom att, »det är mina barn du har inget med dem att göra.« Han var inte elak precis. Kanske fick vi ett piskrapp av honom någon gång men det var ingen större grej.

Vi hade egentligen aldrig några problem. Det enda som jag kommer ihåg var när de gjorde den där uppräknings, de räknade upp

alla resande. Det var -42 tror jag. Då var de hemma och fotograferade alla oss barn. Jag kommer så väl ihåg det. Jag tror det fotografiet fanns hos morsan, vi står i dörren, sen fanns det i Såningsmannen, det kortet. Men det försvann, kortet.

Det var många som kom och låg över. De kom med häst och vagn och i bilar. Ibland låg det över stora familjer. Vi hade bara ett rum och kök, så det var ganska fullt.

Morsan

När morsan blev äldre, hade hon gjort i ordning en stor låda som hon sålde ur. Vi köpte av henne, pojkarna köpte mycket och jag också. Hon hade gjort affärer hela livet och nu köpte vi av henne när hon kom.

Hon virkade spets. Hon virkade hela tiden. Grytlappar gjorde hon, det tog inte en halvtimme. Hon bara satt en stund sen var de klara. Hon höll alltid på.

*Hugos mor Alma med barnbarn.
Foto i privat ägo.*

Att vara resande

Vi har aldrig haft några större problem med att vi är resande. Förutom en gång när en av töserna blev retad i skolan, vi bodde i Arvika då, de kallade henne för skojare och sådant. Men de andra barnen har det inte varit något med. Aldrig några besvär.

Vi har alltid kommit bra överens med folk. Det handlar nog om hur man har skött sig själv också! Om en börjar sticka upp och leva djävulen med folk då ...

Jag är resande och då får jag hålla på traditionerna, att göra affärer, handla och träffa resande, andra resande. Mina barn för ett skojarliv. Pojkarna är ju ute och handlar och vandlar. De handlar med plåt, stegar och skrot. Allt mellan himmel och jord.

Men Blocket har förstört mycket. Om du ska sälja en bil till exempel, går folk ut på Blocket och jämför priserna. Jag sålde en bil igår, en skåpbil. Det håller jag på med. Skåpbilar tycker jag är bäst. Den där hade jag haft sen -05.

I sommar har jag kört över 5 500 mil i Sverige. Första vändan vi körde åkte vi 2 700 mil. Jag är ute och åker, ibland är det 20 mil till ett ställe och sen tillbaka. Det blir många mil som fan det! Jag har liten pension, bara 3 400 i pension och det är inte mycket.

Så en måste vara ute och kämpa.

Jag hade köpt en gammal prästgård på 90-talet och hade precis flyttat in. När jag fick höra att det var ett möte i byn. Ortsborna hade träffats för att diskutera hur de skulle kunna bli av med »tattarna«. Eftersom detta kom till min kännedom och det var mig och min familj det handlade om bestämde vi oss för att gå dit. Det var jag, mamma och Eldarn som styrde kosan mot mötet på Folkets hus. När vi kommer in är det ett fruktansvärt liv, folk diskuterade högljutt. I lokalen fanns vanligt folk, polisen, tullen, tv och reportrar. När vi klev in lade sig tystnaden. Någon frågade vad vi gjorde där och jag sa

– Är det mig ni ska diskutera om så måste jag få svara för mig.

Någon sa att de ville bli av med oss för att fastighetspriserna sjönk. Det var så mycket folk där inne att jag såg inte vem som sa det, jag bad då personen resa sig upp så skulle jag svara. Men det gjorde han inte utan svarade gömd bakom massan att det vågade han inte för han var rädd för repressalier.

Vera 82 år gammal tar då till orda och säger att jag är inte rädd för repressalier. Sen säger hon att

– Jag är däremot rädd för att bli våldtagen på väg till kyrkan.

Jag svarar då att snälla Vera drömma får du göra i sängen, på väg till kyrkan är det bara ett önsketänkande. Ingen kommer att våldta dig.

Halva Folkets hus brast nu ut i skratt över Veras påstående, det blev orimligt även för de mest upphetsade där inne.

Vi är resandekvinnor i modern tappning,
lite nytt och lite gammalt.

»Det finns många starka kvinnor inom resandefolket,
kanske för att vi får lära oss från början.«

Nathalie Rommestam

FÖDD 1974

Jag var med i Bo Hazells film, *Från tattare till traveller*, som visades på tv. När filmen var slut hörde jag att mina grannar gick ut för att titta på min dörr, sen gick de tillbaka in igen. De skulle nog se om det var samma namn, om det verkligen var jag som var med.

Barndomen

Jag har ganska få barndomsminnen, men alltid när jag tänker tillbaka så är det mormor och morfar jag tänker på, och min syster. Min mamma var ensamstående med mig och min syster. Min mormor och morfar, och min moster och en del andra släktingar bodde i samma bostadsområde som vi. Vi var ganska många och vi pratade romani. Språket använde vi oss av i situationer när man inte ville att någon annan skulle förstå. För mig har identiteten aldrig varit konstig. Jag har alltid vetat att jag är resande, det har varit en självklar del i mitt liv. Däremot upplevde jag mig alltid som speciell i skolan.

Vi umgicks över generationsgränserna. Min gammelmormor, min mormors syskon, och min morfars syskon hade vi omkring oss. Min mormor var 48 år när hon födde sin sista son, jag var

fyra när han föddes och är med andra ord fyra år äldre än min morbror, vi två växte upp som syskon. Vi umgicks med alla i släkten på mammas sida och vi är en stor släkt. Pappa hade vi inte så mycket kontakt med, han satt ofta inne under min uppväxt och vi träffade honom någon gång per år. Men han ringde och vi skickade brev.

Redan som barn kände jag att jag visste mycket mer om livet än de andra barnen visste. Jag kände alltid att jag var speciell, fast det var inget jag sa. Jag och mina syskon fick alltid vara med, det fanns inga andra alternativ heller. Vi fick samtidigt lära oss att veta vår plats. Att respektera de äldre har varit en viktig del i hur jag uppfostrats. Under hela min barndom har jag alltid känt mig sedd och älskad.

Skolan

Jag och min syster var på sommarhem varje år, eller hos sommarföräldrar som det så vackert heter. Jag kommer ihåg att de sa att »nu ska det väl bli roligt när du ska börja skolan Nathalie«.

Det var de som ville att jag skulle tycka om skolan »det ska väl bli roligt« sa de. Men jag avskydde verkligen skolan. När de försökte berätta för mig hur skojigt det skulle bli att börja skolan sa jag; »Nä, jag tycker inte det«. Jag ville inte gå i skolan. »Alla barn längtar efter att börja skolan« sa de. Men det gjorde inte jag.

Jag tyckte aldrig om det kollektiva. När klockan ringer ska alla gå ut och när klockan ringer igen ska alla gå in. På promenad var vi tvungna att hålla varandra i handen och alla skulle helst ha samma åsikter. Jag hade inte svårt för mig, jag var ingen stjärna heller, utan ganska normal, men jag passade aldrig in i skolan riktigt. Vissa kompisar fick jag aldrig följa med hem och andra kom-

pisar fick inte komma hem till oss. Till mamma kunde vi ta hem kompisarna men inte till mormor och morfar som bodde bredvid. Det här var inget problem för mig, familjen var alltid viktigast.

Starka kvinnor

Det finns många starka kvinnor inom resandefolket, kanske för att vi får lära oss från början. Kvinnorna fick ta ett stort ansvar för familjen, samtidigt som männen kunde ta hand om sin familj om det behövdes. Men huvudansvaret för familjen låg på kvinnan.

Min mormor var en väldigt stark kvinna. Jag minns en gång när jag var liten. Det var jag, min syster, min mormor, mamma och moster, vi hade åkt till en rivningstomt för att ta reda på frukt och bär innan maskinerna kom och skulle riva huset. Vi hade varsin tillbringare och en hink. Vi är helt ensamma och står där och plockar. Då kommer det en gubbe och skriker »vafan gör ni här?« Min mormor svarade »Vadå?«

»Era jävlar, ta och dra härifrån« säger han och drog på i trehundra. Han tyckte nog att han hade övertaget, eftersom det var tre ensamma kvinnor med sina barn. Fast han visste inte riktigt vad han hade gett sig in på. Min mormor säger till oss barn »nu går ni och sätter er i bilen«.

Mannen var hotfull efter att han fått mothugg av mormor. Vi satte oss i bilen och hörde hur de sa till honom att det inte var hans tomt, och att han skulle gå hem till sig och skrika. Men han gav sig inte i alla fall. Från bilen ser jag att mannen går fram mot mormor, hur hon tar fram sin tillbringare i hårdplast och knackar till honom i huvudet med den så han svimmar av.

Mannen sätter sig på ändan och där bli han sittandes. »Nu åker vi« säger de på romani till varandra och hoppar in i bilen. Vi åker där ifrån. Efteråt skrattar vi lite åt det där, att mormor slog till gub-

ben med en tillbringare i huvudet. Det är ett minne som andra barn kanske hade varit jätterädda för om de varit med om, men för mig är det på något sätt ett glatt minne.

Männen

Många säger att resandekulturen styrs av männen, men det är egentligen inte sant. Vi är nog mycket mer jämställda än vad som syns ibland. Vi har ett samarbete mellan varandra. Mamma, pappa, barn, mormor, morfar, alla behövs och alla hjälps åt.

Männens roll är att försörja sin familj. Han ska dra in den största delen av pengarna, och det är helt naturligt. Jag kanske är gammaldags, men jag tycker att det är vi kvinnor som bär på barnen i nio månader och det är vi som ammar dem. Mamman står sitt barn närmast under de första åren, efter det väljer barnet själv vem de står närmast.

Resande

Som resande får man kämpa för att bevisa att man är bättre än andra. Jag har alltid levt med att om inte mina barn är finast, hela och rena, så kan det alltid finnas någon som har ett ont öga till mig. Någon som vill anmäla mig. Då har man hela den här resandegrejen emot sig. Renlighet är en sak som ingår i kulturen också. Det finns olika traditioner som andra kanske inte har. Till exempel så äter man inte mat man tappat på golvet.

Det är viktigt att sätta upp håret när man lagar mat och att man inte snyter sig vid matbordet.

Man går heller inte omkring i trosor hemma.

En del tvättar underkläder för sig och så. Alla är vi ju lite olika. En del tvättar inte handdukar ihop med andra kläder.

Olikheterna märks också i hur man svär, eller hur man skämtar. Alla familjer har ju lite olika skämt. Det här med ägg. Jag kan inte riktigt förklara det skämtet. »Vill du ha ett ägg?» svar »Nej men du kan få mitt.« Det måste grunda sig i var ägget kommer ut och att ägg även kan lukta illa. Det är ju ett sådant där internt skämt. Alla äter ägg, men det finns ju fler interna skämt om vad man äter och inte äter.

Resande är också väldigt skrockfulla. Det kan handla om svarta katter, stegar, och att kasta salt, tvi, tvi, tvi. Inga skor på bordet eller nycklar. All vidskepelse du kan tänka dig och lite till fanns i mitt hem.

Myndigheterna

Myndigheter håller man sig så långt ifrån sig som man kan tills man absolut måste prata med dem. Polis, försäkringskassan, arbetsförmedling, socialtjänst är alla myndigheter för mig. Myndigheter handlar om att bli kontrollerad.

Barnavårdscentralen kan vara nervöst ibland. De skriver upp saker som man inte tycker är relevant. Jag går bara dit när jag blir kallad. Jag är uppväxt med att man inte ska ha med myndigheter att göra om man inte måste. Socialbidrag innebär direkt att du blir kopplad till myndigheter, de är en kontrollmyndighet dessutom, de har rätt att ställa krav och kontrollera dig. Har du då dessutom barn och ska leva på socialbidrag är du dubbelkontrollerad. Är du dessutom arbetslös när du har socialbidrag är du trippelkontrollerad och behöver du bostadsbidrag har du en myndighet till. Jag vet inte om allt detta kontrollerande är typiskt Sverige.

Familjen

Mina föräldrar skilde sig när jag inte hade fyllt två år. Min mamma födde min syster efter skilsmässan. Hos pappa har jag två systrar, en av halvsysrarna står jag också väldigt nära. En familj för mig behöver inte vara mamma, pappa, barn. En familj är de som finns där, de som ställer upp. Familjen handlar om de människor man har runt omkring sig. Att man känner varandra och att man finns där för varandra. Det är familj.

Jag står ingen så nära som min egen familj. Jag skulle aldrig kunna vara ihop med någon som skulle tvinga mig att välja, familjen eller förhållandet. Familjen är min plattform för den jag är och utan den blir jag vilsen. Att be mig välja skulle vara som att be mig välja bort en bit av mig själv. Resandekulturen är viktig för mig, det är ju den jag är.

Nathalie och hennes syster. Foto i privat ägo.

Pappa

Jag och min pappa fick bra kontakt för 20 år sen, när jag fick mitt första barn. Han jobbade då med att hjälpa andra som varit i samma situation som han själv hade varit. Jag har inte vuxit upp med pappa utan honom träffade vi bara någon helg ibland. Om han hade ett förhållande kunde mamma släppa iväg oss. Hon kände nog att det var mer ordning på kvinnor, och det kan jag känna också.

Idag har jag och min pappa kommit varandra nära. Vi förstår varandra, vi tänker lika. Det behövs inte så mycket, man förstår varandra ändå.

Jag tycker ibland att jag är ganska ensam för alla de gamla har försvunnit. Jag är uppväxt med mycket folk omkring mig och det är klart att det har påverkat mig, nu är jag ganska så rotlös. Min pappa bor inte så långt ifrån mig, han flyttade hit när jag flyttade hit. Vi umgås och pratar med varandra ofta.

Pappa berättade i samband med alla registreringar, att när han blev dömd, på 70-talet, så stod det i ett utlåtande »att han levde ett vagabonderande liv med kringresande föräldrar«. Det var inget som någon upplyst myndigheterna om så det måste ha funnits i ett register. På Långholmen satte de ett T framför namnet på de som var resande. Flera yngre resande hamnade på ett hem, »Bona«. Där erbjöds de ett kortare straff mot en mindre operation. På så sätt fick myndigheterna dem att gå med på en frivillig sterilisering. Det var ju många som gick med på det, de förstod inte bättre.

Försörjning

I vår familj samlades alla till jul, hela stora släkten, på somrarna var vi ute. Där träffade vi andra resande och fick reda på var folk

var eller vart de skulle. Det fanns inga mobiltelefoner att hålla kontakten med. Eftersom min mamma var ensamstående var vi inte ute och sålde på samma sätt som de som hade en familj. Men mormor och morfar var ute på försäljningsresor och ibland följde vi med dem. Mamma var ibland ute själv och sålde, och då var vi alltid med. Ibland följde vi med vår pappa. De vuxna gjorde affärer och vi följde med.

Semester var det ingen som visste vad det var. För att ha semester måste man ha ett »riktigt« jobb. Det var det ingen i min familj som hade. Det är aldrig någon som har varit anställd i min familj. Vi åkte heller aldrig på nöjesresor, det fanns alltid ett syfte med våra resor.

Alla gjorde olika saker. Morfar sålde mycket tavlor. Det gjorde mamma också ett tag. En del familjer var duktigare på att måla så de gjorde det. Andra var bättre affärsmän, de sålde bilar, husvagnar, och tavlor. Men nu har ju Blocket förstört allt, förr var det ju bara vi som gjorde sådant.

Min gammelmormor sålde lakan och underkläder, hon knackade på i gårdarna och tanterna köpte underkläder. Det fanns inte underkläder i lanthandeln, vilket gjorde att det var populärt när min gammelmormor kom till gården med sina varor. Det såldes allt möjligt, jag har sett det mesta i deras koffertar.

Bland männen var det många som målade hus, lade tak, murade skorstenar, och gjorde sådana saker. Går man längre tillbaka i tiden var det mycket koppargrejer, men det är jag för ung för att komma ihåg. Generationen som är äldre kommer ju ihåg sådant också.

Det fanns också de som levde på andra sätt. Min farfar var rik, han hade pälsaffär i Stockholm. Jag kommer ihåg att jag träffade honom en gång. Jag märkte aldrig att han var rik, men alla visste vem min farfar var. Han var en duktig affärsman. En del för-

stod tidigt vad man skulle satsa på. Min farfar köpte hus och fastigheter vilket inte var så vanligt på den tiden. De byggde också det finaste huset i hela samhället. Nu var det inte alla som kunde göra så här på den tiden. Andra var bilhandlare och utvecklade det hela till att ha en bilaffär, en firma. Det finns många stora affärsmän som är resande.

Identitet, språket och barnen

När det gäller mina egna barn så försöker jag ge dem det jag tycker är viktigt. Att man är en stark person. Jag vet inte om det har med att man är resande att göra egentligen. Men att vara en stark människa, det kommer man långt med.

Jag är svensk, jag bor i Sverige, men jag känner inte att jag är svensk. Jag hejar på Sverige när de spelar fotboll, eller jag skiter ju i fotboll egentligen, men om jag ska försöka förklara. Jag hejar ju inte på något annat land heller om jag ska välja, men jag känner inte att jag är svensk. Jag är någonting annat. Sverige är ju det landet jag bor i, Sverige är det landet jag är född i, jag räknas som svensk medborgare, men jag är nog inte det, känner jag. För jag tänker inte likadant. Jag har inte samma värderingar som medel-svensson. Vi är resande. Vi har inget land, och inga gränser.

Om man träffar en annan resandefamilj, kan man ju titta på en svensk och säga »Gud va bonnigt«, vi förstår direkt vad det är vi menar. Hur är någon som är »bonnigt«? Det kan jag inte förklara. Det går inte.

Vi är resande, det är ju inget konstigt med det. Vi pratar lite romani, inte mycket, men det blir att man säger vissa ord. Problemet är att det finns så få att prata romani med. Min son som är 20 år, har vänner som är utländska. De brukar säga att vi inte är som svenskar. När han förklarar vad han är fattar de direkt. De förstår

även vissa ord, till exempel de som kommer från forna Jugoslavien. Det finns en viss samhörighet.

Föräldramöten är det värsta jag vet. De kan sitta och prata om något som inte alls är relevant på ett föräldramöte. Ibland pratar de mer om sig själva än vad de gör om sina barn. En del går dit för att skryta om vad de har och inte har. De berättar om sina aktiviteter hemma, som gör att de inte har hunnit med. Det skiter väl jag i på ett föräldramöte.

För bönder är det viktigt att få vara borta från sina barn. Eller så säger de, Gud nu ska vi ha semester, jag vet inte om jag orkar. Vad är det de inte orkar? Jag har ett vanligt jävla skitjobb, men jag vabbar gärna varannan vecka. När sommarlovet kommer är vi fria, då kan vi göra vad vi vill, då slipper vi anpassa oss efter skolan. Då kan vi dra. Varför skaffade de barn om det är så jobbigt att ha sommarlov, och varför skaffade de ett till? Och ett till ... och sen ska de ha vuxentid. Då är de ändå två. Jag har varit själv med mina barn, och de kan inte ens åka och storhandla med sina barn, för det är jobbigt. Det är väl klart att det är jobbigt, när man aldrig tagit med sig sina barn.

Det är väl klart att de är i vägen ibland, det är klart att man blir trött på dem, det blir alla. Det är väl ingen fara? Som barn blev vi tillsagda om vi inte uppförde oss ordentligt och ingen av oss har dött av det. Men idag får man inte säga åt barn. Numera ska man läsa en bok där man lär sig att inte krossa deras hjärta.

Föräldrar har blivit så mesiga. Alla barn mår bra av raka och enkla besked. Man får inte visa att man är ledsen, man får inte visa att man är arg, och vi ska gärna prata försiktigt med våra barn, och man får inte svära, okej, man ska inte lära sina barn dumheter, men hur ser världen ut?

Det är viktigt att lära barnen att klara sig själva och vara starka personer. Hur går det annars när de kommer ut till verkligheten,

när de aldrig har fått se verkligheten. Barn som bara sitter framför datorn och har barnvakter när föräldrarna ska göra något, hur ska de barnen lära sig något? Det finns barn som aldrig får vara med, de som aldrig ser något och de som aldrig upplever något. Och sen är det semester. Då gör föräldrarna allt för barnen i två veckor, och sen är de så trötta på barnen att de måste ha ledigt. Det är många som inte värdesätter det de har, de vet inte hur bra de har det.

Nutid

Idag vet en del om att jag är resande, i alla fall bland mina riktiga vänner, men inte folk på jobbet. Om någon skulle fråga skulle jag berätta.

När jag var med i Bo Hazells film blev det uppenbart att jag var resande. Det var många av mina släktingar som inte tyckte om att jag var med i filmen. Jag var 24 år, 1998, folk trodde att vi skulle få flytta, att barnen skulle bli retade i skolan för att de visste att vi var släkt. Men det blev inte så. När jag skulle lämna min dotter på dagis sa personalen, »Vi såg dig på tv igår, gud va roligt«. Det var bara positivt. Det hände rätt mycket under den här perioden i samhället. Vi skulle bli en minoritet, och allt skulle klubbas igenom i riksdagen.

Nu för tiden är jag ju mer anonym. Jag hade en arbetskamrat som sa »du är inte som de andra, som vanliga svenskar. Du är inte likadan, du gör inte likadant, du gör som oss.« Han frågade, och jag sa att jag är inte heller svensk på det sättet. Då fattade han eftersom han själv var invandrare. Han fattade precis. De har inga sådana fördomar och jag är evigt glad och tacksam att jag är den jag är.

Man påverkas av vad som är normalt eller inte. Om jag tittar tillbaka på när jag var 15 år, så har jag kanske varit med om saker som

andra aldrig har varit med om. Både på gott och på ont. Mycket beror på att familjen försvann någonstans på vägen. De gamla dog och nu finns inte den där starka gemenskapen kvar längre, eftersom alla försvann. Det tror jag gjorde skillnad för mitt eget liv.

*Foto Britt-Inger
Hedström Lundqvist.*

Jag har barn, jag kämpar på. Och visst, livet blev inte som jag trodde, och det känns som om det aldrig tar slut heller.

»Man är den man är, varken bättre eller sämre än någon annan.«

Thomas Larsson
FÖDD 1963

Barndomen

Jag växte upp i Grums. Vi flyttade dit när jag var 6 år. Jag började skolan och det var ganska bra. Det bodde många resande i Grums. Visst fick jag höra »tattardjävul« någon gång men det var inte så ofta. Det hände att man slogs några gånger, men överlag så var det ganska lugnt.

Jag var mycket med morfar när jag var liten. Nästan varenda dag när mamma och pappa kom hem från jobbet åkte vi hem till mormor och morfar. De bodde i Karlstad och vi i Grums, det är inte så långt dit. Morfar höll på med skrot och farsan var med morfar på skroten. Morfar hade sin skrotgård i Karlstad. En gång i tiden hade han en riktigt stor skrotgård men han var för snäll så han blev av med alltihop. På 40-talet var han den enda i Sverige som hade rättigheter att handla med skrot i utlandet. Stora företag som Stena Metall var tvungna att gå genom morfar när de skulle göra utlandsaffärer. Ända tills morfar dog skickade de jul- och födelsedagskort.

Men på 70-talet blev han av med skroträttigheterna. De drog in rättigheterna för att de ansåg att han inte kunde skriva och räkna. Men morfar blev förbannad och han gick ända upp i regeringen för att få tillbaka skroträttigheterna. Staffan Burenstam-Linder,

då handelsminister, hjälpte honom och han fick rätt. Morfar kunde skriva sitt namn och det räckte för att Burenstam-Linder skulle godkänna honom och hjälpa honom att få rättigheterna tillbaka. Det stod artiklar om det här i tidningarna i Värmland.

I dag är Henning Johansson glad Han får fortsätta som skrothandlare

Glad i dag: 76-åriga Henning Johansson i Karlstad!
I början av september berättade VF om hans bekymmer med att få handelsrättigheter inom Karlstads polisdistrikt. Henning ville fortsätta att arbeta inom skrothandelsbranschen, men vägrades rättigheter av såväl polis- som länsmyndighet.
Men han gav inte upp utan vände sig till handelsdepartementet.
Och nu har han fått svar: Hans överklagande av länsstyrelsens beslut har vunnit framgång. I ett brev daterat 16 oktober ges Henning fullständiga rättigheter att på nytt ta upp sitt gamla yrke.

— Skriv upp att jag är glad. Jag har redan satt igång och klarat transporter med hyrbil. Det är inga problem. Burenstam Linder hann väl precis grejsa det här åt mig innan han avgick. En trevlig karl, tycker Henning Johansson.

Men Henning tänker inte kasta sig över allt skrot som kommer i hans väg.

— Nej i dag är det bara metallskrot som lönar sig att arbeta med när det gäller de eventititeter som är aktuella för mig.

För denne pigge skrothandlarveteran — han har aldrig sysslut med annat i sitt liv — gäller inte i första hand att skrapa ihop en massa pengar.

— För det första känner jag ett starkt behov av att kunna komma ut och träffa människor. Och när jag nu fått rättigheter igen så kan man ju dryga ut pensionen lite. När man är frisk och kry känns det rätt att arbeta och försöka klara sig i det längsta på egen förmåga.

Henning Johansson har aldrig tvivlat på handelsdepartementets goda vilja.

— Synd bara att jag inte visste om när han Burenstam Linder var på besök i Karlstad tidigare i höst för då hade det kanske ordnat sig ännu fortare.

Men det säger inte Henning Johansson över nu. Han är glad över att ha fått sina rättigheter och känner arbetslust som aldrig förr.

BRUNO THORNQVIST

Henning Johansson är glad igen. Han har fått sina rättigheter och kan fortsätta jobba i skrothandelsbranschen.

*Tidningsurklipp
om när morfar
fick tillbaka sina
skroträttigheter.*

Varje sommar kom hela släkten till campingen i Karlstad. Där bodde morfar och mormor, de var en sammanhållande länk. Då träffades alla, och man satt och lyssnade på alla historier som de ljög ihop. Tyvärr så saknas den sammanhållningen idag som var då. Ju fler av de äldre som dör desto mindre blir det av träffarna. Jag har märkt att det mer handlar om att den ena ska vara värre än den andra. Störst bil, störst hus, mest pengar, det har blivit så bland resande också.

När jag var barn var det naturligt att vi var resande, det var inte något konstigt med det. Inför andra människor var det väl lite hysch, hysch utåt. Jag var mycket hos mormor och morfar när jag växte upp för morsan var den av syskonen som försökte komma ifrån det, hon hade ett vanligt jobb. När hon gifte sig ansåg de att farsan var en buro. Men för det första var han mörk i hyn och för det andra så har jag aldrig hört någon som kunde så många sånger på romani som han.

När vi började släktforska hittade vi mycket som var skumt där. Vi hittade två halvsyskon till farsan som vi inte hade en aning om. När jag fick papper på farsan var det ingen rolig läsning för han var ett barnhemsbarn. Det stod inget om tattare men det stod att fadern var av en ökänd familj och det är nästan sak samma. Han hade det inte lätt, han blev klassad på barnhemmet som mindre vetande och idiotförklarad. Både han och hans syskon blev det. En av de systrarna vi inte visste fanns blev bortadopterad men adoptivfamiljen klarade inte av henne utan de upphävde adoptionen. Så besvärlig var hon.

Myndigheterna

Vi ville aldrig ha något med myndigheter att göra. Inte ett dugg! Vi höll oss så långt från myndigheter som det gick. En gång var far-

san i kontakt med myndigheter. Han jobbade som bagare och blev allergisk mot mjöl. Han skulle omskolas till elektriker och skulle gå på skola i Borlänge. Vi bodde i Karlstad. Morsan jobbade, hon var tvungen att jobba för att få in pengar, farsan hade ju varit sjukskrivnen och nu skulle han gå i skolan. Han frågade de sociala myndigheterna hur det skulle gå, vem som skulle ta hand om mig? Farsan skulle ju vara i Borlänge under veckorna och morsan jobbade. Det svaret han fick då det vill jag inte höra. Det var:

»Men ser du herr Larsson det är inga problem, honom tar vi hand om«, fick han till svar.

»Så i helvete ni gör, jag är uppväxt på barnhem« sa farsan och började att gråta, sen slängde han papperna i ansiktet på honom och gick ut därifrån. Så gick han tillbaka till bageriet och jobbade fast han var allergisk.

Då passade det att ta hand om mig!

*Tomas morfar Henning
Johansson. Pojken
heter Rolf Andersson.
Foto i privat ägo.*

Innan jag träffade min fru var jag ihop med en tjej i åtta år. Det var det jävligaste jag varit med om, då berättade jag aldrig att jag var resande. Hennes far var en riktig »tattarhatare«, trots att han var från Värmland. Där brukar de vara ganska positiva till resandefolk men han var det inte. För honom vågade jag inte berätta.

Släktforskning

Henne som jag nu är gift med berättade jag det för och när vi började släktforska visade det sig att hon också är resande. Det visade sig att mycket av mitt sätt och mina seder kände hon igen hemifrån. Utan att tänka på det så kände hon igen dem.

Då gick vi till hennes mor och frågade om det kunde vara så att även de var resande men hon sa att de var valloner. När vi pratade med en syster till hennes mamma sa de att de var statare. Den ena sa valloner och den andra statare och så var det ytterligare något syskon som svarade något annat. Tre olika förklaringar från tre syskon. Vi började med släktforskning och hittade att hennes morfars pappa hade sysslat med hästar. Det är bara att titta på foton av honom. Det syns lång väg att han är resande, det första morsan sa när hon såg korten var att de där är släkt med oss!

Min fru var inte hemma så mycket när hon var barn, hon var hos en fosterfamilj. Där trivdes hon bra som tur var.

Frugans pappa tyckte om att vara utefter vägarna, hade ett stort åkeri i Stockholm, han höll på med affärer, köpte och sålde hus. En bror till henne har åkt på marknader i alla år och frugans farfar han höll på, köpte och sålde hus, sen flyttade de runt som bara den.

Frugans bror tittade en kväll på Hazells tv-program *Från tattare till traveller* och direkt efteråt ringde han upp mig och berättade att han kände igen mycket.

En gång satte vi min svärmor på prov, jag började prata romani och det visade sig att hon förstod vad jag sa! De pratar inte så mycket om att de är resande nu heller men de protesterar inte längre.

Det är många fler än de som jag vet är resande, men de förnekar det.

Dinglarradion

Jag har alltid varit dataintresserad, jag började med datorer redan -76. Då hade jag ett dataserviceföretag i Trollhättan som var kopplat till SAAB, deras utvecklingsavdelning. I och med att jag var dataintresserad så började jag fundera på att starta en internetradio. Det skulle vara något för resandefolket. Efter många turer startade jag 2001 Dinglarradion.

Det finns bara en sak som resande kan enas kring och det är Dinglarradion.

Ge aldrig upp och var stolt över den du är

1999 flyttade vi till Östergötland och Linköping. Där började dottern skolan, nu börjar även mobbningen mot henne. De första åren gick ganska bra, vi pratade med både barnen och lärarna. Men när hon började i 2:an, slog de ihop tre 1:or till två 2:or, vilket gjorde att mobbningen eskalerade. Hon började få ont i magen, kom hem med blåmärken med mera, och när vi frågade henne ville hon inget säga.

Vi tog kontakt med skolan som hänvisade till skolplikten. Vi hänvisade i vår tur till lagen om att alla ska få känna sig trygga i sin arbetsmiljö. Till slut såg vi ingen annan utväg än att flytta till den ort vi nu bor på. Dottern började andra terminen i 5:an där,

mobbningen slutade omedelbart. Där fick hon en klassföreståndare som inte tolererade någon form av kränkande behandling.

När hon skulle börja 6:e klass var det dags för en ny skola, den här kommunen flyttade alla 6:or till högstadiet. Vår dotters lärare informerade om hennes tidigare situation och bad alla berörda lärare vara uppmärksamma om de såg någon form av mobbing. Något som ignorerades. De första två veckorna i 6:an var bra men sen fallerade allt och mobbningen var i full gång. När vi som föräldrar påpekade detta för skolan var vi bara hysteriska och farliga.

Situationen blev till slut ohållbar då även vissa lärare började med mobbningen och påstod att hon lukade illa, trots att hon duschade varje morgon innan hon gick till skolan. Vi beslutade oss för att anmäla skolan till Skolverket, och berätta om hennes skolsituation. När skolan fick reda på att vi gjort det anmälde de oss till de sociala myndigheterna. När det sedan blev möte med socialen tog vi med oss alla papper från Skolverket. När de fick läsa papperna från Skolverket lade de ner utredningen. Kort därefter kom så beslutet från Skolverket och vi vann mot skolan.

Vi vågade kämpa för vår dotter, vilket visar att man aldrig ska ge upp utan vara stolta för vilka vi är.

Jag följde med mormor som hade häst och vagn när hon åkte runt och sålde saker. Mormor var känd av folket i stugorna och jag fick följa med in när mormor blev inbjuden.

»Ingen människa föds som tjuv
utan det är omständigheterna som gör att man stjälar.«

Kurt Magnusson

FÖDD 1944

Mitt helvete på jorden, för att jag är född »Tattare«
Varför blev jag omhändertagen?

Det var kommunen eller staten som beslutade om det för att vi var resande. Vi levde på att bedriva handel. Min far hade inget fast jobb, han var »tattare«. Det var efter kriget och många var utan arbete. »Tattarna« var hänvisade till dåliga bostäder och de flyttade mycket. På somrarna var vi ute som alla andra resande, för att klara vår försörjning. Det var då staten beslutade att omhänderta mig för skyddsuppfostran. Motiveringen var att min far avtjänat ett fängelsestraff och att jag kunde bli kriminell om mina föräldrar hade hand om mig. Jag uppfattade det inte som att jag fick skydd, istället fick jag lära mig att stjäla. På hemmen blev jag upplärd till det med stryk.

Omhändertagande av »tattarbarnen« ingick i statens utrensning av vår ras vill jag påstå. Det är dessutom väldokumenterat. Under hela mitt liv på barnhem har jag varit en »tattarjävvel«. Hur ska ett barn som är fyra år förstå vad en »tattarjävvel« är för något?

År 1948

Omhändertagandet och Vidkärrs barnhem

1948 skickades jag till barnhemmet i Vidkärr, jag var fyra år gammal.

Omhändertagandet skedde i min moster Huldass hem och var en skräckupplevelse för alla som var med. Det rusade in fem, sex poliser. De bröt omkull min far och satte handbojor på honom. Två barnavårdskärringar sliter mig ur famnen på min mor. Den ena tar mig och rusar ut till en väntande polisbil, för transport till Vidkärrs barnhem.

Innan den händelsen har folk som kände mig berättat att jag var ett öppet och lite lillgammalt barn. Efter omhändertagandet blev jag instängd och svår att nå. Hur kan någon tro att ett sådant uppslitande omhändertagande inte skulle sätta spår i ett litet barn?

Kurt, fyra år gammal. Foto i privat ägo.

Ingen tog reda på hur jag mådde. Jag skulle vara tyst och bete mig som om inget hänt. Jag skickades till en läkare som skulle läkarundersöka och bedöma mig. Jag minns att han sa att jag var miljöskadad för att jag var från »tattarsläkt«. Efter det blev jag placerad på en avdelning där jag blev utsatt för misshandel.

Mitt första minne är att vi blev tvångsduschade på morgonen i iskallt vatten. Två kärringar höll kvar oss i duschen med hjälp av var sin skurborste. Det kändes som om huvudet brann av kylan. En annan vanlig form av bestraffning var att jag blev isolerad genom inlåsning i sjukrummet. Första dygnet låg jag fastspänd i ett bälte på en säng. De bältade ben, armar och midjan. Andra dagen tog de bort bältet, jag fick vara kvar i samma rum upp till 14 dagar.

En av gångerna jag straffades med isolering var när jag fick en cykel av min far. Personalen trodde att jag hade stulit den. På den tiden var det inte alla som hade telefon, så pappa kunde inte styrka att jag talade sanning. Jag svarade emot personalen och talade om som det var att jag hade fått den av pappa.

»Du ska upp till sjukan«, sa föreståndarinnan. Där spände de fast mig och sa att jag inte fick komma ut förrän jag erkände. Jag minns inte om jag kom ut efter några dagar eller hur lång tid jag fick ligga där. Jag fick aldrig någon ursäkt för denna behandling, trots att de hade fel, och cykeln såg jag aldrig mer.

Personalen låste också in mig i en liten skoskrubb som fanns under trappan som gick upp till andra våning. Föreståndarinnan hade ljuset släckt under de första timmarna, sedan fick jag putsa en massa skor. Det tog hela dagen. Den här skrubben gav mig mar- drömmar och jag blev mörkrädd av behandlingen.

Föreståndarinnan hade en massa undulater och andra fåglar i stora burar på andra våningen. Hon behandlade fåglarna bättre än barnen. Jag har många gånger funderat på hur hon kunde få ha alla dessa fåglar på ett barnhem.

Jag kom tillbaka till Vidkärrs barnhem efter att ha bott i fosterhem och barnhem. Det var dit man kom när ingen annan ville ha en. På Vidkärrs barnhem fanns allt. Pennalister och grym personal, jag fick mycket stryk av båda parter. En i personalen sa en sak som jag aldrig kan glömma:

»Tattarungar' ska härdas och de är tjuvpack allihop«, sa hon samtidigt som hon lyfte upp mig i håret så det knakade i hårrötterna. Det gjorde fruktansvärt ont.

Jag kan fortfarande se henne framför mig när hon gör detta. När hon lyfte mig i håret undrade jag, vad har jag gjort henne och vad är »tattare« för något? Då visste jag inte vad det var men det följde mig hela uppväxten. Det jag än i dag inte kan förstå är varför inte personalen skyddade de små barnen från de stora? Det fanns verkliga pennalister där, något som personalen måste ha vetat om. Under hela min vistelse på Vidkärr gick det inte en dag utan att jag fick stryk, både fysiskt och psykiskt.

Jag fick ett utdrag från Regionarkivet i Göteborg. Jag läste igenom det och funderade på vilken utbildning de här människorna egentligen hade. När jag kom dit blev jag undersökt av en läkare som sa att jag var miljöskadad. Läkaren grundade detta på att jag varit i min mors och fars vård och för att de var av »tattarsläkt«. Det är hemskt att de tänkte så. Hur behandlades de som var judar eller något annat folkslag? Var det på samma sätt som jag blev behandlad? Vi »tattare« var det lägsta man kunde bli.

Tomas Kanger från *Uppdrag granskning* gav mig en lista som han tagit fram inför reportaget *Stulen barndom*. Han hade fått det från Göteborgs Riksarkiv, en dokumenterad lista över alla »tattare« från 40-talet och framåt. Hade nazisterna fått listan under kriget hade jag och många av de barn som var omhändertagna inte funnits i livet. De hade gasat ihjäl oss.

En ursäkt från staten är en sak, men för mig är det viktigare att jag får denna ursäkt från Göteborgs kommun för den bristande vården och avsaknaden av omsorg. Samt för den grova fysiska och psykiska misshandeln och rasismen som de utsatte mig för. Jag var skräp i deras ögon. Jag behandlades som skräp i hela min barndom. När jag läser i olika papper står det om snatteri och olika

stölder. Ingen människa föds som tjuv, det är omständigheterna som gör att man stjälar.

På Vidkärrs barnhem fick jag stryk om jag inte stal åt de stora pojkarna. Jag blev påhoppad på natten av de större killarna som gav mig stryk. Jag var inte ensam om att bli utsatt för detta. Personalen måste ha vetat om det. Varför gjorde de inget?

Hade mitt liv varit annorlunda om jag inte hade pekats ut som tjuv varje gång någon pratade om mig? Jag har blivit anklagad varje gång något försvunnit. Jag kunde inte hjälpa att jag var av resandesläkt. Än i dag lider jag av dessa hemska upplevelser. Ibland vaknar jag genomsvevigt från någon mardröm.

Jag tycker att statyn »Ensam« vid Vidkärrs barnhem ska tillföras texten: *Göteborgs stad ber barnhemsbarnen på Vidkärr om ursäkt för den vanvård och de övergrepp som många av dem utsattes för under sin vistelse på barnhemmet.*

1949

Idala

Jag blev ju utplacerad i fosterhemmet i Idala när jag var fem år gammal. Jag kom till en bonde. Där hade jag min säng i samma rum som de. Jag fick hämta vatten i ett handfat och handduk till dem. Då förstod jag inte varför jag skulle göra det mitt i natten. Det kom jag på efter några år.

Jag hjälpte till i ladugården fast jag inte var så gammal. Jag minns att jag blev tvingad att äta en stor fläskbit som var väldigt hårig och att jag inte fick gå från bordet innan jag ätit upp den. Jag fick några örfilar och örondragningar innan jag fick in den i munnen. På morgonen spottade jag ut den bakom huset. Jag hade haft den i munnen hela natten. Där fick jag stryk, de drog ner byxorna

och slog med mig med handflatan. Till sist förstod barnvårdskärningen att det inte stod rätt till så jag hämtades tillbaka till Vidkärrs barnhem.

1951

Wockatz barnhem »Kragenäs« utanför Strömstad

I Kragenäs började jag skolan, på barnhemmets egen skola. Där var en ung fröken som gillade barn och jag trivdes med henne. Tyvärr kommer jag inte ihåg vad hon hette. Det var i första klass och att bli väl behandlad var nytt för mig. Hon kramade barnen. Vi var kära i henne som barn blir i en snäll människa.

Barngrupp på Wockatz barnhem. Foto i privat ägo.

På Wockatz barnhem fick vi arbeta. Vi fick hugga och bära in ved. Där blev vi också tvättade i kallt vatten. Kärringarna tyckte att man blev härdad av det. I vuxen ålder var jag där och tittade på huset. Då var det förfallet och jag såg att det var omodernt. Ingen

panna som kunde värma vattnet, det var vedspisar i köket. Jag kommer ihåg att vi fick plocka fiskmåsagg som användes i maten. Det smakade hemskt tyckte alla. Jag kan tycka att staten borde ha haft råd med riktiga ägg till oss barn.

Jag fiskade mycket där, och vi fick leka och ha roligt ibland.

1956

Gårda barnhem i Partille

Här fanns det några större pojkar som jag kände igen från ett barnhem jag hade varit på innan. När ingen såg tvingade de oss mindre att stjäla cigaretter i affären. Gjorde vi inte som de sa fick vi stryk, det hade jag hade lärt mig på Vidkärrs barnhem. Allt för att överleva.

Jag har starka minnen från bestraffningen jag fick av den vice föreståndaren på Gårda barnhem. Hon hade ett rum på andra våningen där jag fick ligga still i sängen när hon tryckte sig mot mig. En upplevelse som väcker ett fruktansvärt äckel i mig. Jag vill verkligen inte minnas det.

*Kurt med sin
nyfödda kusin
Eleonor 1956.
Foto i privat ägo.*

På Lexbyskolan fanns världens snällaste fröken. Hon tyckte synd om mig för att jag varit så illa. Hon hette Nancy Landin. En riktig pärla. Tyvärr försvann hon ur mitt liv. Jag har aldrig gått i en riktig skola. Vi »tattarbarn« blev placerade i hjälpklass, inte för att vi behövde, utan för att vi var »tattar-« och barnhemsbarn.

Skärsbo pojkhem, Alingsås

Tvångsarbete, usel skolgång och fysisk bestraffning. Det var vardag på barnhemmet utanför Alingsås. Vi som kom dit hade aldrig fått en kram. Vi hade behövt kärlek, inte att få mer stryk. När jag kom dit läste föreståndaren mina medskickade papper och sa,

»Jaså, du är en sån jävel.«

Inte visste jag då vad det var för något. Senare förstod jag att det var en »tattare« han menade.

En grupp pojkar på Skärsbo pojkhem.

Foto i privat ägo.

När vi tvättat oss på kvällen visiterades vi nakna, det var oerhört kränkande. Efter skolan fick vi arbeta. Vi slutade skolan klockan 12 eller 13 tror jag. På eftermiddagen arbetade vi. Vi fick en korp eller en spade. Det var meningen att vi skulle bygga en fotbollsplan. Den var nästan färdig när jag åkte därifrån, det var bara jorden som fattades. Stannade man upp i jobbet en stund fick man ett krattskafat i magen eller ryggen så att man skrek av smärta. Usch, vilket straffarbete! Det är sådant man ser i gamla filmer. En släkting som var där sa något till mig på romani, vårt språk. När jag svarade fick jag en smäll i huvudet så att jag nästan svimmade. »Här pratar vi svenska 'tattarepojke'« sa föreståndaren. Det var statens uppgift att utrota vårt språk, vi fick absolut inte tala romani.

Jag vet inte när Sverige förbjöd barnarbete, men det gällde inte oss barnhemsbarn.

Det fanns en »vårdare« som gillade att terrorisera oss. Vi fick något som kallades klappgröt, en lilafärgad gröt som jag mådde illa av. Jag ville inte äta den. Då sa vårdaren till mig att jag skulle sitta kvar tills jag ätit upp den. När alla hade lämnat matsalen kom han fram till mig. Han dunkade knytnäven i ryggen på mig så jag flög i golvet och kippade efter andan. Efter det lyfte han upp mig i håret och jag fick en kraftig örfil. Det var efter det som jag började höra dåligt. Det ringde ofta i öronen och jag fick anstränga mig extra för att höra vad man sa.

Nu tänker ni säkert:

Varför anmälde du inte? Jag undrar då, till vem?

På lördagarna fick vi ställa upp oss ute på gården för att bli tilldelade olika arbeten. Jag och en annan kille fick dra den stora krattan på framsidan av huset. Vi skulle göra spår i gruset på ett perfekt sätt. När vi var färdiga till middagen minns jag att vi fick veckopeng, en krona. Det räckte till en dricka och godis, eller så lade man

ihop några stycken och köpte Mariekex, kokosflott, choklad. Det gjorde vi en kaka av.

En gång följde jag med några killar som skulle rymma, men vi kom inte långt. Vi var borta en natt och sov i ett båthus. När vi kom tillbaka fick vi ställa upp oss på kontoret i en rad. Vi blev utskällda och Harry, föreståndaren, klippte till varje kille i magen med knytnäven så att man kollapsade på golvet och kippade efter andan. Jag minns att det var någon som svimmade men personalen brydde sig inte.

På vintern arbetade vi hos bonden bredvid. Där fick jag hjälpa till i skogen. Där var det lite bättre, ingen av oss fick stryk där. När jag blev äldre funderade jag på varför ingen var på oss där. Kanske var det bonden som såg till att vi klarade oss.

Agan som vi fick var fruktansvärd, vi var ju bara barn. Jag har få minnen av att vi lekte. Även på söndagarna fick vi arbeta. Jag minns att vi var i skogen och plockade blåbär. Att plocka 30–40 liter blåbär är inte roligt.

Harry, när du tittar ner från din himmel, om du är där:

Tänk vad annorlunda du hade kunnat behandla oss utsatta pojkar!

Ni som går igenom alla dessa papper om oss utsatta barn undrar säkert hur vi kunde utstå så mycket förnedring och stryk. Vi lärde oss att överleva helt enkelt. Jag vet att jag blev tyst och innesluten och lät allt rinna av när något hände. Jag blev utsatt för mycket. Jag tog på mig allt som man beskyllde mig för utan att bry mig. Bara det tog slut!

Hela min skolgång hade varit annorlunda om jag bara fått en rimlig chans. Föreståndaren sa till min mor att jag skulle kunna utbilda mig till finmekaniker för att jag var duktig på att laga saker men tillade »fast han skulle aldrig klara en åtta timmars arbetsdag«.

Alpklyftans pojkhem i Göteborg

Alpklyftans pojkhem låg på Hisingen och var ett boende för unga pojkar. Föreståndaren Walter och hans fru regerade där. Hon var tyska och Hitler var hennes stora idol. Det lyste ur ögonen på henne när hon berättade, med stolthet, att hon en gång hade hälsat på Der Führer. Hon berättade att hon varit och lyssnat på hans tal, hur tusentals människor dyrkade honom. Hon menade att Hitler förstod sig på tonåringar. Tonåringar skulle hållas stramt med stark disciplin, rötäggen skulle bort! Jag åkte fast för olika saker som trimmade moped, men jag blev beskylld för nästan allt. Jag brydde mig inte, jag lät det bara rinna av.

Föreståndaren skulle alltid vara med när vi duschade. Han visade oss hur man skulle tvätta sig mellan benen. Han drog i snoppen på oss. Då visste vi inte varför, det förstod jag senare. Jag har förträngt mycket av det här, och jag har aldrig vågat prata med min fru om det. Jag ryser när tankarna kommer.

Ivarsbergshemmet

Ivarsberg var ett upptagningshem för utredning. Där jobbade jag i snickeriet och vi tillverkade ekor. Här bedömde de mig som inbunden. Visst hade de rätt, jag var söndervårdad. Jag blev beskylld för att ha skurit sönder en tavla. Jag vet inte vem som gjorde det, men givetvis tog jag på mig det.

När jag läser mina papper och tänker tillbaka, ser jag en pojke som blivit misshandlad, utnyttjad och sviken. Jag hade självmordstankar. En nära vän tog sitt liv för att komma ifrån helvetet. Jag var nära att göra samma sak.

Bärby ungdomsvårdskola, Uppsala

Bärby var ett helvete! Det jag inte visste om stöld fick jag lära mig där. Tvångsarbete och slagsmål var vardag! Svarade man emot personalen isolerades man i en eller två veckor. Första dagen skulle jag byta kläder. Vårdaren tog fram de papper som jag hade med mig och läste högt för mig hur dålig min mor och far var. »Sådana satans ’tattare’! Dig ska vi göra folk av«, sa han. Den vårdaren tog nästan livet av mig. Vi hade spelat fotboll och efteråt fick vi åka till en närliggande sjö för att bada. Vårdaren satt på bryggan när jag skulle gå upp. Då hoppade han i och tryckte ner mitt huvud under vattnet. Jag minns paniken och skräcken, jag råkade knäa honom mellan benen och kom upp. Jag skrek till honom att »vad fan gör du?« Han skrattade och sade att sådant ska »tattare« tåla. För att undkomma honom följde jag med några som skulle rymma. Naturligtvis åkte vi fast och jag kom till en slutna cell.

Mellan de olika barn- och pojkhemmen var jag på olika fosterhem. En gång var jag hos två bönder som behövde en dräng. Där var det jobb alla dagar och ett och annat kok stryk. Jag var där i tre år. Efter det skulle jag göra militärtjänsten. Jag fick 50 kr i pengar, nya kläder i en väska och en biljett till Karlsborg, sen körde de mig till stationen i Uppsala. Inget var ordnat. Var skulle jag bo när jag gjort lumpen? Jag blev utslängd från det militära, de ville inte ha ett barnhemsbarn eller »tattarunge«. Jag fick frisedel, jag dög inte fast staten uppfostrat mig. Det enda jag fick med mig från det militära var ett nytt misslyckande och en biljett till Borås där min mor bodde.

Det fanns fler hem än de jag tagit upp här som jag varit på kortare tider. Jag kommer ihåg att jag var i Karlstad någon gång i tonåren och även i Sundsvall. Jag har bara korta minnen från de hemmen. Jag var också i flera omgångar på Vidkärrs barnhem.

Jag kan inte bedöma om det var fel att omhändertaga mig när jag var fyra år. Med stöd och hjälp kanske min mor inte hade blivit alkoholist. De tog alla hennes barn och jag var det minsta. Min uppväxt blev inte bättre av att jag hamnade i statens vård. Snarare rena helvetet på jorden, taget ur den värsta skräckfilm som finns.

Detta är kortfattad beskrivning om mitt liv från fyra till 20 års ålder. Jag önskar att ingen annan människa ska få gå igenom detta som jag har fått göra.

Efter 20 års ålder hamnade jag i fängelse flera gånger. Jag hade svårt att klara mig ute.

Till slut gick det inte längre. Jag gick på sjön! Hade jag inte brutit mig loss så hade jag inte varit i livet i dag. Det tog många år innan jag lyckades någorlunda i arbetslivet.

Till slut hade jag turen att få jobba med förståndshandikappade ungdomar och såg i dem mycket av mig själv. Jag började som skolchaufför och städare, sedan som samordnare. Det slutade med att jag blev enhetschef för särskolans skolskjutsar. Först hos omsorgsförvaltningen, sedan hos kommunerna. Nu har jag gått i pension. Jag har fortfarande mardrömmar om min urusla barndom. Jag har mycket svårt att tala om min barndom och allt det hemska och fruktansvärda som jag utsattes för.

Efterord

Ersättningsnämnden, Vanvårdade barn

Jag var bland de första som ansökte om att få ersättning från ersättningsnämnden för den vanvård som staten utsatt mig för. Den 14/5 2013 fick jag svar på min ansökan. Ett positivt besked från Ersättningsnämnden. Jag har blivit trodd och är beviljad ersättning.

»Man känner sina löss på gången« är ett gammalt kärt uttryck. Vi resande känner oftast igen varandra utan ord, och vi välkomnar det vi ser.

Silverkryckan

En resandeherre går in på en krog, sätter sig vid ett bord och gör en beställning. Han ser att någon har glömt en promenadkäpp, en grann sådan dessutom. Han tänker att det var väl synd och skam att en så snygg käpp ska vara utan ägare och förbarmar sig över den. Efter en stunds funderande och beundrande över käppen inser han att här finns det utsikter för en ny inkomstkälla. På käppens silverkrycka finns en gravyr, där står skrivet Greve Piper. Mannen tänker att ett sådant märkvärdigt namn vet man aldrig när det kan komma till pass. Käppen blir hans nya följeslagare och tjänar honom väl. Den blir ett stöd på mer än ett sätt, han ser alltid till att den syns väl när han gör affärer och blir på så sätt ett slags legitimation i affärerna, med medföljande kredit. Namnet som står skrivet i silver på hans käpp ökar hans trovärdighet inte bara i affärer utan även på nöjesfronten. När han besöker en krog, vilket händer regelbundet, lägger han käppen väl synlig på disken och kan festa hela natten utan att betala ett öre. Om han någon gång fick stå till svars för sina tilltag förtäljer inte historien, men han fick heta Greve Piper till den dagen han dog.

När det kom någon till oss delade vi alltid på det lilla vi hade och så har det varit i alla tider, vi har delat bröd med de som har kommit till oss.

»Vår familj hade flyttat runt en del. Det var mamma, pappa, jag och en syster som bodde tillsammans när myndigheterna gick in och tog mig och min syster från vår familj. Vi blev omhändertagna och satta på barnhem i Eskilstuna.«

Curre Johansson

FÖDD 1945

Slumpen skördar, världen är liten

Mitt namn är Curre Johansson, jag föddes i en stuga utanför Eskilstuna 1945 och jag blev omhändertagen av myndigheterna när jag var liten.

Vår familj hade flyttat runt en del. Det var mamma, pappa, jag och en syster som bodde tillsammans när myndigheterna gick in och tog mig och min syster från vår familj. Vi blev omhändertagna och satta på barnhem i Eskilstuna.

Efter tre år och ett misslyckat fosterhem hamnade jag som fem-åring på ett fosterhem i Flen. Där stannade jag tills jag fyllde 15 år. Jag blev kallad »jävla tattarunge« några gånger under min uppväxt, men tänkte inte så mycket på det utan trodde att »tattare« bara var ett skällsord.

När jag var 18 träffade jag min mamma, mina syskon, min farmor och pappas släkt för första gången sedan jag var liten. Till min stora sorg var min pappa död sedan länge. Jag växte sakta in i resandekulturen och efter några struliga år och identitetssökande blev mitt liv ganska normalt. Jag gifte mig med en kvinna och var

tillsammans med henne i 15 år, men 1985 gick vi skilda vägar. Efter ett tag träffade jag en ny kvinna och 1987 flyttade vi tillsammans från Stockholm till Perstorp i Skåne på grund av mitt jobb. Byn vi flyttade till hette Bälinge.

Åren gick och 1993 kom boken som är skriven av Birgitta Svensson**. Jag läste den och insåg att den handlade om mammas släkter, »Svartepettrarna« och Brolinsläkten. Nu var det inte bara jag som läste den utan även min släkt gjorde det. Det blev ett oherans liv bland släktingarna, kanske med ett visst fog, skulle jag vilja säga.

Min mamma hade mer än en gång berättat för mig att min morfar kallades »Bälinge-Karl« men Bälinge finns på många platser i Sverige, till exempel i Blekinge, Uppland, Skåne och säkert många fler platser, så det var inget jag reflekterade över. Min mamma hälsade på oss när vi hade flyttat till Skåne och berättade igen att »din morfar kallades för Bälinge-Karl«. Nu kopplade jag ihop det med Birgitta Svenssons bok och tänkte »det kanske är mitt Bälinge det handlar om«.

Jag började söka runt, på den tiden hade vi inte datorer som idag, så det var en annan typ av sökande. Efter många om och men hamnade vi, min hustru som hade hjälpt mig och jag, i Kristianstad på Lantmäteriet. Där lyckades vi, idag vet jag inte hur, få fram huset där morfar hade bott. Uppgifterna sa att Svartepettrarna hade bott där mellan 1875–1884.

Det pirrade i magen på mig när jag satt i bilen på väg mot huset där morfar hade bott. Den gamla landsvägen var numera bara två hjulspår. När vi körde såg jag en gammal stuga, i trädgården pysslade en gammal gumma med sina blommor. Jag stannade

** Svensson, Birgitta (1993), *Bortom all ära och redlighet. Tattarnas spel med rättvisan*. Nordiska museet, Stockholm.

bilen, klev ur och frågade henne om hon visste var stugan låg där mina släktingar hade bott. »Menar han tattarstugan, så låg den där« sa hon och pekade mot andra sidan vägen.

Jag gick över vägen, hittade en husgrund och ställde mig mitt i ruinen. När jag står där känner jag att det kommer en mycket stark känsla. Jag får ett pirr i kroppen som känns som sockerdricka. Jag känner i det ögonblicket rent fysiskt att den här platsen betyder något för mig. Det var som om historiens vind svepte över mig och gjorde sig påmind. Vinden blåste in syre i mitt blod så det pirrade i hela kroppen, värmdde min frusna själ och gav mig en känsla av samhörighet som jag inte känt tidigare. Ödet hade fört mig till denna plats.

När jag köpte hus i Bälinge hade jag ingen aning om detta utan det var slumpen som förde mig dit.

Curres föräldrar Anna Kristina Johansson och Kurt Erlandsson på Medborgarplatsen i Stockholm, 1940-talet. Foto i privat ägo.

»Vi sade ingenting men tittade på varandra och våra blickar sa att vi var hungriga. Det fanns inga pengar till mat, allt hade gått åt till biobiljetten. Det var bara att trampa vidare mot Skelleftehamn.«

Gun Lundqvist
FÖDD 1930

Jag träffade min blivande man när jag var 16 år. När vi hade haft sällskap i ett år, friade han till mig. Mitt svar på hans frieri blev »jag har en hemlighet som jag måste berätta först«. Tiden gick och efter fyra månader orkade han inte vänta längre, »bördan blev för tung« tyckte han. Jag tog mod till mig och med mycket ångest berättade jag för honom att jag var en resandetjej. Spänd som en fiolsträng väntade jag på hans reaktion. När jag till sist vågade titta upp på honom såg jag en oerhörd lättnad i hans ansikte. Han hade trott att jag hade en svår sjukdom, att jag var resande var inget problem för hans del.

Vi bestämde oss för att vi skulle gifta oss när jag fyllde 18 år. På den tiden var man tvungen att ha förälders underskrift om man ville gifta sig innan man var 20 år. Något som ställde till problem för oss eftersom min pappa vägrade skriva under, men jag löste det på mitt eget sätt. Jag förfalskade pappas namnteckning och sen gifte jag mig ändå. När mina föräldrar väl ställdes inför detta fullbordade faktum fick vi deras välsignelse, i alla fall. Även om han, som mamma uttryckte det, var »stygg« (ful) i sina mörka färger blev han en välkommen svärson i familjen.

Gun och Stig Lundqvist 1948.

Biobesöket

En kväll bestämde vi, detta utspelade sig innan vi gifte oss, att gå på bio, och eftersom det inte fanns några pengar till bussen cyklade vi de ca 1,5 milen mellan Skelleftehamn och Skellefteå. Vi såg en bra film med Humphrey Bogart och satte oss på cyklarna för att cykla tillbaka igen. Vi sade ingenting men tittade på varandra och våra blickar sa att vi var hungriga. Det fanns inga pengar till mat, allt hade gått åt till biobiljetten. Det var bara att trampa vidare mot Skelleftehamn.

När vi kom till Ursviken stannade vi för att ta en paus i dikeskanten. Rätt som vi satt där så min blivande man, »vänta lite«, sprang upp och med en enhandsfattning hoppade han över det höga stacket som stod intill dikeskanten och försvann. Han blev borta länge och jag började fundera på att åka vidare själv utan honom, när han kom tillbaka. I munnen hade han bitit fast sin vita hatts

brätten när han hoppade över staketet igen. När han kom fram till mig vecklade han upp hatten och där var det fullt med jordgubbar.

Efter att vi ätit några jordgubbar satte vi oss på cyklarna och cyklade vidare med de sparade jordgubbarna i hatten, vi ville inte bli påkomna mumsandes på de stulna jordgubbarna. I Klemensnäs stannade vi igen för att vila och äta jordgubbar. Jag hade mina betänkligheter eftersom jordgubbarna var stulna, men hungern tog över och jag åt med god aptit. Vi sparade lite jordgubbar och cyklade vidare igen. Till sist kom vi fram till Skelleftehamn och där tog vi fram hatten igen för att äta upp resten.

Allt medan vi njöt av de sista jordgubbarna upptäckte jag att hans fina vita hatt numera var helt rödprickig på insidan. När vi sedan vänder på den gick det bara att konstatera att den var prickig även på utsidan. Det blev dyrköpta jordgubbar för det var bara att slänga hatten, men ack så goda de var.

»Hade det gjorts bra affärer och var det lite högtidligare då blev det korv.«

Kee

FÖDD PÅ 1950-TALET

Barndomen

Jag var inte som alla andra barn, eller kanske handlade det mer om att vi inte levde som alla andra. Det var alltid mycket folk hos oss. De hade konstiga bilar, konstiga kläder och konstigt språk. Det var exotiskt och roligt, men det sågs inte med blida ögon av omgivningen. Jag var en »tattarunge«. Om någonting försvann i skolan, vad det än var, ansåg de att det var jag som hade tagit det. Även om det inte var jag, trodde alla det ändå.

Jag är uppväxt på en skrotgård, vi sålde bilar och delar till bilar. Jag har aldrig förstått skillnaden på att laga en bil eller mjölka en ko. För mig är det ingen skillnad, det blir pengar av bägge sakerna. Varför var bönderna så mycket bättre än vad vi var?

Det var mycket folk hemma hos oss, ibland var det fest också. Morsan och farsan festade egentligen inte på veckorna, men det kunde komma andra som var fulla, eller blev fulla när de var hos oss. Ibland fick jag gå till affären för att köpa öl. På den tiden kunde man köpa starköl i den vanliga mataffären. Jag handlade och lastade ölen i bananlådor. Sen lade jag dem i en kärra och gick hem med dem.

Gubbarna satt där, svamlade och drack öl. Som barn var det roligt att lyssna på dem. Ibland gick de och pinkade, kanske på

grannens tomt. Jag tyckte inte att det där var så jättekonstigt egentligen. Det var sällan bråk, de bara satt där, tog sig några öl, svamlade och pratade. De gjorde inget större väsen av sig, men det var klart att grannarna tyckte nog inte om det.

Ibland slogs gubbarna med varandra, det var inte jättevanligt, men det hände. När myndigheterna kom hade det aldrig hänt. Då var alla vänner. Vi hade aldrig sett en kniv, den fanns inte. Vi ringde aldrig polisen. Det handlar om sammanhållning. De kunde vara dödsfiender, men kom det en polis, var det ingen som skulle erkänna att de ens hade slagits. Det var inom gruppen, och det hade ingen med att göra. Det var aldrig någon resande som anmälde någon annan för att ha hotat eller slagit någon. Det löste de själva. Så var det.

När det kom två stycken som var ovänner med varandra till samma ställe, hem till någon, bråkade de aldrig där. En åkte därifrån eller så låtsades de inte se varandra. Däremot om de träffades på ett ställe där de kunde göra upp, utan att någon annan blev inblandad, var det en annan sak. Men hände det något i någons hem, var det bara att säga att »det här gör vi inte här«. Då var det lugnt. Det hände ingenting.

Det var många roliga som kom hem till oss och hälsade på. En man, han var jätterolig, både han och hans fru. De var väldigt barnkära och han lekte mycket med mig. Jag undrade jämt varför de inte hade några barn, långt senare fick jag veta att han hade blivit steriliserad. Sen fanns det ett annat par som var jätteroliga. De hade barn, de var mycket hos oss och vi barn lekte mycket tillsammans. Det var roligt med alla som kom hem till oss.

Vi hade också folk som bodde hos oss i perioder, de var resande. Det var mycket folk som kom och gick. Men vi var inte bara hemma utan vi åkte bort också, nästan varenda helg, kändes det som. Dit man for, dit kom det mer folk, det var alltid mycket folk. Det var

samma sorts folk som vi. Vi hade jätteroligt, för det var aldrig så att »här får du inte vara, där får du inte vara« utan vi barn fick vara med överallt.

Barn i resandefamiljerna har mer frihet än vad böndernas barn hade. De hjälpte alltid till med höskörd. Farsan lagade bilar, och ibland hjälpte man till med det, men som barn fick man vara barn. Det fanns bondbarn som inte behövde hjälpa till heller, men det var de som hade tjänstefolk. Drängar och pigor. I alla fall de större bönderna. Småbrukarna fick hjälpas åt alla i familjen.

Nästan alla vuxna jag hade omkring mig var hemskt barnkära. Jag tror aldrig att jag minns att någon bar hand på ett barn. Det har jag inget minne av. Föräldrar kunde möjligen göra det, men aldrig att någon annan skulle göra det. Ingen slog ett barn.

Att vara med andra resande

Det är skillnad att vara med sina gelikar, man slappnar av på ett annat sätt när man är bland andra resande än om man är bland andra. Du hade inte ögonen på dig när du var hemma, som du hade i skolan, eller hemma hos någon annan, då hade du alltid ögonen på dig. Jag var alltid rädd att jag skulle bli anklagad när jag var borta. Om något gick sönder, eller om något försvann, det var ett ständigt orosmoment. Det kan jag känna än idag, att den oron finns kvar.

I sexan började jag förneka att jag var resande. »Tattare« var jag absolut inte och jag slogs för att bevisa det i skolan. Jag hade alla möjliga människor omkring mig när jag växte upp. Men allra mest var det morfar och mormor. Jag växte upp till stor del hos morfar och mormor, där var det bra. Farfar och farmor var inte alls på samma sätt. Morfar och mormor, det var hemma. Mer än hemma faktiskt, det var väldigt speciellt. De var resande båda två, men det

visste jag inte då. Jag misstänkte nog. Men det var inget vi pratade om. Det var alltid mycket folk där också och det var som naturligt. Alla kom och alla var välkomna. Där fanns det ingen skillnad. Men de levde inte som resande, de åkte inte runt, morfar och mormor, de var bofasta.

Många andra var också bofasta på sina ställen, vi åkte till varandra, och träffades hos någon, av tillfälligheter ibland. Men det var mer hos andra som vi träffades än hemma hos oss. De som kom till oss skulle ha någon bil lagad eller byta bilar, sälja eller köpa, det var inga spontanbesök. När vi åkte bort åkte vi ibland till andra resande, och där var det ju alltid mycket folk. Där var oftast bara resande, det kom aldrig någon vanlig Svensson. Det minns jag aldrig att det hände. Förutom hos mormor och morfar, dit kom alla.

Sedan har det alltid handlat mycket om mat när man skulle umgås. Vi åt hemskt mycket potatis, fläsk och fisk, det som det fanns mycket av. Ibland när det kom mycket folk åt vi korv och korv var ju jättegott. Det var inte billig mat. Korvringar, då var det fest. Hade det gjorts bra affärer och var det lite högtidligare då blev det korv. När det fanns mat, gjordes det enorma mängder, det skulle räcka till många. Man visste aldrig hur många det var till middag och alla åt. Ingen for hemifrån oss med tom mage. Kom det folk så skulle de äta, det var samma om man for till någon, det skulle ätas. Att fara till någon och inte få något att äta, det tror jag inte förekom. Fanns det ingen mat, fanns det säkert en jättebra anledning till det och då hjälptes man åt att fixa mat.

Skolan

Loven var roliga, men när skolan började om efter loven var det var inte roligt. Jag var väldigt mobbad och utsatt. En sak som sitter jättehårt är när jag fick glasögon i trean eller fyran. Jag var rädd om

glasögonen och tog av mig dem när vi gick ut på rasten. Jag lade dem i ett fönster så de inte skulle gå sönder. En lärare frågade mig varför jag gjorde så, och jag sa att jag inte ville att de skulle gå sönder. När vi kom in efter rasten den dagen berättade han för hela klassen att kommunen hade betalat mina glasögon. Det var inte bara barnen som mobbade, det var de vuxna också. Några lärare var bra, men många var rasister, det måste man säga.

Skolungarna kastade sten på mig, och det var ingen som sa något om det. Men om jag kastade sten tillbaka blev det ett jävla liv. Lärarna visste om det. Jag blev jätteledsen, och kom hem och berättade vad som hänt. »Det kan vara så ibland, men det går nog över, det blir nog bättre«, sa de hemma. Bättre blev det först när jag blev lite större och kunde försvara mig. Men hela tiden fanns det där. Det där med att jag inte var som andra. Jag blev lite särbehandlad. Gick det sönder en ruta, så jaha. Jag måste ju ha varit med på något vis. Även om jag inte varit i närheten. Även om de inte alltid sa det rent ut, så kände jag det. De skyllde på mig.

Försörjning

Nästan alla vuxna tillverkade någon form av hantverk, snidade trägubbar eller gjorde korgar. Jag minns när det kom folk till morfars då kunde kvinnorna sitta och göra korgar eller trådsålar som man satte på bordet, och pepparkaksformar, jag tror det var pepparkaksformar de gjorde, med stjärnor.

Andra beställde kläder från kataloger, och sedan gick de runt och sålde i gårdarna. Det fanns de som inte hade möjlighet att åka och handla, eller som inte tog sig för att göra det. De var så kallade gårdfarihandlare som var ute och nasade. Jag var med flera gånger, när morsan skjutsade dem. De hade allt, allt! Från hår-

nålar till hästskor och överkast från katalogerna. De hade allt i en visningsväska.

De tillverkade saker också, det var nog egentligen huvudsyftet.

Om det var någon gubbe som inte blev riktigt bra, då kunde vi barn få den att leka med i stället. De letade stenar som såg ut som figurer, sen målade de den lite. Det var mycket hantverksgrejer. Hästvagnar av klädnypor, de tog bort tråden, och använde träet. De gjorde en ram och hjul, de limmade dem i en cirkel. Gick bra att ha servetter i dem eller socker. Sen gjordes trådtavlor. De spikade med tunn spik ett mönster och sen lindade de med tråd. Och tennarbeten, det var lättbearbetat, och bly var också lätt att jobba med. Men just tenn var ju blankt och snyggt.

Jag har lokor, som är för hästar, som de också gjorde, de broderade på dem, och gjorde speglar, med lokor. Det var gamla uttjanta lokor, som var sönder, eller för små, som de gjorde om och sålde. Det var snygga saker. Riktigt snygga, och så alla knivar som tillverkades och sålde. Det var heltidsjobb.

Vanliga avlönade jobb var det ingen som hade. Alla bodde på landsbygden. Varför vet jag inte, alla som vi umgicks med bodde utanför stan. De var kanske inte välkomna i städerna, och bodde man utanför, då fick man vara ifred. Det var nog därför många bodde utanför. Alla visste var man bodde, inom släkten eller familjen eller vad man ska kalla det. Du kunde fara in i en skog och köra, och vika av vid en sten, och där bodde någon man kände. Vi resande visste var folk bodde, fast ingen annan visste. Alla visste det, på något konstigt vis, det var nog djungeltelegrafan.

Bostäder

I en liten by fick några resande tag på ett hus, socknen skulle ge dem ett hus, ett gammalt fattighus, som det kallades. Det hade

gått ur tiden och var ett ganska förfallet hus. När det kom ut i byn vilka som skulle flytta dit gick hela byn ihop och köpte huset, för att »tattarna« inte skulle kunna flytta dit. Det fick hellre stå tomt. Men just den här gången var det en annan i byn som gav de resande ett hus, han tyckte synd om dem för att de blev orättvist behandlade.

Det hände ganska ofta att man hörde att resande blev ivägkörda, att de inte fick bo kvar. Ibland var de tvungna att flytta också för att de fick rutor sönderslagna och däcken sönderskurna, sådana saker. Och då kunde de inte bo kvar. På vissa ställen fick resande inte ens handla mat. Byborna låste cyklarna, alla ladugårdsdörrar skulle låsas, för annars sa de, att »de« var där och stal cyklarna, mjölk, och ägg. Allt som försvann var det de resande som hade tagit. Även om det blåste mycket, och tvätten försvann, så var den inte bortblåst, den var stulen.

Kvinnorna

Resandekvinnorna var mer delaktiga i arbetet än vad andra var. Majoritetsbefolkningens kvinnor kunde i och för sig jobba på affär. Det kunde aldrig en resande göra. Det gick inte. Även om de skulle vilja det så skulle de inte fått det jobbet. På grund av att de inte ansågs hederliga. De fick inte vara där. Det var ju knappt de fick handla. Det var nästan förskottsbetalning. Alla andra fick handla på bok. När man fick mjölklöningen så hade de skrivit upp det de behövde, och så betalades det en gång per år. Det kunde aldrig resande göra. Aldrig. Det var kontant betalning.

När det var dåliga tider, då var det dåliga tider, och då var alla tvungna att hjälpas åt med allt för att överleva. Det var bara så, och de här affärerna som karlarna gjorde med bilar och hästar de följde årstiderna ganska mycket. På sommaren är det lätt att

överleva, men på vintern är det mycket svårare. Ingen vill vara ute och göra affärer när det är 30 grader kallt. Då var det gårdfarihandel. Små affärer, barnen och fruarna var ute lokalt. Det gällde att kunna spara pengar när det gick bra, så du hade till vintern. Men det fanns ingen planerad inkomst, som bönderna hade, utan de levde ur hand i mun. Det gällde att vara försigkommen, för att kunna ha saker att sälja året runt för försörjningen.

Bönderna hade det inte heller fett ställt, men de kunde slakta en gris om det behövdes. Det hade inte resande på samma sätt. De var svårt att föda upp en gris, en gris var en belastning, om du skulle flytta på dig, för om du inte fick bo kvar längre, var skulle du då göra av grisen? Det funkade inte. Då var det lättare med prydnadsaker, taylor och handarbeten som man kunde sälja och det man kunde beställa ur kataloger och överleva på.

Nutid

I vuxen ålder har jag inte egentligen märkt av att jag är resande, jag har provat att både vara anställd och att jobba för mig själv. Folk runtomkring mig vet inte om det, det är ingenting jag har gått runt och berättat för någon, inte annat än andra resande. De vet, och när de kommer är det annorlunda än när andra kommer. Men grannarna vet inte det.

Min familj vet om det nu, men inte när barnen växte upp. Jag ville inte att barnen skulle behöva ha det som jag hade haft det. Alla mina barn har fått sin mammas efternamn. Jag ville inte att de skulle ha mitt efternamn. Jag sa »ni har det mycket bättre om ni heter Xxxx« på grund av historien i de här trakterna. Jag har förklarat för dem, och de har tyckt att det har varit jättekonstigt, och orättvist. Jag ville inte att de skulle behöva ha det så och därför behövde de inte ha mitt namn. Nu är det nya generationer och

nu har det där vänt, det inte alls på samma sätt som när jag växte upp. Det faller i glömska, mycket. Det har fungerat bra att tåga ihjäl resandebiten. Jag är ganska kluven. Jag har en historik som jag bär med mig, men man kan inte dela den. Eller kan, jag kan, men jag gör inte det, för barnens skull.

Resandekulturen

Resandekulturen är viktigare för mig än vad jag har trott. Jag har inte haft samma samhörighet någon annanstans. För mig är resandekulturen en väldig sammanhållning. Min historia är inte unik, men det är inget som pratas öppet om. Det är ingen merit att vara resande. I samhället. Det är bara en jävla nackdel.

Det är likadant med namnen, många har ju bytt namn. Det var kanske inte så himla märkvärdigt med handeln i sig, någon blev lurad, någon gång, och det minns de. Men har du blivit lurad, då har du blivit lurad, punkt. Men när man sitter med andra resande och pratar, då är det inte så. För alla vet vad det handlar om.

Mina barn har sluppit den »tattarstämpeln« som jag hade. Jag har hela tiden förnekat det. Det är först nu, när jag träffar resande eller när det kommer hit någon som vet vem jag är, som jag inte behöver förstå mig. De vet det, och då gör det mig ingenting. Men om någon som inte känner mig skulle komma fram och säga att jag är resande, eller »tattare«, då blir jag arg. Det är en spontan reaktion, då blir jag förbannad. Det är skällsord.

Det är två liv egentligen. Ett officiellt, och ett inofficiellt.

Jag lånade ut en gammal bil till en kille som nyss hade fått körkort. Den här bilen hade lite hyss för sig, den smällde bland annat en avgassmäll varje gång man vred av nyckeln. Ett hyss som bilens förare hade mycket roligt åt när han körde genom byn. Han sköt en hel räckta av avgassmällor när han passerade byn.

Det dröjde inte länge innan polisen kom på besök och ville se licensen. Vilken licens frågade jag, på vapnet svarade polisen. Vilket vapen frågade jag, det vapnet som skjuts med när ni kör genom byn.

Vi tog med polisen ut till bilen för en demonstration av vapnet. Varpå han slog händerna för ansiktet och sa, telefonen har gått varm och anmälningarna har strömmat in om att ni skjuter i byn och så är det bara avgassmällor.

»Hon reste på sig ibland för att gå till skafferiet där hon förvarade snören och stumpar som hon fått när hon handlat. I en låda med olika saker hade hon lite färggranna band som hon tog med sig till bordet. Sedan började hon sy kläderna till sina dockor.«

Gun Lundqvist

FÖDD 1930

Mor Tea

När det skymde utanför stugan i Västerbotten och den kalla nordvinden lade sitt täcke över stugan, tog mor Tea fram sitt kvällsarbete. Det var fattigt och mor Tea var ofta ensam med barnen medan far i huset var ute och gjorde affärer. Hennes kvällsarbete bestod i att hon tillverkade gummor och gubbar av det material hon hade. Allt för att hon skulle få ihop lite pengar till mat åt sig och barnen.

Familjen bodde i ett rum och kök. Under vintern var alla samlade i köket där barnen låg i utdragssoffor efter väggarna. Mor Tea satt i kaminens sken och täljde medan barnen sov. Om ett barn vaknade såg de henne sitta där böjd över sitt arbete allt medan kaminen sprakade och gav henne ljus för att se.

På kvällen när barnen hade lagt sig i sina sängar tog hon in ved som hon lade på spisen i en plåtlåda. Det skulle torka innan hon började tälja i den. Hon hade lite ståltråd, tyg, klister och vedträn. Hon tog ståltråden och formade den till en kropp, sedan lindade hon tråden med lite tyg så hon fick stadga. Efter det tog hon ett av

vedträden som legat på spisen och torkat och började tälja till ett huvud som hon satte på stålträden.

Hon reste på sig ibland för att gå till skafferiet där hon förvarade snören och stumpar som hon fått när hon handlat. I en låda med olika saker hade hon lite färggranna band som hon tog med sig till bordet. Sedan började hon sy kläderna till sina dockor. Ibland hade hon inga band utan använde tyger som hon fått när hon varit ute och sålt gummorna och gubbarna, och klippte till band av dem.

Mor Theas dockor. Foto Britt-Inger Lundqvist.

Allt medan kvällen led mot natt började dockorna ta form. Kaminnen värmde barnen, torkade veden och gav ljus åt mor Tea. Det var lappgubbar och lappgummor hon gjorde. Hon virkade vantar och stövlar av restgarner som hon hade fått. Hon skar till skärmen till mössan av skinn eller gjorde den av spets, allt beroende på vilket material hon hade tillgång till. Sedan fick de skidor, stavar, kosor och knivar av trä som hon täljde till. Hon gjorde en slida till den lilla kniven i skinn och band till skidorna, men också ett bälte till den blåa dräkten hon hade sytt. Dessutom dekorerade hon alla trädetaljer genom att bränna i träet och gav dockan ansiktsdrag och ögon. Det sista hon gjorde var att klistra fast de fina banden som hon hittat i skafferiet på dräkten och mössan.

Nu var dockorna klara, en gubbe och en gumma, efter många timmars arbete. Ibland kom det någon förbi och beställde en gubbe eller en gumma av henne. Genom åren blev det många gubbar och gummor som bidrog med en liten slant i hushållet och höll mor Tea sysselsatt de mörka vinterkvällarna när nordanvinden blåste utanför.

Så har man försörjt sig

Bilden är troligen från 1950 och är tagen i Åsen, Filipstad, hos Sten-Axel och Manda. Notera att den äldre kvinnan bär en så kallad resandebrosch. Foto i privat ägo.

Det finns många berättelser som visar att bönder och resande var i symbios med varandra. Bönderna var i behov av de tjänster som Resandefolket utförde och resande var i behov av den inkomst som bönderna kunde förse dem med.

Inledning

För att försörja sig har Resandefolket anpassat sig till samhällets förändringar men ändå lyckats behålla sin yrkesidentitet. Traditionella yrken som gårdfari-, skrot- och hästhandel har hela tiden förändrat innehåll för att passa in i tidens utveckling. Det har också funnits de som traditionellt har arbetat på tivolin, nöjesfält och som spågummor. Men att handla med olika varor och att sälja går som en röd tråd genom resandekulturen. Att ta till vara och att se värdet av det som andra bara ser som skräp, är något som Resandefolket gjort i alla tider. De insåg tidigare än alla andra betydelsen av recycling. Kreativa och innovativa lösningar var en gång i tiden en nödvändighet för att överleva. Idag handlar det kanske inte så mycket om att överleva, idag handlar det om ett sätt att leva. Resandefolket söker sig idag mer och mer till löneanställningar. Ofta rör det sig om mobila arbeten av olika slag.

Försörjning i äldre tid

Längre tillbaka i tiden tog Resandefolket ofta på sig de yrken som bönderna inte ville befatta sig med. Det kan ha förstärkt uppfattningen om att de var annorlunda. Resandefolket och de

här yrkena betraktades ofta som två sidor av samma mynt. De yrken som resande utövade kunde till exempel vara bödel, bödelsdräng, rackare eller vallackare. De blev ofta skickliga och etablerade inom sitt område, något som gjorde dem både föraktade och beundrade. Rackare var en person som avlivade och flådde hästar. En befattning som precis som bödeln var ett statligt sanktionerat ämbete. I många delar i Sverige var rackare och »tattare« synonymt.

Kyrkan hade, som vi tidigare tagit upp, en idé att om »tattarna« kom från Tartaros. Det skulle innebära att de kom från helvetet. Detta gjorde att de uppfattades som orena och att de därför kunde ha yrken som var orena. Den som utförde denna syssla blev utstött ur den sociala gemenskapen, men samtidigt var det arbete som måste utföras.

Veterinär är ett annat yrke som resande ofta har haft. Deras kunskap inom detta område ansågs ofta vara större än de utbildade veterinärernas. I det här sammanhanget kan också sägas att hästen är ett djur som alltid varit viktigt i Resandefolkets liv. De har funnits med som en del i affärerna och som rid- eller travhästar. Suss Mårtensson berättar om sitt hästintresse i sin berättelse om framtiden. När samhället omskapas förändras hästens betydelse. Den fortsätter att vara betydelsefull inom resandekulturen, men den traditionella hästhandlaren blir istället bilhandlare.

Andra viktiga inkomstkällor för Resandefolket har varit gårdfarihandel, de kringresande försäljare som bar varorna med sig och besökte kunderna i deras hem. De kunde ha med sig egentillverkade hemslöjdsprodukter eller inköpta fabriksvaror. Ofta var de efterlängtade för att de förutom spännande varor också hade med sig nyheter och information från omvärlden.

Kvinnorna

Kvinnorna och även barnen tjänade in de pengar som skulle räcka för de dagliga utgifterna, eller så gav sig hela familjen ut på försäljningsresor. Då tältade man längs landsvägen eller så försökte man få härbärge över natten hos bekanta eller bönder. Resandekvinnorna hade en betydelsefull roll inom gruppen, eftersom familjens vardagsekonomi i stor utsträckning var beroende av den.

I samtal med äldre resande, män och kvinnor, kommer det ofta fram att kvinnan har haft en framträdande roll. Kvinnorna tillverkade sina handelsvaror på kvällarna, vid eldens sken, när barnen hade lagt sig. Om detta berättar Gun Lundqvist i sin berättelse om Mor Tea. Kvinnorna tog vara på sådant som var överblivet eller som betraktades som skräp.

Grytlappar. Foto Lillemor Lindberg 2014.

Hugo Lindbergh berättar om sin mamma som varje ledig stund handarbetade för att sedan kunna sälja hndarbeten.

Det finns berättelser om kvinnor som broderade fantastiska konstverk av material de kunde få eller byta till sig av bönderna när de knackade dörr. Kvinnorna blev ofta tusenkonstnärer och kunde tillverka olika nyttoföremål som bönderna behövde. Det finns också berättelser om kvinnor som höll på med typiskt manliga yrken och fick gruppens och samhällets respekt för detta. Inom resandegruppen har det funnits en tydlig uppdelning mellan mäns och kvinnors sysslor, men också en acceptans och beundran för de starka kvinnor som klarade sig själva.

Männen

Skrothandel är en av de näringar som har haft stor betydelse för Resandefolket. Kee berättar om hur det var att växa upp på en skrotgård och Thomas Larsson berättar om sin morfar som var den ende i Sverige som på 1940-talet hade rättigheter att handla med skrot i utlandet.

Skrothandel har haft en stor betydelse. Foto Linda Lundquist.

Det finns berättelser om hur »tattarna« gick på skogen och tjuvsköt. Räv- och ekorrskinn gav bra betalt. På 1930-talet tjänade en yrkesman 40–50 öre i timmen. Ett ekorrskinn betingade ett pris på 2,50 och för ett rävsinn kunde man få upp till 100 kronor. Med den jämförelsen är det inte svårt att förstå att valet var enkelt. De som tjuvjagade fick sedan ingen anställning i skogen, men vad gjorde det när ett rävsinn gav så bra betalt.

Försäljare med plåtformor till försäljning. Foto i privat ägo.

Försäljning av plåtformor var ett näringsfång i början av 1900-talet. För att få tillåtelse att sälja formarna krävdes ett intyg som visade försäljarens hederlighet och vandel samt att han var hantverkskunnig. Försäljarna fick förevisa hur de gick tillväga när de tillverkade formarna varefter de inspekterades och godkändes. Man fick inte åka runt och sälja formarna utan intyget. Bäst var att förvara det i plånboken.

Curre Johansson berättar hans farfarsfar Karl Herman Erlandsson, född 1857, kokade rödfärg och målade i slutet på 1800-talet. Men också hans morfar Harry Frej »rödfärgade« på 1940- och 1950-talen. Curre menar att det inte är en alltför vild gissning att

*Curre Johansson och
lastbilen 1986.*

Foto i privat ägo.

ett flertal i släkten gjort samma sak. Kusiner, svågrar, hans bror och syskonbarn har under någon tid i livet arbetat som »rödfärgare«. Rödfärgning har varit ett vanligt yrke bland resande och är det fortfarande i viss mån. Curre har själv hållit på med det sedan 1969, och säger att han »tänker inte ge upp så länge jag kan stå på benen«. På 70- och 80-talen åkte de iväg med lastbil och husvagn i maj månad för att komma tillbaka hem i september. Hela familjen var med, ibland även mamman. En fantastisk tid, »ett visst mått av nostalgi ingår nog när man tänker tillbaka«, säger Curre. Glömda är alla regniga veckor då man höll på att förgås av tristess i en trång husvagn. Numera arbetar han bara i närområdet. Han menar att med ålderns rätt vill han komma hem om kvällen. Men många goda och glada minnen finns kvar från äldre tid.

Nutid

Idag finns det alltså resande som arbetar på tivolin och nöjesfält, och som spågummor. Det finns också ett stort antal resande med servicearbeten som takläggare, fasadmålare med mera. Några av landets största byggföretag ägs och drivs av resande. Det finns

många resande inom de mer rörliga yrkena som långtradarchaufför, busschaufför och handelsresande.

Påfallande många inom Resandefolket ägnar sig också åt konstnärliga yrken. Även om det inte är en huvudsyssla, är många författare, konstnärer, musiker, sångare, skådespelare och liknande. Naturligtvis återfinns Resandefolket inom alla yrken, men detta kan tolkas som att Resandefolket föredrar fria och kreativa yrken.

Knivtillverkning är ett hantverk som många resande arbetat med.

Denna kniv är tillverkad av Carl Jansson. Foto Ronny Andreasson.

Tankar om framtiden

I det här kapitlet har medskaparna fått orden *framtid* och *Resandefolket* att förhålla sig till i sina berättelser. Medskaparna har sedan helt fritt fått värdera och tolka in det som har varit viktigt för dem i orden. Av de femton berättelser som kapitlet innehåller är fyra skrivna av icke-resande personer, vilka har haft kopplingar till Resandefolket.

»Hedern är det jag personligen saknar mest bland dagens dinglare, ett ord var ett ord och det kunde man alltid lita på.«

Anonym dinglare
FÖDD PÅ 1950-TALET

Resande förr och nu

Jag har valt att skriva om förr och nu. Jag gör det för att det är i dåtid våra traditioner och vårt sätt att leva finns. Vår kultur som är på väg att glömmas av och försvinna.

När jag var liten träffades släkten regelbundet och det fanns en annan gemenskap mot den som finns idag. Som dinglare kom och gick man hur man ville bland släkt och andra dinglare. Alla kände sina släktingar och det var ovanligt att en dinglare umgicks utanför den egna gruppen eller att de gifte sig med bönder. Min pappa gifte sig med en bondkvinna på 50-talet och det var inte populärt hos hans föräldrar. Idag är det ingen som höjer på ögonbrynet om ett sådant bröllop blir av.

Det är skillnad på den gemenskap som finns idag. Jag känner till exempel inte alla mina släktingar. Vi kommer och går inte hos varandra som det gjordes när jag var liten. Till vissa släktingar bör man till och med ringa först för att höra om det passar att man kommer. Jag minns att när jag var liten och det kom dinglare vid middagstid, då dukades det fram fler tallrikar, och sedan delade vi på den mat som fanns. Det samma gällde när släkten kom från andra delar av landet, då bäddades det till alla och var det någon

äldre som kom så kunde man bli av med sängen. Det var en självklarhet att de som kom skulle sova hemma hos oss, nu är det inte många som tänker så, utan man hälsar på över dagen, eller några timmar.

En annan sak som har förändrats är relationen mellan mannen och kvinnan och synen på dem. Att bli fotograferad lättklädd var en otänkbarhet. I dag visas det bilder där par kysser varandra och är halvnakna, tiderna har förändrats. Det pratades inte heller om sex eller andra intimiteter annat än bakom lyckta dörrar.

Det fanns en klar uppdelning mellan kvinnor och karlar förr, kvinnan skötte barnen och mannen gjorde affärerna. En kvinna fick inte lägga sig i när karlar pratade affärer och en dinglarkarl skulle aldrig fråga sin kvinna hur de skulle göra en affär. I dag diskuteras det oftast med kvinnan innan det blir någon affär alls.

Jag är uppfostrad med att aldrig svara emot äldre eller lägga mig i ett samtal, hur fel de vuxna än hade. Som barn fick man inte springa omkring naken utan det var noga med att barnen hade kläder på sig. När det sedan gäller kläder, hade vuxna karlar alltid skjorta på sig bland andra människor än den manliga släkten. När kvinnorna fick barn skulle de inte amma sitt barn så att andra än familjen såg det. En kvinna fick inte heller gå på dans om inte hennes karl var med. Även synen på alkohol ser helt olika ut, att en kvinna kunde dricka förut var en otänkbarhet, numera dricker kvinnorna lika mycket som karlarna.

Bland resande så finns det fortfarande de som lever på det gamla traditionella sättet. När det gäller mig själv så är jag nog lite mittemellan det traditionella och jämlikhet. Fast om jag lägger handen på hjärtat tycker jag nog att vissa saker är kvinnans jobb. Jag skulle till exempel skämmas om jag hade en kvinna och jag var tvungen att koka kaffet samt ta fram fikabrödet när det kom dinglare. Jag skulle heller aldrig tvätta kläder om jag bodde ihop med någon.

Men när det kommer till att städa och sådant har jag inga problem, jag kan ta fram dammsugaren och dammsuga till exempel. Men vissa saker ska kvinnan göra tycker jag, och andra saker är karlarnas jobb. Affärer är en sådan, jag skulle aldrig fråga en kvinna om något i en affär.

Det mesta har förändrats, när jag var barn var det inte många som hade ett vanligt jobb, utan de arbetade med friare yrken. De som tog vanlig anställning, Svensson-jobb, ansågs lite bonniga. Idag är det inte ovanligt att dinglare har vanliga Svensson-jobb. Sen fanns det vissa saker som var förbjudna för en dinglare, till exempel att anmäla någon var ett sådant tabu. Men även det har ändrats, numer anmäls det till höger och vänster, och det har börjat att bli accepterat. De som anmälde saker förr i tiden ville inte andra dinglare ha något att göra med, de blev uteslutna.

Om jag jämför nu och när jag var liten så var sammanhållningen bättre då och släkten umgicks mer. Något som kanske hänger ihop med att det fanns mer heder i oss då. Hedern och friheten var två av de saker som var betydande tidigare. Vår heder har förändrats över tid, att stå för det man sagt var till exempel en hederssak. Hade en dinglare sagt något så stod de för det. Gjordes en affär, bra eller dålig, så höll man ord i affären, de skulle aldrig ändra sig och inte genomföra den. När sedan en dinglare skulle köpa något av en annan dinglare fick de alltid köpa saken billigare än vad en buro fick göra.

Hedern är det jag personligen saknar mest bland dagens dinglare, ett ord var ett ord och det kunde man alltid lita på. Numer är det ingen skillnad på oss och övriga samhället, vi lurar varandra och tar ingen hänsyn till om den andre är dinglare eller inte. Vi har tappat bort hederskodex som att man till exempel inte blåser varandra som dinglare, vare sig det handlar om bilar eller pengar.

Friheten innebar att man vilken dag i veckan som helst kunde bestämma att man skulle åka norrut eller söderut för att göra affärer. När man ändå var på väg hälsade man på andra dinglare efter vägen. På somrarna samlades familjer och åkte runt i Sverige tillsammans för att arbeta och göra affärer. På campingar träffade man andra dinglare som var ute i samma ärende. Det var roliga tider.

Fast allt var inte roligt för det var ganska fattigt också, och vi blev dåligt bemötta ibland. Många hade stora problem i skolan, de blev mobbade både av andra barn och lärare. Besök av polisen i hemmet var ingen ovanlighet, det gjordes så kallade rutinkontroller. Det fanns både bra och dåliga poliser, och det fanns de som verkligen hatade »tattare«, de hittade på olika anledningar för att jävlas.

Ett annat problem var att få tag på en bostad. Jag vet dinglare som skulle köpa hus och när ortsbefolkningen fick reda på det protesterade de. Ibland lyckades ortsbefolkningen inte få säljaren att avstå affären, och då hände det att byn tillsammans köpte huset för att de inte ville ha dit dinglare. Idag har de flesta av oss inga problem med att få bostad, och barnen blir inte mobbade i samma utsträckning längre. Nu är det invandrare som får ta den smällen tror jag, vi smälter in bättre än de nu. Många dinglare levde ett annorlunda liv förr, nu liknar deras livsstil mer resten av samhällets. Vilket gör att det inte är lika lätt för Svensson att peka ut oss som dinglare. Att vi inte utmärker oss lika mycket gör också att vi tappar vår identitet. Vi har blivit mer som gemene man med allt vad det innebär. Många av dinglarungdomarna fortsätter numer att studera efter grundskolan, vilket är bra. Förut var det var få dinglare som gjorde det, många av oss gick inte färdigt skolan.

För mig är det betydelsefullt att en dinglare har dinglarblod i sig, däremot hur mycket är inte viktigt. Det som är väsentligt är vårt

sätt att tänka och vårt sätt att vara. Några som har lika stor rätt som andra att kalla sig dinglare är de som varit omhändertagna av myndigheter och återvänder. Flera av dem som kommer tillbaka till släkten har kommit in i sättet att vara och sättet att leva och blir en del av dinglargruppen igen. Det är svårt att bli accepterad som dinglare om du inte har levt och växt upp som dinglare. Fast personligen anser jag att alla som blivit omhändertagna är dinglare och borde anses som dinglare, de om några har fått betala sitt pris för att de är dinglare.

Däremot den kategorin som har släktforskat sig till att de är dinglare och aldrig haft något med dinglarlivet att göra, anser jag inte är resande. De kommer heller aldrig att anses som resande bland riktiga dinglare. Detta är ett faktum, för de vet inget om vår kultur, hur vi lever, uppför oss och så vidare. Men en karl eller kvinna som är med en dinglare blir accepterad i dinglargruppen om de tagit till sig en dinglares tänkande och liv. I dagens läge finns det ju många par där ena parten inte är dinglare, men de har levt så länge tillsammans så man anser att de är dinglare ändå för att de betar sig som dinglare.

Jag tror personligen att vår kultur håller på att försvinna. Och av det lilla som finns kvar anammas bara, om jag skulle gissa, kanske 60–70 procent om ens det. Jag tror inte att vi kommer att finnas kvar om 20–30 år. Varför? Jo, för att förr så gifte sig dinglare bara med andra dinglare i det stora hela. Nu är det mer vanligt att det är en buro och en dinglare i förhållandena. Vi har mer och mer blivit som Svensson och många dinglare har nu ett vanligt 7 till 16 jobb. I dagens samhälle umgås dinglare mer med bönder än med andra dinglare, och de vill inte att det ska komma fram att de är dinglare. Man blir oftast som de man umgås med, när dessa sen får barn blir barnen mer som bönder än dinglare. Nästa generation som sedan föds kommer med stor sannolikhet att gifta sig med en

buro. Eftersom dinglarparten av det förhållandet inte har ett hum om att hon till en viss del är dinglare och inte har haft någon kontakt med dinglarlivet så finns inte kunskapen om detta liv. Hux flux är dinglarlivet borta och därmed kulturen.

För egen del tycker jag att det mesta var bättre förr, speciellt om jag tänker på sammanhållningen, gemenskapen och hedern.

Jag har valt att vara anonym för jag vet att det inte är till någon nytta för mig att gå ut offentligt och tala om att jag är dinglare. Men jag vill som avslutning däremot säga att jag hoppas att vår kultur bevaras, men befarar att den kommer att försvinna.

»Tanken med detta skrivna ark är att se på hur ens förflutna kan forma en som människa. Jag har en ganska positiv livssyn och gläder mig åt småsaker. Man kan säga att jag fått gåvan att glädja mig åt småsaker. Det är inte alla förunnat.«

Eva Magnusson

FÖDD 1952

Mina något röriga tankar om framtiden

Jag är med i många föreningar. En av de föreningar jag är med i är RUNG.

RUNG är inte bara ett namn. Varje bokstav betyder något:

R står för Resandefolket

U står för med fokus på Unga och språket

N står för Resande som Nyss insett att de är resande

G står för Gamla Resande

Enkelt och väldigt logiskt. Nu är det nog någon som läser detta som undrar vilken bokstav gäller för mig. Ja, det är N för mig. Visserligen har jag fått reda på det nyss, men jag har känt det på mig länge. Min morfar var norsk resande. Jag är en ganska sammansatt människa med en salig blandning utav allt. Svensk, norsk resande, finskt påbrå, tyskt påbrå och sist men inte minst är jag JAG.

Jag är äldst i en syskonskara på åtta syskon. Vi är inte helsyskon alla, men jag räknar det som om vi vore det. Det kanske är bara jag som räknar så? Strunt samma.

Mamma och pappa fick tre barn tillsammans, mig och mina två bröder. Sedan fick mamma fyra barn med en annan man och min pappa fick ett barn med en annan kvinna. Låter väldigt strukturerat, tycker ni inte?

Liten Eva 1953. Foto i privat ägo.

Som ni förstår utav detta så behöll inte mina föräldrar kärnfamiljens struktur. Detta är på gott och ont. Det goda var att det så småningom löste sig för dem, det onda är att vi tre syskon hade två föräldrar som struntade i oss, andra brukar ha en förälder med den läggningen.

Mina bröder hamnade på Böö barnhem i Göteborg den första vändan. Därefter träffade min pappa, som nu hade vårdnaden om oss alla tre, en annan kvinna och påbörjade hemtagningen av oss barn. Han började med pojkarna, och sedan hämtade han mig som återigen bodde hos farmor. Första gången jag bodde där var efter flygresan när jag flög ensam från Vancouver till Torslanda.

Wow, kanske ni tänker, så berest jag är. Men det var inte riktigt så. Mamma hade en morbror som emigrerat till Kanada och som berättat hur fint det var »over there«. Detta gjorde att hon bestämde

sig för att vi också skulle emigrera. Jag var fyllda fyra år när vi tog tåget till Norge för att därifrån åka båt till Halifax, och därefter tåg till Vancouver. Det var en riktig långresa och den tog sin tid.

Väl installerade i Vancouver gick vi med i en svenskförening. Där träffade mamma den som skulle bli hennes andra man och livs kärlek. Det var en tid då vi barn alltmer blev en black om foten för henne, och våra föräldrar bråkade allt oftare. Det slutade med att mamma bäddade åt pappa i vardagsrummet när han trött kom hem efter en spelning (han spelade dragspel på fester för att tjäna mer pengar). Då tog det hus i h ... e vill jag lova. Jag vill inte gärna dra alla detaljer här, men kan ju påpeka att jag förhindrade slagsmål mellan mina föräldrar.

Pappa flyttade den kvällen med tårar i ögonen, mamma var också ledsen men hon hade den nye, som nu sov i hennes rum. Jag fick gå in till mina småbröder och försöka trösta dem och berättade för dem att pappa hade flyttat. Så här efteråt ser jag tydligt att alla vuxna hade nog av sitt eget helvete, och de var inte kapabla att trösta oss barn. Jag fick nu börja agera storasyster på heltid. Det var ren och skär överlevnadsinstinkt. Detta trauma satte djupa ärr i min själ.

Farmor som jag älskade över allt annat lånade pengar av sin syster och till sist fick jag ensam flyga hem till Sverige (dock var passning av mig betald på biljetten). Farmor och farfar mötte upp mig på Torslanda flygplats och dagen till ära hade farfar lånat en gammal T-Ford av bonden som bodde i närheten av deras sommarstuga i Björlanda.

Min pappa arbetade sig över till Sverige på en båt. Den resan tog lite över tre månader. Då hade vi redan hunnit flyttat tillbaka från landet till stan igen, till Wieselgrensplatsen i Göteborg. Jag gick på dagis och min farmor följde mig dit och hämtade mig. Jag väntade bara på min pappa och till slut kom han hem igen. På något kon-

stigt sätt började mamma och pappa brevväxla igen och bestämde sig för att göra ett försök igen. Pappa jobbade och slet för att kunna skicka biljetter till mamma och mina två bröder. Vi flyttade in i en omodern lägenhet på Carl Grimbergsgatan.

Jag har varit där och tittat och där är sig så likt. Funderade på om jag skulle ringa på dörren där vi bodde och be att få se hur det ser ut där nu.

Men goda ambitioner förblir ibland endast bara som goda ambitioner. När mammas kille jobbat sig hem från Kanada så tog de kontakt med varandra och mamma bestämde sig för att definitivt göra slut med min far. Hon gjorde det grundligt, och lämnade även oss tre barn.

Jag tror inte att min far någonsin kom över det. Nu blev mina bröder insatta på Böö barnhem, jag hos farmor och pappa levde livet som ungtämling ett bra tag. Han började dejta kvinnor och förlovade sig två gånger med två av dem. Inte på samma gång förstås.

Efter tredje förlovningsflyttade han ihop i Nossebro. Där ville han börja på ny kula. Den nya kvinnan blev mor till min bror. När han var ett år kom barnavårdsnämnden och hämtade honom. Då hade hans mamma, vår styvmor, hamnat på mentalsjukhus. När pappa var på jobbet var jag ensam hemma med mina syskon.

Jag glömmer aldrig det trauma det innebär för mig att bli skild från min älskade lillebror. Han hamnade på fosterhem. Det hade visat sig att lillebrors mamma hade en psykisk sjukdom, schizofreni. Det var väldigt jobbigt för oss barn att hantera detta då hennes sjukdom gick ut över oss. Vi blev både psykiskt och fysiskt misshandlade och jag var väldigt nära att knäckas.

Men det som inte dödar härdar, är det inte så? Nåväl till slut fick även min far stryk av henne och då blev det skilsmässa. Mina bröder kom till fosterhem och jag till farmor igen.

Så småningom flyttade pappa också in till farmor och betalade av alla skulder som hans kvinna satt dem i. Hemma hos farmor slickade jag mina sår efter att ha skyddat mina småsyskon från mycket stryk genom att reta upp henne när hon ställt upp oss i rad. Vilket för övrigt gjordes varje kväll och vi fick stryk av den förhatliga gula mattpiskan. Det jag kan fundera över som vuxen är »varför lät pappa detta ske?»

Jag lyckades ofta reta upp henne så hon slog mig mest, och inte orkade slå de andra lika mycket, det hände att min yngste bror ibland helt slapp stryk. Eftersom vi stod i kö och äldst var först och yngst sist. Men då hade jag retat upp henne rejält.

Tiden gick och pappa hittade en ny kvinna. Det var en kvinna som han anställde, ett hembiträde, och med henne inledde han en affär. Hon gillade aldrig mig och jag kan väl säga, det var ömsesidigt. Hon gjorde allt för att vända pappa från oss barn. Och hon lyckades också. Med råge. Men det är en helt annan historia.

Tanken med detta skrivna ark är att se på hur det förflutna kan forma en som människa. Jag har en positiv livssyn och gläder mig åt småsaker. Man kan säga att jag fått gåvan att glädja mig åt småsaker, det är inte alla förunnat.

Jag är stolt över att vara kvinna och många tycker att jag är väldigt stark. Livet har lärt mig att det inte alltid blir som man tänkt och planerat, men det kan bli bra ändå. Ibland när jag funderat har jag tänkt på lägereldar, sång och musik. Det bara finns där i mitt bakhuvud. Jag har inte upplevt det, men det finns där. Min mormor som passade mig lite då och då, pratade ibland lite romani med min morfar, fast jag visste inte då att det var romani. De var väldigt ledsna för oss barns skull.

Jag lärde mig också att en kvinna duger precis som hon är, och jag har fått fem fina flickor och är väldigt stolt över dem. Jag har genomgått en skilsmässa, och det har varit viktigt för mig att ändå

ha en bra relation med mitt ex, vi har en gång älskat varandra och fått barn ihop. Det spelar ingen roll hur det blivit, vänner skulle vi vara ändå. Och det har vi varit. Min nuvarande man accepterar detta och är också god vän med mitt ex, så det målet har jag ändå nått. Jag lärt mina flickor att kommunikation är viktigt i ett förhållande.

När jag var liten så fick jag ofta höra om jag var sjuk, att man alltid kan bli sjukare. Det är bara att försöka att ta sig upp och göra alla måsten.

Kvinnor ska vara starka, det har jag fått lära mig sedan barnsben. Jag hade ingen riktig barndom, men jag är inte ensam om det, det är många resande som haft det betydligt värre än jag. En sak som finns gemensamt är att man ofta fått slåss för sin identitet. Nu med åldern som facit så tycker jag att det är bedrövligt att man ska behöva slåss för sin identitet.

Jag har alltid känt mig annorlunda. Haft ett litet bredvidperspektiv. Med det jag vet idag är det kanske inte så konstigt. Jag förlorade min barndom, hade antagligen ADHD (ligger hos många i släkten), var norsk resande på morfars sida, skilsmässobarn, uppväxt hos farmor och farfar. Kunde inte sitta still som liten. Pappa sa alltid »Sitt inte och klissa«. Ni läste rätt, han sa inte kissa utan klissa. Jag fick inga djur ha som liten, mamma ville ha husdjur, men inte min pappa, och på något konstigt sätt blev det som pappa ville.

Jag har också hunnit med en del i mitt liv. Är inne på mitt andra äktenskap. Vi har nu varit gifta i 26 år. Mina svärföräldrar var helt underbara mot mig. Där kände jag mig hemma. Deras livsstil, deras förståelse, detta att kunna prata med dem om allt gjorde mig alldeles varm om hjärtat. Min make är resande, han hade resandelivsstilen och mötte de motgångar som resande råkade ut för. Inget jobb, misstänksamhet mot myndigheter och så vidare. Vi har hållit ihop under åren, hjälpt och stöttat varandra.

*Eva och Tommy Magnusson
1988. Foto i privat ägo.*

Trots att jag är väldigt stark så har jag mina svaga stunder, och då är det skönt att ha en livskamrat som man älskar att få stöd och omtanke av.

Framtiden, hur skapar vi den? Vad har vi behov av? Jo, vi resande vill bli respekterade som människor med samma värde som alla andra. Vi vill bli sedda när vi gör något bra. Vi vill bli älskade för den vi är. Sanningen är att många av oss är som alla andra. Många av oss är otroligt duktiga i sina yrken, flera är goda människokännare på ett speciellt sätt som ligger i generna, vi är anpassningsbara och för det mesta positiva. Duger inte det får det vara för vår del. Det är deras förlust, inte vår.

Politiskt perspektiv på mitt livsöde är att jag tillhörde arbetarklassen. Farmor och farfar var socialdemokrater. Så även min far. Jag ville revoltera, när jag röstade första gången i mitt liv så var det

på centern. Då var jag väldigt naiv och trodde på att öppna vidder och landet skulle bevaras. Sedan var det Socialdemokraterna. Jag har aldrig velat gå med i något parti, och det har varit för att på mitt eget sätt revoltera. Idag inser jag att min inställning till detta varit barnslig, och idag är jag medlem i socialdemokratiska partiet och jag har lärt mig otroligt mycket där.

Jag är en VI-människa och tror att vi tillsammans verkligen kan åstadkomma ett bättre samhälle för OSS alla. Jag vet att ALLA människor är lika mycket värda. Jag tror också att vi har mycket att lära av varandra i olika kulturer. Och det gör att jag vaknar på morgonen med en tanke »Vad ska jag lära mig idag?«

För framtiden skulle jag önska att vi hjälpte och stöttade varandra på ett bra sätt. Och det har redan börjat i och med att många fått hjälp med att skriva in en anmälan om vanvård på barnhem och fosterhem.

Barnen är vår framtid, dem skall vi stötta på alla sätt, vilket jag tror och hoppas att vi alla gör. Det vi kan göra är att hålla sams oavsett om vi har olika åsikter och att leva upp till det som vi vill ha av andra människor, respekt, kärlek, tillit och fin vänskap. Alla har vi våra ryggsäckar fyllda med barndomsminnen som kanske inte varit så behagliga, men vi har dragit lärdom på olika sätt av dem.

Jag har lärt mig att inte ha fördomar, ALLA människor har lika värde, alla har olika referensramar och tacklar problem på olika sätt. ALLA har en egen historia som är väldigt intressant att få del av. Jag tror också på att våga släppa taget om det förflutna, leva i nuet och våga möta framtiden med stolthet och kärlek till livet omkring oss, och aldrig glömma stoltheten och kärleken till oss själva och vår familj.

»Vi drog all uppmärksamhet till oss, jag och mina syskon, när vi stegade ut, i unga år, på fritids och i skolor. Vi var inga mönsterelever. Vi ifrågasatte, resonerade och fick ofta sitta hos rektorer istället för att gå på lektioner. Barndomen var livlig och händelserik. Uppåtågen avlöste varandra och 'tråkigt' existerade inte.«

Resandekvinna
FÖDD PÅ 1960-TALET

Jag är av en stark familj och släkt. Höga röster, mycket känslor och raka, enkla uttryckssätt. Människor runt omkring drar sig ibland undan, viskar och utstrålar lite rädsla för det som är ovanligt och främmande.

Det var så jag växte upp. Vi syntes, hördes och märktes överallt. Aldrig på ett otrevligt sätt, utan bara lite annorlunda. Lite högre, lite starkare, lite tydligare. I det utanförskapet är jag född, upp vuxen och präglad.

Vi drog all uppmärksamhet till oss, jag och mina syskon, när vi stegade ut, i unga år, på fritids och i skolor. Vi var inga mönsterelever. Vi ifrågasatte, resonerade och fick ofta sitta hos rektorer istället för att gå på lektioner. Barndomen var livlig och händelserik. Uppåtågen avlöste varandra och »tråkigt« existerade inte.

Stockholm, en tillflyktsort och fristad

Med den barndomen blev steget till att komma ut som flata i Stockholm inte långt. Utanförskapen ser likadana ut. Man drar till sig

uppmärksamhet – men det är lite oklart vilket av utanförskapen som är orsaken.

Jag bytte tisset och tasslet runt tvättstugorna och sandlådorna mot nattklubbsbesök i stan. Stockholmsnatten öppnade sina armar med oaser som caféer, nattklubbar och krogar om man höll ordning på vilka dagar som gällde.

Att kliva ut på gaysenen var en befrielse. Inga krav och förväntningar. Inget tissel och tasslet. Toleransen var större än jag någonsin upplevt tidigare. Nu viskade man om vem som var snygg eller bra på att dansa. Nu skvallrade man om vem som gått hem med vem och oftast var det vänligt och uppmuntrande.

Plötsligt smälte jag in lite. Och plötsligt träffade jag på människor som upplevde sitt utanförskap helt annorlunda. Människor som klivit ur heteronormen och tagit steget ut – att vara homo-, trans eller bisexuell.

De har mobbats och uteslutits eller till och med blivit utfrysta. Speciellt om de kommit från mindre samhällen ute i landet. Stockholm var en tillflyktsort.

Inflyttade från landets alla hörn sökte de gemenskap och lycka. En plats att höra hemma på. En existens på lika villkor. Stockholm var en fristad.

Det dubbla utanförskapet

Jag försökte förstå utanförskapet. Att det kunde vara så hemskt. Jag hade alltid fått tackla utanförskapet med min familj. I hemmets trygga vrå där alla visste vad vi pratade om. »Tanten i trettioåttan hade kastat ut vår tvätt ur tvättstugan igen för att mamma varit tre minuter försenad.« Eller »fröken fattar inte att jag inte VILL spöka ut mig i luciaklänning eller ens gå med i det dumma tåget – hon kan inte tvinga mig«.

Min mor, som förmodligen hade sina aningar tidigt om min homosexualitet, fick tampas tidigt med mitt dubbla utanförskap. Just klänning har varit en sådan grej. Jag trivs inte i det och jag har totalvägrat sedan fyra års ålder. Otaliga har timmarna varit om man lägger ihop dem, som vi diskuterade detta under barnomsåren.

Att jag är flata är ingenting jag upptäckt eller experimenterat fram – jag är född sån. Jag har aldrig behövt »komma ut« – eftersom jag alltid varit ute. Däremot valde jag tidpunkten själv. När jag skulle uppsöka gayställen. Och det var i tonåren, när man tröttnat på att dregla efter kompisar. När man stirrat färdigt på snygga lärarinnor eller andra extremt upptagna förortstjejer som möjligen kunde tänka sig att experimentera. Livet blir ganska odrägligt om man söker men aldrig finner, för att man letar på fel ställe. Så till slut hamnar vi i tonåren och stegen utanför familjens trygghet – i gayvärlden.

En av de tidiga erfarenheterna gjorde jag på Cinderella, Finlandsbåten, som för 48 timmar gick under namnet »loveboat« och vi var gay, trans och bipersoner överallt. En temaresa där whiskeyglaset avlöste varandra och jag gick in i fel hytt och välkomnades med alltför kärvänliga armar av en tjej medan hennes flickvän dundrade in och hotade mig med stryk.

När jag väl trasslat mig ur det blev jag sittande i en trappa med »Angel«. En ung man som grät floder. Ingen förstod honom här i livet och han ville bara dö. Angel hade en vit änglaklänning med vingor och allt. Jag hade svårt att föreställa mig honom i en vardagssituation. Men han var fantastisk. Han berättade allt och lite till om utanförskap. Jag kände att, varför inte lyssna? Det är klart bättre än att slåss i någon hytt man trodde man bor i.

Angel hade sin finaste outfit, omgiven av just de människor som inte stirrar ögonen ur sig. Angel var hemma. Just där i trap-

Foto Britt-Inger Lundqvist.

pen på den galna Finlandsfärjan. Och allting brast. Efter två timmar upptäckte jag att vi pratade engelska. Efter tre timmar mådde han lite bättre. Dödsängesten över att få uppleva några timmars acceptans på Ålands hav hade spelat ut sin roll. Han ville leva och många är de »änglar« som finns ibland oss som bara vill bli accepterade.

En annan av de tidiga erfarenheterna var en stor fest. Två tusen tjejer, kvinnor och damer på samma ställe. Inte en karl så långt ögat kunde nå. Musik som stängde ute alla andra intryck. Ett av dansgolven var så stort att man lätt kunde ha en fotbollsmatch där. Överallt festglada människor. Flödande alkohol men framförallt musik. Jag stod på dansgolvet och tittade upp mot taket och kände mig som lyckligast i världen. Det fanns åtminstone EN plats på jorden just nu där två tusen personer samlats och ingen känner det traditionella utanförskapet.

De första månadernas uteliv lärde mig att alkohol ska förtäras med försiktighet. Jag blir inte fnissig, kåt eller lättfotad. Jag blir lite mer social men också känslig. Fnissiga kåta och lättfotade blev

för nära och jag blev förbannad. Killen som svor över flator och trängde sig i korvkön klockan fyra en lördagsnatt fick stryk. Jag lärde mig att alkohol inte fungerar med min integritet i stora sammanhang. Jag lärde mig också att endast dricka alkohol i trygga sällskap. Bland människor som känner mig. Drickandet tog tvärstopp innan det ens börjat.

Stolthet och integritet

Känsligheten har jag ärvt. Den består i en mix av stolthet och integritet. Och traditionellt är resandekvinnor väldigt starka. Man viker inte en tum från sina grundläggande värderingar. Det är kraftigt nog för mig utan att förstärkas av sprit helt enkelt. Det blev bil och körkort istället. Fyllechaffis och festpsykolog. Ny karriär i privatlivet.

En period ökade »bögknackandet«. Killar på hemväg från krogen vågade inte längre åka taxi. De hade blivit rånade, misshandlade och förnedrade efter att de hämtats upp utanför bögklubbar. Skräcken spred sig som en löpeld och en natt tog jag bilen till en av de klubbar som borde ha de mest rädda killarna på hemväg. En fetishklubb.

Jag och tjejen parkerade utanför entrén och det tog ett par minuter så hade vi ett bögpar i baksätet. »Snälla tjejer, ni kan väl köra hem oss? Vi bor i Solna ...?« Jag startade bilen direkt och blinkade ut från parkeringen. En arg taxichaufför kom springande mot mig och skulle polisanmäla mig som svarttaxichaufför. Det var sommar och rutorna var nedvevade. Jag behövde bara ge taxikillen en blick så förstod han. Just där och då var jag familj med de här killarna. Mina bröder om så behövts. Jag är flatig nog för att göra en taxichaffis osäker utanför en bögklubb. De två gossarna kom säkert hem.

Att leva i utanförskap är en livsstil. Man accepterar tidigt att det är skillnad på folk och folk. Man lär sig att ord som vanligt, normalt och lagom inte inkluderar alla. Men man lär sig också att är man den som kan simma får man glatt hoppa i vattnet när någon inte orkar eller kan kämpa.

»Jag är förvånad och arg över din gärning, eftersom jag så ofta förmanat er att inte befatta er med det onda folket. Du är kyrkoherde för kristet folk och inte för tattare som är okristna landstrykare.«

Gini Mohlin
FÖDD 1967

År 1560 skrev ärkebiskopen Laurentius Petri ett edikt; präster ska inte befatta sig med tattare, varken döpa deras barn eller jorda deras lik.

Då en präst i Sigtuna gick emot ärkebiskopen och döpte ett tatarbarn av kristlig kärlek, fick han ett skällsbrev från ärkebiskopen. Det lød: »Jag är förvånad och arg över din gärning, eftersom jag så ofta förmanat er att inte befatta er med det onda folket. Du är kyrkoherde för ett kristet folk och inte för tattare som är okristna landstrykare.«

Nästa gång kyrkan tar till orda igen (förutom genom markeringar i folkbokföringen) är det 1940-tal. Europa brinner. Kriget finns runt hörnet och i Sverige samlas man hos dem som har en radioapparat för att lyssna och förstå vad som händer. Då kommer man på att i Sverige upprätta ett register över »tattare«. Den så kallade tatarregistreringen pågick mellan 1942 och 1944. Socialstyrelsen fick i uppdrag att utforma och sprida blanketten i hela landet till myndigheter och ämbetsmän. För att skydda angivarna blev dessa dokument sekretessbelagda i hela 70 år – till 2014.

Som så många av oss resande planerade jag en resa till Riksarkivet. Jag ville sitta ned och titta på dokumenten. Försöka förstå

vad det var som hänt och varför. Och såklart undersöka om mina släktingar finns med.

Min relation till kyrkan har alltid varit god. Hemifrån fick jag en profan uppfostran men jag döptes, konfirmerade mig, och därefter blev jag kyrkligt aktiv i ett flertal sammanhang. Så småningom skulle jag bli vuxen och jag skrev in mig på teologiska institutet vid Uppsala universitet. Kyrkan lämplighetsprövade mig och jag fick venia och klartecken att efter avslutade studier prästvigas i Svenska Kyrkan för Stockholms stift.

Livet ville dock annorlunda och än idag, 20 år senare, ligger prästplanerna »på hyllan«. Istället blev jag en mångsysslare (som mina förfäder) och en nyfiken individ med många järn i elden. De livliga teologiska diskussionerna övergick alltmer i att utvecklas i diskussioner för mänskliga rättigheter, men den kyrkliga och teologiska grunden har i mångt och mycket präglat vem jag är idag. Kyrkan bjöd en parallell uppfostran vars etiska kompass än idag snurrar och pekar på livets väg.

Så är vi tillbaka vid Riksarkivet. Den låga byggnaden i Arninge. I entrén luktar det gamla papper. Man förstår att här finns historia. Gamla dofter som inte vädrats på årtionden, kanske mer.

Tattarinventeringen

Jag ber att få titta på tattarinventeringen och det visar sig vara sju tunga volymer. Jag begränsar mig till länet min släkt kommer ifrån och jag får ett tungt paket att ta med till ett forskarbord.

Varje ark är lövtunt. Nästan genomskinligt. Jag tittar på det första gulnade bladet. Där står namn och jag förstår genast att mannen på pappret är av min släkt. Där står också hårfärg, tillhörande barn och varför man anser att mannen var »tattare«. Typiskt leverne och tattarutseende, stod det. »Smutsig«, »oärlig«

och »sörjande sig medelst gårdfarihandel, hästbyte och allsköns 'skumma' affärer«. Där finns tre förtryckta rader för tre olika angivare och mina ögon fastnar på kyrkoherdens namn. »Förrådare«, tänker jag spontant och huvudet går nästan i bitar av motstridiga känslor. Måste gå ut och ta luft. Riksarkivet blev med ens till ett mausoleum med mina nära uthängda som på en galgbacke. Stämplade och dömda. Som om de vore utan värde. Vilket de också var. Förutom för staten om kriget skulle komma till Sverige och kräva offer.

Inne vid forskarbordet möts jag av ark efter ark med släktingar som beskrivs på det ena vidrigare sättet än det andra. Namnen på kyrkans män skiftar från blad till blad men de verkar rörande eniga. Min släkt skulle inventeras och kategoriseras. De skulle räknas och stämplas. Det skulle sparas till oss efterkommande att ta del av 70 år senare.

Som om det inte vore nog så är en av mina föräldrar i livet. Och den föräldern har båda sina föräldrar i registret. Med nämnda barn. Hur tacklar man det? Åker man hem och berättar? Försöker man glömma vad man sett? Vem kan ge ett svar?

Det fanns en tid då den givna platsen hade varit att bege sig till en stillsam kyrkolokal. Där doften av psalmböcker och stearin hade stillat min oro och där svaren ofta kunde finnas. Bön, läsning eller samtal. Och kanske hade miljön passat även idag – men inte i denna fråga.

Aldrig har jag hört talas om denna kategoriska stämpling av människor från kyrkan. Inte heller var jag beredd på den. Arkivsalen kändes kylig och ogästvänlig. Som en i raden av myndighetsbyggnader resande så länge skyggat för. Jag tog hastigt några kopior på blanketterna med de närmaste släktingarna, men i ärlighetens namn blev de liggande i baksätet tills de några veckor senare blev lekfullt strimlade av ett barn.

Jag återvände till arkivet. Jag delgav också min förälder den mörka sanningen. Det togs emot med sorg. Och känslan av att ha öppnat en falllucka bakåt i tiden vill inte riktigt ge med sig. De äldre släktingarnas avoga inställning till kyrkan fick plötsligt en naturlig förklaring. Jag hade det svart på vitt.

Vem kan svara om jag knackar på kyrkporten och frågar »varför? Är det någon som minns? Eller är de 70 åren av sekretess den mur som för alltid skiljer oss resande från sanningen?

»Jag pratar mycket om att göra upp med historien, att lära av den, men är tydligen blind för min egen. Jag har pratat och skrivit om normaliseringsprocessen under 30-talet utan att ägna en tanke åt hur normal och utbredd antiziganismen var där jag växte upp. Nu får jag sitta här och skämmas, precis som jag gjorde där på bussen. Skämmas för att jag inte gjorde mer då, skämmas för att jag fortfarande förstår så lite i dag.«

Hanna Höie
FÖDD 1976

Min historia

Kom på en händelse från min barndom för ett par dagar sedan, en händelse som jag på något mirakulöst vis lyckats förtränga. Kom på det när jag läste en artikel i en av lokaltidningarna från mina forna hemtrakter. En kvinna ur en resandefamilj hade under några månader utbildat sig till taxiförare, men fick inte jobb eftersom hon kom från en resandefamilj. Eller »tattarsläkt« som de som nekade henne jobbet uttryckte det.

Det hände på bussen på väg till min högstadieskola. Min familj bodde förstås så långt ute på landet som det gick att komma. Vi klev på bussen vid första busshållplatsen och fick sedan åka i någon dryg halvtimme innan vi var framme på skolan.

När vi började närma oss centralorten fanns det en busshållplats som var lite speciell. Det var nämligen inte säkert att bussen stannade där, även om det stod barn och väntade på skolskjutsen.

Granne med busshållplatsen bodde en stor resandefamilj i flera generationer och med många barn.

Jag minns första gången bussen inte stannade. Jag gick i sjuan och hade precis börjat åka buss till högstadieskolan. När jag var liten fanns fortfarande den lilla byskolan kvar och där gick jag mina första sex skolår. Bussen till den stora och ganska skrämmande högstadieskolan var lite av en annan värld.

Jag trodde först det var ett misstag. Att bussföraren inte sett barnen som stod där och väntade vid hållplatsen, men när hela bussen började tjoa, hurra och applådera insåg jag mitt misstag. Bussföraren ville inte ta med »tattarungarna« på sin buss.

Foto Peter Ödén.

Jag visste väl vem som bodde i det där stora huset längsmed vägen, även om jag aldrig träffat barnen där. Vet inte vem som pekat ut huset för mig, men det var på något sätt ökänt. Det viskades om kriminalitet och om det sociala och om barn som for illa. Redan på den tiden visste jag att inte lita på ryktena jag hörde. Som hippiebarn på landet visste jag hur det tisslades och tasslades om min egen familj och de andra familjerna i vår bekantskapskrets som slagit sig ner i samma område.

Vi hippiebarn hade också varit utsatta, en gång blev jag spottad på av en tant på bussen. Min bror blev helt oprovocerat misshandlad några gånger och vi var väl inte direkt de första som bjöds hem på födelsedagskalaset. Men vi var många hippieungar och kunde umgås med varandra. Det här med bussen var en ny upplevelse.

Det hände flera gånger och alltid med samma busschaufför. Alltid med en mobb av hurrande tonåringar i bussen. Ibland åkte någon vuxen med, vem som helst kunde lösa en vanlig biljett och åka med. Jag minns hur jag satt och skämdes på den där bussen. Skämdes så in i helvete. Vid något tillfälle skämdes jag så mycket att jag från mitt säte långt bak skrek åt bussföraren att stanna, att det väntade skolbarn på busshållplatsen. Lågstadiebarn stod där och kom inte till sin skola. Bussföraren skrattade och åkte vidare, de andra ungarna hejade som vanligt på och jag blev tyst efter det.

Nästan ännu värre var det de gångerna som bussen stannade och barnen fick gå på. Att gå in i den hatiska stämningen som fanns där inne, sanktionerad av de enda vuxna på plats. Jag kan inte ens föreställa mig hur det var och ryser bara jag tänker på det.

Barnen som var i högstadieålder såg jag aldrig i min skola och jag förstod mycket väl varför de inte visade sig där.

Sen jag kom att tänka på den här händelsen har den där känslan av skam som jag upplevde då dröjt kvar, har nästan haft lite ont i magen sen dess. Dels undrar jag vad som hänt alla barnen från det

stora huset längsmed vägen, hur gick det för dom? Jag har ingen aning. Men det som gnager mest är frågan om hur jag så länge kan ha glömt detta? Att jag inte kommit på det här förrän nu.

Antiziganism

Jag har både följt och deltagit i debatten om antiziganism det senaste året. Skrivit om hur romer attackerades i Sverige, om hur språket vi använder och symbolerna vi lever med allt mer normaliserar hat och motiverar våld mot romer och andra utsatta grupper i vårt samhälle. Jag har använt exempel hämtad ur historien, pratat om normaliseringsprocesserna i Tyskland på 30-talet. Samtidigt har jag inte ägnat den här händelsen en tanke.

Niklas Orrenius skriver artikeln »Mekanismerna från 1948 lever kvar i vår egen tid« (20141129) i DN om raskravallerna i Jönköping 1948 då en mobb på flera hundra personer beväpnade med järnrör och andra tillhyggen attackerade de familjer ur resandefolket som bodde i staden. Han beskriver också hur han aldrig hört talas om detta.

Han skriver: »Själv växte jag upp i Motala, norr om Jönköping längs Vätterns strand. Under skolgångens tolv år andades ingen om det som historikern Jan Selling kallar 'förstadium till en pogrom' och som ägt rum i mina hemtrakter. Däremot fick jag lära mig mycket om myndighetssanktionerad rasistisk förföljelse i Nazi-Tyskland, Sydafrika och USA.«

Inser att jag gör just precis samma misstag själv. Att rasism och antiziganism är något som händer långt borta. Även om bränderna i lägren och attackerna på romer sker även i min stad har jag kunnat hålla det på ett känslomässigt långt avstånd. Det är nazister som gör sådant, nazister förr i tiden, nazister nu, inte en busslast full av mina klasskompisar.

Jag pratar mycket om att göra upp med historien, att lära av den, men jag är tydligen blind för min egen. Jag har pratat och skrivit om normaliseringsprocessen under 30-talet utan att ägna en tanke på hur normal och utbredd antiziganismen var där jag växte upp. Nu får jag sitta här och skämmas, precis som jag gjorde där på bus-sen. Skämmas för att jag inte gjorde mer då, skämmas för att jag fortfarande förstår så lite i dag.

I de skandinaviska »länderna lagom« är vi så duktiga på att vara lagom rasistiska, att krydda samhället med lagom mycket fascism. Vi går liksom inte över gränsen med flera mil som den tyska nazismen på 30- och 40-talen eller den sydafrikanska apartheidregimen. Våra övertramp är mer diskreta än så. Att se till att barnen från resandefamiljen inte kommer till skolan, inte får tillgång till en utbildning och redan i barnaåren ett krossat självförtroende och en välbefogad misstro mot samhället, det är lagom, det är vår nivå.

Här tvångssteriliserar vi hellre än gasar ihjäl, omhändertar barn i stället för att utrota familjer. Här odlar vi och lär ut myten om det goda samhället, om Palme, om Sveriges engagemang för allas rättigheter.

Det var inte förrän jag själv började läsa historia på universitet som jag fattade omfattningen av den svenska och skandinaviska rashygienen och hur långt fram i tiden den sträcker sig, och hur arvet efter dessa rashygieniska strävanden lever vidare i dag. Det var inget som lärdes ut under den tid jag satt på skolbussen hemma på landet i Norge. Rosa Parks bussresa i Alabama 1955 däremot, den talade vi om i skolan.

»Det finns något inom oss som får oss att vilja vandra och upptäcka, vi är starka överlevare, flexibla och kreativa och detta kommer vi alltid att vara, kanske inte som individer men som folk. Så länge vi håller ihop så kan ingen storm skingra oss.«

Jimmy Karlsen

FÖDD 1989

Det var en varm fredag våren 2014 när jag spontant fått för mig att införskaffa något att dricka inför helgens bravader. Jag tog mig till systemet och gick runt där en stund för att ögna över diverse produkter och argumentera med mig själv om vilket vin jag skulle ha, låda eller flaska, eller skulle jag dricka något starkare istället?

Medan jag stod där djupt försjunken i min egen ADHD-hjärna, distraherades jag plötsligt av att personen bredvid mig pratade engelska med expediten, han frågade efter en typisk svensk öl som inte var söt.

Jag blev genast intresserad av denna person, ty jag gillar att tala engelska och hans brytning indikerade att han var från Östeuropa. Jag blev nyfiken och ville veta mer om denna främling, tala och kanske få dela historier med honom. Jag funderade på om jag kunde bjuda denna människa på fest hemma hos mig och min dåvarande rumskamrat Teita (En vän som gav mig tak över huvudet när jag var utan).

Den tillfrågade kvinnan gav honom en öl med smak av citrus och jag såg här min chans att hoppa in i samtalet. »Den ölen

är ju jättesöt!« Jag vände mig till mannen »Ta denna i stället« säger jag med dåligt uppvärmd engelska och räcker över en Smålands 5,2.

Vi pratar en stund om öl och jag frågade om han skulle dricka ölen allen, jag bemöts med ett jakande svar och föreslår istället att han följer med mig hem till Teita. Han accepterar artigt inbjudan och börjar berätta att han har en cykel på utsidan, att han kommit hit från Prag och undrade om jag vill se cykeln. Jag tackar glatt ja, med förväntningen om att det är en motorcykel han talar om.

Vi betalar, går ut ur butiken och den syn som möter mig är inte alls vad jag trodde, det är ett underligt cykelliknande fordon. Den har ett hjul bak och två hjul fram, dom två hjulen fram bär upp ett stort flak som påminner lite om en låda. Det finns ingen motor utan det underliga fordonet drivs av pedaler.

Det är i detta ögonblick som jag inser att David (som min nyfunna vän heter) inte är vem som helst. David är inte någon buro, utan han måste vara som jag.

Jag såg i hans blick hur stolt han var över sitt märkliga fordon och hans ögon vittnade om att han sett mycket. Jag frågade honom varför han hade rest hela vägen från Prag och hit, hans svar var att allt detta resande bara var för resandets skull.

Trots att det kändes säkert så ville jag ändå inte helt abrupt gorma ut mina misstankar om att han var romano utan jag tänkte att jag skulle testa honom.

David och jag gick tillsammans de dryga två kilometerna hem. Vi började lära känna varandra lite bättre, han berättade om sin färd hit och vilka länder han sett. Jag berättade om svensk kultur och staden vi befann oss i.

Han berättade för mig att han skulle åka till Norge för att arbeta några månader. När han sedan hade tjänat ihop en större

slant så skulle han låta ett norskt företag konstruera en ny flakcykel åt honom. Den skulle vara av aluminium för viktens skull och med en enkel design så att reservdelar skulle kunna hittas i vilket land som helst. Han skulle sedan cykla till Asien och utforska Orienten.

Under vår konversation flikade jag hela tiden in ett och annat romani ord som för att se om han förstod. Jag frågade till sist om han visste vad *drom* betyder och han sa att det betyder väg. Du kan romani utbrast jag, han sa att han kunde tala mycket lite. I hans familj kunde de bara några ord här och där sa han.

David berättade att i hans land fanns det två romska grupper, den ena ljus och den andra mörk. Den ljusa hade vandrat in i Europa några århundraden tidigare än de mörkare.

När jag berättade för honom att jag tidigt trodde att han var romano sade han att han misstänkte att jag var romano direkt när han såg mig. Det sitter i ögonen sa han.

Många brukar säga att romanos känner igen varandra, något jag inte har så mycket erfarenhet av, men det var i alla fall en ren sanning i detta ögonblick.

Efter detta skedde saker och ting som blev riktigt intressanta, vi tappade alla sociala spärrar och började tala med varandra som bröder.

Vi kom hem till mig och satte oss för att samtala över några glas, Teita och David presenterade sig för varandra.

Det visade sig att David var båtbyggare och Teitas far en båtägare, jag frågade om Teitas far behövde hjälp med båten och ett tu tre så hade vi ordnat ett jobb åt David. Han skulle hjälpa till med båten och få husrum och en rimlig timlön (inga stora summor så skatteavdrag behövde ej göras).

Gåvan

Efter att mörkret fallit över Uddevalla stad beslöt vi oss för att ta en promenad. Vi gick upp på ett berg som kallas utkiken i folkmun, »här är min gåva till dig David« sa jag och pekade ut över staden. »När du kommer åter till min stad så minns alltid denna platsen, här kan du slå läger eller helt enkelt bara njuta av utsikten«.

Utsikten som Jimmy gav till David. Foto Jimmy Karlsen.

Han tackade för gåvan, och när vi kom in igen så gick han igenom sin packning, ur den plockade han fram ett skrin. Han öppnade skrinet och i det fanns alla möjliga minnessaker från olika människor och platser han varit på. Han gav mig en tjeckisk krona och sa »behåll denna gåvan som ett minne«.

Denna gåvan är en av mina dyraste ägodelar ty den är för mig sentimental. Jag tycker att sentimentala värden är dyrbarare än penningens värde för det finns en historia bakom sådana föremål.

Att äga dyra ting är till för att briljera med, men sentimentala ting är till för att dela historier kring, och historier är av stor vikt i en resandes liv.

Tiden flöt på och vi delade många livsberättelser och familjehistorier med varandra till långt in på natten innan vi lade oss för att sova. Det är intressant hur man kan möta en romano från andra sidan Europa och ändå dela mer likheter än olikheter med denne.

På morgonen var det dags för David att cykla vidare, han skulle till Ljungskile för att jobba med Teitas fader. Vi tog varandra i hand och önskade varandra god väg och gick åt var sitt håll.

Jag vet att han och flakcykeln blev skjutsade till Strömstad av Teitas fader, och att han sedan reste vidare in i Norge. Jag har inte hört eller sett honom sedan dess, och förväntar mig det inte heller. Sådant är livet vid vägen, man kommer och går, när man träffas åter vet bara ödet.

Vissa säger att det inte finns någon framtid för resandekulturen. Att den är självdöende och sakta kommer att falla i glömska och att vi kommer bli ett med Svensson, men det tror inte jag.

Jag tror vi kommer att behålla våra traditioner och särskilda sätt.

Davids familj hade inga direkta starka band till resandekulturen, ändå så har han valt att leva som vårt folk har gjort i århundraden. Han är ett levande exempel på att vårt folk har sin kultur så djupt inom sig så den inte bara kan tvättas bort.

Det finns något inom oss som får oss att vilja vandra och upptäcka, vi är starka överlevare, flexibla och kreativa, och detta kommer vi alltid att vara, kanske inte som individer men som folk. Så länge vi håller ihop så kan ingen storm skingra oss.

Världen förändras och vårt folk med den.

Resandelivsstilen kanske försvinner men kulturen och språket lever vidare.

»Jag tänkte mycket på framtiden, som skulle utspelas någon helt annanstans. Framtidsbilderna var vaga, romantiska, och byggde inte vidare på egna gjorda erfarenheter – de byggde på vad jag hört, sett och läst om i böcker, filmer och framförallt musik, som på olika vägar hittat till Ängelholm.«

Kalle Brolin

FÖDD 1968

Kokkalotavring

Jag är född 1968 i Ängelholm, en småstad i Skåne. Mina föräldrar skilde sig när jag var barn, arrangerade delad vårdnad; jag och min bror bodde halva veckan hos vardera förälder. Både mamma och pappa bytte bostad med jämna mellanrum, så när jag väl flyttade hemifrån hade jag bott på sammanlagt bortåt 20 adresser med min uppdelade familj. Jag tyckte inte det var något anmärkningsvärt, har aldrig känt mig rotlös för det.

Jag tänkte mycket på framtiden, som skulle utspelas någon helt annanstans. Framtidsbilderna var vaga, romantiska, och byggde inte vidare på egna gjorda erfarenheter – de byggde på vad jag hört, sett och läst om i böcker, filmer och framförallt musik, som på olika vägar hittat till Ängelholm.

Jag är inte resande, har inte växt upp i någon resandekultur, och har inget släktskap med någon resande såvitt jag vet. Men jag får frågan då och då, och jag fick den även som ung i Ängelholm: »Är du släkt med (rasistiskt öknamn)-Brolin?« Vad resande var för

något visste jag inget om tills för bara några år sedan, och vad det rasistiska öknamnet egentligen innebar visste jag inte heller, tänkte att det bara var en av de vardagliga hänfullheter som användes slentrianmässigt i vår respektlösa miljö. Idag kan frågan komma från släktforskare som ringer upp på telefonen en kväll, eller från vänner som spelar folkmusik.

Lorens Brolin

Lorens Brolin är en legendar inom folkmusik, kanske inte bara i Skåne. Jag har träffat några av hans ättlingar, men ännu ingen som bär hans efternamn. Vi är inte släkt. Jag vet nästan inget om min pappas familj, och tror att min pappa inte heller vet så mycket om släkten (farfarsfar dog ung och lämnade farfarsmor med fyra barn, har jag fått höra). Vilka var de här andra Brolinarna? I Bo Hazells bok *Resandefolket* såg jag en bild på Carl Lorentzon Brolin från Abbekås i Skåne, tagen vid spelmansstämma på Skansen i Stockholm 1910. Carl har vunnit första pris, tillsammans med sin bror Frans; båda är söner till Lorens Brolin. Det är en vacker bild, med Carl framför ett sommarbuskage, kepsen bara lite på sned, poserade med fiolen på axeln. Jag försökte ta reda på mer om honom, min namne om än inte min släkting – jag heter ju i originalutgåvan också Carl Brolin. I gamla tidningsklipp, recensioner av hans framträdanden, beskrivs han som en showare som ger allt för att få publiken på humör. Han kan dansa medan han spelar, och han kan spela med fiolen bakom ryggen som en resande-Jimi Hendrix. Tidigare idag gick jag igenom en gammal universitetsuppsats om Carl Lorens-son, och på förstasidan av uppsatsen finns ett foto av Carl när han spelar just med fiolen bakom ryggen. Det är första gången jag ser honom porträtterad så.

Jag har träffat några av Lorens Brolins nu levande ättlingar, delvis via folkmusikern Reine Steens kontakter, och delvis via Jan Ottosson från Lorens Brolins Gille. Många av dessa ättlingar är musiker, inom vitt skilda genrer: en spelar dansbandsmusik, en annan gjorde pionjärinsatser för rocken och elgitarren, en spelar fiol i symfoniorkester, en annan spelar storbandsjazz, en sjunger opera och en annan Frank Sinatra-låtar.

Ni undrar varför jag intresserar mig så för dessa människor när vi nu inte är släkt och inte alltid har så mycket gemensamt. På det kan jag svara att det hela kanske börjar med en fråga om eventuell släktskap, men efterhand blir det mer och mer intressant att vidga perspektivet och se på resandefolkets roll i svensk historia och kultur. Det är mycket att hämta in nu som inte lärdes ut i grundskolan i Ängelholm på 70-talet, och mycket som ännu inte står att läsa men som kan berättas.

Vad består då en kultur av? Resande som jag pratat med kan vara ganska överens om vissa typiska särdrag för resandefolkets kultur. Det kan handla om specifika hantverk, musikaliteten, det egna språket, typiska yrkesval, klädkoder och namnval, men också attityder till släkt, könsroller, och hierarkier på arbetsplatsen nämns. Några försöker förklara vissa kulturuttryck som gruppens reaktioner på yttre påverkan från det omgivande samhället. Kulturen kanske är vad vi gör utav det som gjorts emot oss, säger någon filosof.

Men även om det finns en känsla av att veta exakt vad en kultur innehåller, så kan det vara svårt att ge en exakt och allomfattande beskrivning av den. Kanske är det för att kultur förändras hela tiden. Som ett familjeporträtt, med släkten uppställd framför kameran, fångar människorna i ett visst ögonblick. Strax därpå har alla åldrats, några har avlidit, några nya har tillkommit; några har sjunkit ihop, andra sträckt på sig; håret har växt och klippts,

kläderna ersätts av nya. Den bild som togs visar hur det var just då, inte hur det är för all framtid. En beskrivning av kulturen kommer också inom kort att handla om kulturarvet, inte om den kultur som lever just nu.

Folkmusik, som en spelman lärde in på gehör via släkten och sedan utvecklade via influenser från andra spelmän på olika spelmanstämmer, är i ständig utveckling. Så länge det inte finns nedskrivna noter existerar en folkmusiklåt i många olika versioner samtidigt, ingen av dem är den definitiva. En av Lorens Brolins ättlingar berättade för mig att han hört låtar av Lorens framförda i bluesversion i Australien och i jazzversion i USA. Musik är ofta totalt respektlös inför kulturell exklusivitet.

Folksjälen var ett begrepp som kom på modet för 200 år sedan. Folksjälen sades vara typiska och gemensamma och grundläggande karaktärsdrag hos ett folk, något som förenade och formade oss. Folkmusiken ansågs vara en del av denna folksjäl, musik som spreds genom gehörsöverföring, alltså från person till person utan nedskrivna noter. Nils Andersson, en gång stadsnotarie i Lund, arbetade också med folkmusikuppteckning, det vill säga att han reste runt och träffade olika svenska spelmän, lyssnade på deras repertoar av låtar och skrev ner dem i notform, för att bevara dem för framtiden. Noterna gavs ut i en serie på 24 böcker, Svenska låtar. Böckerna betecknas som svensk folkmusiks största och viktigaste källpublikation. Vid ett besök hemma hos Lorens Brolin i Abbeås 1887 antecknade Nils Andersson noter till 23 låtar, efter den speciella stil som Lorens spelade i. Lorens Brolin är nu bara en av många resande spelmän, vars musik alltså skall ha hjälpt till att forma den ursvenska folksjälen.

Vad ska vi ha ett kulturarv till? Forskaren och författaren Stefan Jonsson höll ett tal till Riksantikvarieämbetet, och talet blev senare

ett kapitel i boken *Rapport från sopornas planet*. »De dödas testamente« heter kapitlet, som handlar om kulturarvets betydelse för vårt nu och vår framtid, när vi tar ett moraliskt ansvar för historien. Stefan Jonsson hänvisar dels till filosofen Walter Benjamin, och dels till en berättelse av Slas, *Vem älskar Yngve Frej?* när han lägger fram sin åsikt om kulturarvet. Han menar, kortfattat, att historieskrivningen görs av dem som dominerat ett samhälle på bekostnad av andra. Dessa andra, vilkas berättelser och levnadsätt gått förlorade ur kulturstriden, som inte togs med när folksjälen fastställdes, skulle fortfarande kunna lära oss något viktigt. De skulle kunna visa oss en annan möjlig väg framåt än den som nu, för tillfället, dominerar. De förlorade kulturarven skulle kunna hjälpa oss att föreställa oss andra möjliga sätt att leva tillsammans i framtiden.

KALLE BROLIN är konstnär och tidningsskribent. Hans intervjufilmer med aktivister ur resandefolket finns på Youtube, och hans egna skränversioner av Lorens Brolins låtar finns på hemsidan kallebrolin.com

»Det är bara hästar och idioter som arbetar, och vid det här laget är det slut på hästarna. Det brukade morfar säga efter en riktigt jobbig arbetsdag. Han började jobba som väldigt ung, och fortsatte tills han dog. Att arbeta hårt fysiskt, och därmed se till att familjen fick det de behövde i form av mat, kläder, boende och utbildning, det var botemedlet mot fattigdom. Och ingen kunde arbeta som han. Min morfar var den starkaste jag visste i hela världen.«

Linda Lundqvist
FÖDD 1979

Siv Dagmar föddes utan underhudsfett, så mager att inälvorna syntes genom huden. Barnmorskan i Västerbotten satte på henne en vaddväst, så att hon inte skulle frysa. Tre veckor senare togs västen av där hon låg på ett bord med familjen runt omkring. Siv Dagnars tunna hud hade då växt fast i vadden, och gick sönder. Där dog hon inför sina syskon. Rann ut på bordet där hon låg. Deras mor knäppte händerna och tackade Gud för att han tog hem henne igen. Ett av de barnen runt bordet var min mormor, och historien om Siv Dagmar är en av de berättelser om fattigdom som jag är uppvuxen med. Hur livet är olika för Svea rike, och Svea fattige.

Mormor fortsatte att vara hungrig. När hon fyllde 18 år hade hon fyra tänder kvar. Året var 1948. Runtomkring hade det svenska välfärdssamhället börjat växa fram, men mormor hade tappat nästan alla sina tänder på grund av skörbjuggen som följde med svälten. Hon har alltid satt andra framför sig själv, och lät därför ofta de andra syskonen få mat före henne.

Mormor har under sin livstid fått se stora förändringar. Från svält och armod, till tvångssteriliseringar och tvångsomhändertagande av barn. Dessa barn är idag vuxna, i många fall arga, över hur samhället har försökt fostra bort tattaren ur dem. Tagit ifrån dem såväl familj som kultur. Det mormor ser idag, 84 år gammal, är en tid när polisen förvisso fortfarande registrerar oss, men nu måste göra det i smyg. Vi har lagar på vår sida nu. Saker är inte som de har varit. Vi har samma grundläggande rättigheter som alla andra, och även om det fortfarande finns fördomar, så har det blivit bättre.

»En buro är en buro, även om du steker han i smör«, muttrar mormor vid köksbordet när vi pratar om det nya registret över 'kringresande'. »Jojo!«, säger hon. »Bönderna är och förblir bönder, och hur vi än försöker, så kommer de alltid att försöka sätta dit oss.«

Fast när det gäller fattigdom ser mormor inga gränser. Otaliga är de fosterbarn hon tagit hand om, och de hemlösa missbrukare som fått mat och husrum i hennes hem. En gång, när en familj som hyrt ett hus av henne inte betalat hyran, och mormor hade svårt att få ihop det ekonomiskt, och jag frågade om hon verkligen måste låta alla kriminella pundare i världen bo hos henne, så ryckte hon bara på axlarna, blängde lite på mig, och svarade kort »de ska ju också bo någonstans«. Så vem fan var jag att sätta mig till doms över vilka som bodde under hennes beskydd? När jag började samla in kläder och mat till tiggande romer i Umeå, så var mormor den första att komma med stickade strumpor och matpaket.

Arbete och spel

»Det är bara hästar och idioter som arbetar, och vid det här laget är det slut på hästarna.« Det brukade morfar säga efter en riktigt job-

big arbetsdag. Han började jobba som väldigt ung, och fortsatte tills han dog. Att arbeta hårt fysiskt, och därmed se till att familjen fick det de behövde i form av mat, kläder, boende, och utbildning, det var botemedlet mot fattigdom. Och ingen kunde arbeta som han. Min morfar var den starkaste jag visste i hela världen.

»Arbete hindrar många tillfällen till synd« sa han också, och det hade han ju rätt i.

När han inte fick några jobb brukade han nämligen spela poker. Mormor var fullkomligt vansinnig, hon hatade att han spelade. Morfar satt på kvällarna när han var hemma och lärde mig. Vi spelade olika spel. Morfar lärde mig hur man skulle spara ut naglarna lite, och putsa fingertopparna med fint sandpapper. På så sätt kunde man märka korten, och få ett övertag, utan att någon märkte något. Men jag lärde mig aldrig att räkna korten i huvudet, som morfar gjorde. Jag blev aldrig lika bra. Morfar var bra med siffror. Han hade gått fyra år i skolan. Sedan hade han mästrat sin lärare i matematik en gång för mycket, och åkte ut.

Tre generationer under samma tak

Vi bodde tre generationer tillsammans i det gula huset i den norrländska småstaden. Det var så jag växte upp. Mormor var ingen man åkte och krystat hälsade på, eller som var barnvakt ibland. Mormor var en del av vardagen. Hon skrek åt mig när jag råkade krossa hennes fina servis, och tröstade mig när jag var ledsen över det. Himmel och helvete. Familj. Kärlek.

»Du ska nog inte umgås med såna där« hade min klasskompis föräldrar sagt till henne om mig. Hon undrade vad de hade menat med det, och frågade mig.

Den kvällen var jag tyst vid middagsbordet. Jag tittade på mormor, morfar, mamma, och mina två bröder, och höll käften. Hur

skulle jag kunna berätta för dem att vi hade fått underkänt, utan att ha gjort något fel? Hur skulle jag kunna berätta för morfar att hårt arbete inte hade hjälpt mot människors hat och fördomar?

»När vi gick runt och tiggde mat och kläder i gårdarna så var det många som inte ville ge något till oss«, berättar mormor. »Ge inget till tattarna, ni blir bara lurade, och avstulna saker. Ibland fick vi ingen mat alls. Då var det svårt att somna«, berättar mormor.

Med gammelmormor och mamma. Foto Britt-Inger Lundqvist.

Elisabeta från Rumänien

Jag sitter i ett tält byggt av plywood och presenningar, och pratar med en vän till mig. Elisabeta är från Rumänien, och hon försörjer sig genom att tigga pengar till sina barn. För skolgång, sjukvård, och annat som de inte har rätt till, för att de är romer.

»Fattigdomen slutar med mig,« säger hon. »Det här är ett sämre liv än en hund har, men jag sitter på mina onda knän varje dag och ber gadge om pengar, fast en del spottar på mig, för att mina barn ska få det jag aldrig fick. I min by finns det folk som har så lite mat att deras barn föds genomskinliga«, berättar hon, och jag sväljer klumpen i halsen, och tänker på Siv Dagmar. »Mina barn måste få en utbildning«, fortsätter hon, med stolthet i rösten. »Det är vägen ur fattigdom.«

Elisabeta får inget arbete, men resonemanget känner jag igen. Vi delar samma ursprung. Men det romanitalande folk som blev kvar i Rumänien är bara två generationer efter oss resande i dagsläget. För två generationer sedan föddes Siv Dagmar, mormor svalt, morfar satt på barnhem, de samlade kottar och pinnar som barn för att inte frysa ihjäl på vintern.

Vi skiljer oss åt på många sätt. Utseende, kläder, traditioner. Hon är rom. Jag är av resandefolket. Men vi har också en del gemensamt. Historia, språk, sättet att se på »familj« och anti-ziganismen. Hatet mot de romanitalande folken är något som vi båda förstår och känner igen. Skräcken för att myndigheterna ska leta efter skäl att ta våra barn. Rädslan för att polisen vid rutinkontroller ska hitta skäl att ta vår bil, eller vårt körkort. Slappna aldrig av inför myndigheterna. Vänd aldrig ryggen mot gadge, lita aldrig på en buro. Varje gång staten velat rensa ut oss, så har vanligt folk gått in och vittnat mot oss. Varje gång staten ska ta hand om oss, så har de också omhändertagit våra barn.

»Det finns två uppsättningar lagar i Sverige«, sa morfar. »Svea rikets, och Svea fattiges.«

Hatbrotten mot de nyanlända romerna idag utreds inte. Det gjorde inte brotten mot oss heller när hetsen mot resandefolket var som värst.

Fattigdomen sticker fram sitt fula anlete och hånskrattar. För att det ska finnas de som har det bättre, så krävs det också att det finns de som har det sämre. För hur kan man vara bättre, om det inte finns någon som är sämre? Det är ju så dualism fungerar. Om det inte finns någon natt, hur vet man då vad som är dag?

Vi står nu inför ett vägval i Sverige. Främlingsfientliga krafter klampar in i regering och riksdag. Det kommer att gå åt ena eller andra hållet. Om mormor får rätt, så kommer buron att visa oss var vi hör hemma. Då ökar främlingsfientligheten, och vi blir återigen ett fall för rashygienen. Eller så har folk fått nog. Då är solidaritet med människor viktigare än solidaritet med nation, eller etnicitet.

Jag sitter hemma, och tänker på Elisabeta och mormor. Jag inser att det jag lärt mig är sant. Ingen är fri förrän alla är fria.

»När resande inte var en annan 'ras' upplevdes de plötsligt inte längre som en samhällsfara. En annan konsekvens blev dock att resandefolket inte längre sågs som ett folk.«

Ludvig Wiklander
FÖDD 1989

Resandefolket i dåtidens och framtidens minoritetspolitik

Samma morgon som jag skulle börja skriva denna text läste jag dagens insändare i *DN*. Ämnet var, som så ofta numera, de rumänska romer som tigger på Sveriges gator. Textens författare var en duglig skribent som gav intryck av att vilja väl. I en kortare historisk tillbakablick skildrades hur illa det svenska samhället behandlat sin romska minoritet. Resandefolket nämndes också i det sammanhanget, fast då under beteckningen »så kallade resanden«. Vad ville skribenten antyda med uttrycket »så kallade«? Var det bara ett skrivfel att bokstaven N hade tillkommit på slutet av ordet »resande«? Skulle samma misstag kunna ske med någon av de andra nationella minoriteterna, att exempelvis »samer« råkat bli »så kallade samer«? Min slutsats blev att det är svårt att se denna felskrivning som endast ett resultat av slarv. Den rimligare förklaringen är istället att personen som skrivit insändaren inte haft någon egentlig kännedom om resandefolket, trots sin i övrigt sympatiska framtoning.

Exemplet ovan säger mycket om den ställning resandefolket intar i majoritetssamhällets – *burons* – föreställningsvärld på

2000-talet. Mitt bidrag är därför tänkt att handla om hur resandefolket kan bli en mer framträdande grupp i den svenska minoritetspolitiken. Då jag själv är en *buro* kommer texten främst att kretsa kring majoritetssamhällets syn på resandefolkets etnicitet. Även om resandefolkets ställning i det svenska samhället har stärkts under de senaste 15 åren är gruppen fortfarande okänd för väldigt många i samhället – något som oundvikligen får konsekvenser för minoritetspolitikens utformning. För att möjliggöra en diskussion om framtidens minoritetspolitik kommer texten att inledas med en historisk genomgång, delvis baserad på min egen forskning om införandet av en minoritetspolitik år 1999, och en diskussion om vitbokens utformning. Texten kommer även att fokusera på relationen mellan begreppen *rom* och *resande*, då detta är av central vikt för resandefolkets position i den svenska minoritetspolitiken.

Synen på resandefolket under 1900-talet:

»rasblandade« romer eller utstötta svenskar

Huruvida resandefolket ska betraktas som romer eller inte var tidvis under 1900-talet en fråga som fick mycket uppmärksamhet av majoritetssamhället. Det genomfördes många studier för att besvara frågan och även så sent som 2009 kom en norsk avhandling med delvis samma tema. Under första hälften av 1900-talet dominerade teorin att resandefolket var en så kallad »rasblandning« mellan svenskar och romer. I dåtidens extremt antiziganistiska föreställningsvärld räckte detta som förklaring till resandefolkets påstådda avvikelse från majoritetssamhället. Efter andra världskriget blev emellertid samhällsklimatet alltmer inkluderande och tidigare rasföreställningar kom gradvis att ses som förlegade. Att resandefolket skulle ha ett romskt

ursprung sågs nu som del av ett föråldrat och ovetenskapligt synsätt.

Den nya teorin blev istället att resandefolket ursprungligen varit svenskar som blivit utstötta ur det äldre bondesamhället. De akademiker som drev denna tes såg sig själva som progressiva personer, vilka underlättade för de resandes tillvaro genom att »rasmässigt« kategorisera dem som svenskar. Kanske var det också så, om man i bedömningen väger in att stora delar av Sverige fortfarande under 1950-talet levde i en rasistisk föreställningsvärld. När forskarsamhället kategoriserade resandefolket som svenskar upphörde också tidningarnas kampanjer mot gruppen. När resande inte var en annan »ras« upplevdes de plötsligt inte längre som en samhällsfara. En annan konsekvens blev dock att resandefolket inte längre sågs som ett folk. Trots att rasbiologin efter andra världskriget ansågs förlegad kunde en föreställning om att ett folk var lika med en ras fortleva i synen på resandefolket. Då resandefolket inte längre ansågs vara en annorlunda »ras« än den svenska sågs de inte längre som ett annat folk – en uppfattning som sedan skulle råda i majoritetssamhället under hela efterkrigstiden.

Minoritetsbeslutet 1999: förändring med samma utgångspunkt?

Synen på resandefolket som blott ett (a)socialt segment av den svenska befolkningen förändrades år 1999, då den svenska staten för första gången inrättade en officiell minoritetspolitik. I samband med detta togs ett beslut att betrakta de resande som del av den romska minoriteten – ett förvånande beslut med tanke på vetenskapssamhällets inställning i frågan under efterkrigstiden.

Min forskning har syftat till att undersöka vilka grunderna var för detta beslut. En viktig fråga är om fastställandet av de resande som romer var ett resultat av resandes egna påtryckningar? Svaret på denna fråga är entydigt nej. Den enda resandeföreningen som existerade i slutet av 1990-talet var Birger Rosengrens *Resandefolkets Förening*, vilken i ett brev till minoritetsutredningen motsatte sig ett erkännande som romer. När minoritetsutredningen mottog detta brev hade dock beslutet om resandefolkets status redan tagits. Grundvalen för det beslutet blev istället att en språkutredning, som minoritetsutredningen beställt, funnit att *svensk romani* (utredningens namn på de resandes språk) var en språklig varietet av romani chib. Som bekant har svensk romani ett ordförråd från romani chib, men en svensk grammatik – något som språkvetare tidigare betraktat som belägg för att resandefolket varit svenskar som endast plockat upp romska ord. Minoritetsutredningens språkutredning gjorde istället det motsatta antagandet: de resande måste ursprungligen ha varit romer som endast tillägnat sig en svensk grammatik.

Jag vill understryka att syftet med ovanstående redogörelse inte är att ta ställning till huruvida de resande bör betraktas som romer eller inte. Det är för resande själva att avgöra. Min poäng är just att resande inte hade möjlighet till detta i de minoritetsutredningar som låg till grund för erkännandet av nationella minoriteter. Detta berodde till viss del på att det under hela erkännandeprocessen inte fanns någon fungerande resandeförening som kommunicerade med minoritetsutredningen. Beslutet att placera de resande i den romska gruppen blev därför endast grundat på den språkutredning vilken nämndes ovan. Det är intressant och av betydelse att notera att denna språkutredning hade som syfte att avgöra om de resandes språk skulle kategoriseras som svenska eller romani chib – att svensk romani skulle kunna vara ett eget språk diskute-

rades inte. Det är möjligt att här se en kontinuitet med den tidigare »rasdebatten« under århundradet: om ni inte rasmässigt är romer, då är ni svenskar. Den gemensamma premisen i båda fallen är att resandefolket måste vara antingen romer eller svenskar. Att endast vara resande ses inte som ett alternativ.

Vitboken och frågan om de resandes identitet och historia

Under de senaste åren har journalister och politiker alltmer börjat uppvisa en begynnande medvetenhet om att frågan om resandefolkets ursprung är både komplex och laddad. I den statliga utredning om romer som utkom år 2010 medges till exempel att det finns resande vilka inte identifierar sig som romer. Jag, med många andra, var därför nyfiken på hur nästa stora statliga utredning om romer – vitboken – skulle hantera frågan. Arbetet med vitboken utgjorde en god möjlighet för statsmakten att tillsammans med resande ta fram en formulering om gruppens etnicitet som både resande med romsk identifikation och de utan skulle kunna acceptera. Till min och mångas besvikelse valde emellertid utredarna att undvika frågan. Ingenstans i vitboken finns någon egentlig diskussion om vilka de resande är. Själva ordet resande undviks dessutom generellt – så till den grad att historiska citat från 1900-talet vilka explicit talar om »tattare« i den efterföljande förklarande texten sägs handla om romer.

Skälet till resandefolkets relativa underrepresentation i vitboken bottenar, enligt min uppfattning, inte i en medveten illvilja från utredarnas sida. Jag träffade själv utredarna i flera möten och upplevde dem som välmenande personer. Den sannolika förklaringen är istället att för få resande var delaktiga i processen med att ta fram vitboken. Till exempel var jag på ett möte där vi forskare

skulle träffa den romska expertgruppen. Vid det tillfället var inte en enda resande närvarande (enligt vitboken ska dock en av de sju ledamöterna ha varit resande). På mötet framkom att den romska expertgruppen hade haft mycket inflytande på vitbokens utformning – något som naturligtvis generellt är positivt för ett projekt av detta slag. Det problematiska uppstår i att vitboken även utger sig för att representera resandefolkets historia. Ett tydligt exempel på när romers och resandes historia inte sammanfaller är de historiska tidsramar vilka sattes upp för projektet. En tidsgräns sattes vid år 1900 – innan dess ansåg utredarna att dagens svenska stat inte kunde anses ansvarig. Det som är besynnerligt med detta beslut är inte att den svenska staten gavs ansvarsfrihet före 1900-talet, utan att utredarna ansåg att den delen av historien överhuvudtaget inte behövde nämnas i vitboken.

Denna tidsgräns var mindre problematisk för de övriga romska grupperna, eftersom de första släkterna till dagens svensk-romska population anlände i slutet av 1800-talet. För resandefolket innebär det dock att 400 år av historien förbisågs. Även om dagens svenska stat inte behöver anses vara moraliskt skyldig till lagar som utfärdades under 1600-talet blir resandefolkets historia omöjlig att förstå om startåret anges till år 1900. En inte alltför långsökt liknelse är att tänka sig att ett motsvarande projekt om den svarta befolkningen i USA inte skulle nämna slaveriet. Den mängd av kungliga dekret som under 1500-, 1600- och 1700-talet syftade till att fördriva resandefolket ur Sverige har, om inte skapat, så åtminstone förstärkt den klyfta som existerat mellan resandefolket och det svenska samhället. Detta hade varit en naturlig kontext för vitboken att ta avstamp ifrån, för att sedan fokusera på det som skedde på 1900-talet.

Förslag till en framtida minoritetspolitik

Ett av skälen till att vitboken fick slagsida åt romsk historia är att frågan om hur resandefolket ska definieras i svensk minoritetspolitik fortfarande är olöst. Utformningen av den nuvarande minoritetspolitiken skapar två problem. För det första leder placandet av resandefolket i den romska minoriteten till att majoritetssamhället sätter ett enkelt likhetstecken mellan grupperna. Det kan vara svårt att som utomstående greppa den komplexa frågan om resandefolkets ursprung och identitet. Att betrakta de resande som vilken romsk grupp som helst är betydligt enklare, eftersom romerna redan har en etablerad ställning i majoritetssamhällets föreställningsvärld. Detta blir ett problem då resandefolket och övriga romska grupper inte alltid har samma minoritetspolitiska intressen – något som blev uppenbart i vitboken.

Det andra problemet är att det finns väldigt många resande vilka inte identifierar sig själva som romer. Den nuvarande minoritetspolitiken resulterar i att dessa personer känner sig exkluderade. Denna problematik är en viktig omständighet som särskiljer resandefolket från övriga romska grupper. Hur stor del av resandefolket som har en icke-romsk identifikation är omöjligt att uppskatta, men att det är en substantiell del är uppenbart. Här kan det emellertid vara relevant att problematisera vad en romsk identifikation innebär. Begrunda följande två exempel: en resande har uppfattningen att resandefolket har sitt ursprung hos romer som invandrat på 1500-talet, men identifierar sig inte med begreppet rom utan med något annat ord (till exempel romano, dingle eller resande). En annan resande har lite oklar uppfattning om ursprunget, men identifierar sig själv med begreppet resanderom. Kan någon, båda eller ingen av de här två sägas ha en romsk identifikation? Att dela upp resandefolket i två enkla

fack – romsk eller icke-romsk identifikation – är således lättare sagt än gjort.

Trots sådana invändningar är det uppenbart att vissa resande är mer bekväma med en romsk identifikation och historieskrivning än andra resande, samt att den statliga minoritetspolitikens gynnande av den ena sidan är ett problem. Jag vill därför avsluta min text med ett förslag för framtiden om hur denna motsättning kan, om inte lösas, åtminstone mildras. Här kan det möjligen vara en fördel att jag är en *buro*, då jag personligen inte har något intresse åt varken det ena eller det andra hållet. Mitt förslag är helt enkelt att verka för ett namnbyte på den nationella minoriteten *romer* till *romer och resande*. Denna formulering börjar bli allt vanligare inom forskningen, då den undviker att klumpa ihop grupperna samtidigt som den visar att ett band existerar. Dessutom är det en ordföljd som inte är alltför omständlig.

Ett alternativ skulle vara att resandefolket erkändes som en egen nationell minoritet. Detta skulle dock riskera att ytterligare splittra resandefolket – vilken grupp skulle de resande med romsk identifikation välja? Dessutom skulle en sådan förändring antagligen vara svår att uppnå, eftersom det skulle kunna leda till en omfattande politisk process där även andra grupper skulle ställa krav på minoritetsstatus. Att däremot ändra namnet på en redan erkänd nationell minoritet borde inte kräva mer än ett enkelt riksdagsbeslut – om ens det. Det är därtill svårt att se vilka politiska krafter som skulle motsätta sig förslaget, då det inte skulle resultera i några budgetkrav eller frågor av allmän principiell natur. Det enda som skulle behövas är att en riksdagsledamot aktualiserar frågan. Om uttrycket *romer och resande* sedan genomsyrade alla officiella dokument skulle journalistkåren snart följa efter. På sikt skulle detta resultera i att resandefolket får en allt större plats i majoritetssamhällets föreställningsvärld. Slutligen skulle en sådan

förändring förhoppningsvis leda till att alla resande upplevde att de var representerade i minoritetspolitiken.

LUDVIG WIKLANDER är historiker. I hans masteruppsats undersöktes de statliga utredningar som ledde fram till att resandefolket blev erkända som en nationell minoritet år 1999. Han har även skrivit en forskningsrapport åt vitboken.

»När du pekar på någon, pekar tre fingrar alltid tillbaka på dig, och det stämmer ju sällsynt bra i detta sammanhang. Konflikterna var tärande, orsakade splittringar, fusioner och samarbeten. Men de vaskade också fram tydliga ställningstaganden, förhoppningar och idéer.«

Nina Sørensen
FÖDD 1975

Nina berättar här utifrån sina erfarenheter i England.

Det har hänt så mycket de sista 10 åren. Vi har störtat ner, avgrundsdjupt, men vi har också flugit, flugit högt och fritt. Höjder som gett tankarna mod och drömmarna kraft. Mod och kraft vi behöver, det ska gudarna veta. Resan hit har varit hård och än har vi långt kvar. Men låt mig börja från början.

Eller början, jag kan egentligen inte peka på en viss händelse, vid en viss tidpunkt. Nu, så här i efterhand kan jag se att det var på väg hela tiden, som tidvattnet, där våg efter våg jobbar sig längre och längre in. De ekonomiska kriserna avlöste varandra, en efter en i en allt snabbare takt.

Varje gång slutade det med att ännu en kategori arbetare drogs ned i avgrunden, fick betala med sina obefintliga tillgångar, futtiga försäkringar för framtiden, små, små slantar på små, små konton. Pensionsbesparingar och annat småkrafns finansierade krascherna efter överklassens allt mer vågade spekulationer.

För människorna som förlorade allt var det inte småkrafns, förstås. För de som just skulle avsluta sina rekorderliga arbetsliv, med

förståndiga, regelbundna inbetalningar till pensionskontot, med sina livslånga, lojala amorteringar på huset, var det inte småkrafts att förlora allt, att stå utmätta och utblottade, utan tillgångar, utan bostad och utan möjligheter att bygga upp något nytt.

Till slut började bankerna äta upp sig själva, det fanns inga fler att kasta av livbåten, vi var förbrukade och bankerna kraschade slutgiltigt.

Den migrerande människan

Det var som sagt en ganska lång process, där fler och fler hamnade på obestånd. Här i Storbritannien har samhällsklasserna alltid varit tydligt avgränsade och hårt positionerade. Stora delar av befolkningen har alltid tvingats till kreativa, semipermanenta lösningar, inte sällan snarlika de resandes strukturer. Skiljelinjen har dock dragits djupt mellan dem, och avståndstagandet mellan grupperna har varit högljutt och kompromisslöst.

Hur som helst, när folk förlorade förutsättningarna för sina trygga, vanliga liv, blev det naturliga valet det halvfasta, i båtar, husbilar, husvagnar och villavagnar. Mer eller mindre mobila alternativ.

Det är fascinerande hur snabbt och enkelt vi återgår till vårt historiska ursprung, det nomadiska, resandet, den migrerande människan. Ofta, men inte alltid, fattigdomsdriven. I jakt på försörjning och bättre förutsättningar rör vi oss, cykliskt eller linjärt. Vissa blir bofasta när det är gynnsamt, för andra blir rörelsen kultur och resandet det bekanta och trygga.

Starka familjeband

Typiskt för resandefolken både här och i Sverige, är deras starka familjeband. Familjen är viktigast av allt, på gott och ont. Det är

också, ofta, den enda tryggheten. Det är egentligen ganska självklart och lätt att förstå, men det som förvånade och förvånar mig, är hur öppna och inkluderande många är i vad som räknas som familj.

Jag tänker ofta på hur just detta har varit förutsättningen för den gemensamma, solidariska sammanslutningen. Denna välviliga, och ja, storsinta inkludering. Självklart krävdes vissa bevis på lojalitet och pålitlighet, men det föll sig ganska naturligt för många av oss, i ljuset av de händelser som ledde fram till de nya grupperingarna. Det nya samhället, eller det som är på väg att bli ett nytt samhälle.

Många resande hade länge haft problem med att hitta boplatser för längre perioder. Avhysningar löper som en röd tråd genom de flestas livshistoria. Jag och andra med mig hade länge följt detta och på olika sätt försökt stödja eller solidarisera oss med de grupper som berövades en plats att bo på. När Dale Farm, en stor och långvarig bosättning med som mest 1000 invånare, hotades 2011, var vi många som drogs in i kampen för att bevara den, och för oss blev detta nog startskottet för sammanföringen av oss, vi inkluderades i gemenskapen som en egen kategori. Det blev också en sammanföring av engelsk vänsterpolitisk aktivistkultur och resandekultur. En fruktbar och explosiv kombination, som blev vår överlevnad och framtid.

Dale Farm förlorades tyvärr, och efter den föll de stora bosättningarna en efter en. Detta sammanföll med vågen av briter som sköljdes ut ur sina hus, och tillsammans blev vi en hel flod av nya, halvgamla och gamla resande, som alla sökte efter nya platser och lösningar. Det var på inga sätt friktionsfritt, det var oerhört svårt och smärtsamt för de före detta arbetarna att hantera traumat i att bli utvaskade, helt utan förbehåll, utan en spänn, inget skyddsnet, ingenting. Ja, och traumat underlättades inte av att de plötsligt hamnat i kategorin »Gippos«, detta förhatliga patrask,

som både hånats, romantiserats och fruktats i en vämjelig känslomässig smet av förakt. Det finns ett talesätt som lyder »När du pekar på någon, pekar tre fingrar alltid tillbaka på dig« och det stämmer ju sällsynt bra i detta sammanhang. Konflikterna var tärande, orsakade splittringar, fusioner och samarbeten. Men de vaskade också fram tydliga ställningstaganden, förhoppningar och idéer.

Foto Nina Sørensen.

Jag minns hur det var de första åren jag bodde i England. Den extrema polariseringen mellan resande och briter, hatet och bitterheten. Det var inte ovanligt med »no Gypsies«-skyltar på etablissemang, pubar och liknande. Jag var själv inte fastboende utan levde i en husvagn, reste runt med mitt arbete. Allt som oftast togs jag för resande, men när misstaget uppdagades, sken folk lättade upp och drog en hårresande berättelse om något möte med en resande, »pikey« som de kallades, eller hur gårdar länsats, ja hela distriktet rensats på lösöre, där de resande farit fram. Jag förstod ganska fort vad det innebar att vara resande, om det aldrig klarades upp, att folk misstagit sig. Ett flertal gånger förvägrades jag uttag från mitt konto, banktjänstemannen vägrade helt enkelt godkänna mitt körkort, mitt pass, mitt anställningsbevis, allt framtaget och förevisat, i turordning efter begäran. Men nej, jag fick gå tomhänt därifrån. Så här såg det ut i många sammanhang.

Off grid

För de resande som av olika skäl identifierades som resande var livet »off grid«, utanför systemet, aldrig ett val, utan det enda möjliga, och i det fanns det en styrka och en stolthet. Att aldrig någonsin accepteras, släppas fram eller in, att aldrig få en chans eller få en anställning, innebar givetvis att försörjningen fick lösas på alternativa sätt. Vilket ofta bekräftade samhällets syn på de resande, skärpte tonen och förstärkte de resandes syn på samhället, och efter flera hundra år av denna cirkelrörelse hade positionerna blivit minst sagt låsta.

Givetvis är detta en kraftig förenkling, en stor del av de resande hade blivit bofasta och smälte in rätt så bra i det brittiska samhället. Det blev dock tydligt att de redan hade rätt funktionella överlevnadsstrategier, när allt kollapsade omkring oss. Vi andra hade

en något längre startsträcka innan vi hittade vettiga sätt och lösningar.

Det var ganska många som lade denna urgamla motsättning åt sidan och tog oss tafatta noviser under sina vingar. Andra grupperingar slöt sig och höll avstånd, när resurserna minskade och vi blev allt fler som försörjde oss utanför de etablerade formella systemen.

Gradvis flyttades samhällets mittpunkt, i takt med att människor hamnade utanför. Till slut hade periferin blivit så fylld att den utgjorde ett helt eget samhälle, ett samhälle där de tidigare utstötta och föraktade, nu var den samhällsbärande mittpunkten.

Framtiden i våra händer

Omvandlingen var svår och konfliktfylld, men ostoppar. Det var med viss yrvakenhet och förvåning resandekulturen insåg sin nya position och axlade ansvaret, och det var med viss tveksamhet och motstånd som briterna fann sig beroende och i behov av de resandes erfarenheter och strukturer. Jag menar, hur lever man när parametrarna helt förändrats? När man inte längre har tillgång till pengar, gasledning, vatten och avloppssystem, avlönat arbete, skola, omsorg, ja allt det där som tas för givet, det som var vårt samhälle? Nu var vi tvungna att hitta nya vägar, nya sätt.

Vi var fattiga, såklart, utblottade. Kanske var det detta som fick oss att söka oss till varandra, att slå oss ihop. Från början var det nog ett sätt att skydda oss från de frekventa plundringar som skedde, men snart upptäckte vi att samarbetet var mycket effektivare än den tröstlösa, ensamma kampen för överlevnad. Vi gick från små enheter, till allt större nätverk, vi började kartlägga gemensamma behov, tillgångar, möjligheter. Tillsammans insåg vi vår enorma resursbank, rikedomerna i våra kunskaper och vårt kunnande.

När vi organiserade oss kring våra resurser och våra behov, organiserade vi oss också politiskt. Det samhälle vi tidigare byggt upp, det samhälle som en gång varit vårt, som ätit upp oss och sktit ut oss, gjorde vi krav på. Hade inte sjukhusen varit våra? Skolorna? Ja, allt det offentliga. När majoriteten nu befann sig bortom det gamla samhällets gränser, hade vi inte rätt till detta? Vi återkrävde helt enkelt delar av den gamla infrastrukturen. Arbetskraften var vi, det var vi som hade drivit verksamheterna och det fortsatte vi med, även om strukturerna ändrades radikalt.

Repressionen från den kvarvarande, skälvanande eliten har varit skoningslös, men vi är starka och oberoende. De har själva tagit ifrån oss alla sina påtryckningsmedel, när de berövade människorna allt och kastade ut dem i periferin, kastade de också ut sina vapen: tryggheten och bekvämligheten.

Dessutom hade stora delar av poliskåren avgått, och rekryteringsbasen för armén var borta, eliten var liten, ensam och rädd. De sitter fortfarande på tillgångar, ovärderliga rikedomar, fastigheter, konstskatter och viktiga funktioner för administration och distribution av livsmedel och varor. Men vi har vad vi behöver för att bygga en ny värld, annars har vi resurser att antingen ta eller skapa det vi saknar. Våra alternativa system har blivit de generella. Mångfalden och mångsidigheten är inte ett hot längre, tvärtom, det är vår styrka.

Här står vi nu, i soluppgången, med framtiden i våra händer. Vi har massor kvar att göra, men jag kan för första gången se en framtid jag faktiskt vill leva i, en framtid jag kan gå in i med öppna ögon, bultande hjärta och ett leende på läpparna, en framtid vi kämpat för, en framtid vi skapar tillsammans. Den börjar nu!

»Jag undrade hur det hade varit för mig att ha ett eget hemland att åka till. Åh, vad jag önskade att jag hade ett.«

Petra Magnusson

FÖDD 1988

Du kan förändra den du är idag,
genom att göra annorlunda imorgon.

Jag har som barn växt upp i ett mångkulturellt Angered. I skolan resonerade många barn kring sin härkomst. Man fick höra hur vackert det var i deras hemländer. Jag undrade hur det hade varit för mig att ha ett eget hemland att åka till. Åh, vad jag önskade att jag hade ett. Jag hörde talas om olika traditionella maträtter och smakade på en del utav dem. Maträtter från bland annat Libanon, Albanien, Turkiet, Syrien, Polen och Chile. Beskrivningen som passar in på rätterna är smakrika, fantasifulla och utsökta!

Under min uppväxt fick jag ofta höra av mina vänner med utländsk härkomst att jag inte alls var som andra svenskar de kände. Mina vänner frågade ofta skämtsamt men med en viss undran om jag verkligen var säker på att jag var svensk. De tyckte inte att jag passade in i den typiska benämningen »svensk«. I själva verket dolde jag en del av min identitet som en följd av omgivningens okunnighet om Resandefolket. När det talades om »tattare« användes det som ett skällsord. Lärarna reagerade inte på det märkliga att några blev retade för att vara »tattare«.

Ja, det var skolåldern det. En historia i sig. Senare i arbetslivet var det ingen skillnad, okunskapen var densamma. Min uppfattning är att det är först nu på senare år som toleransen har ökat med media och dess kunskapsspridning.

Mina tankar spinner vidare på utvecklingspsykologiska teorier och fastnar på Erik Homburger Erikson. Han gjorde en vidareutveckling på Sigmund Freuds teori i boken *Utvecklingspsykologiska teorier*

Där beskriver han den psykoanalytiska jag-teorin i olika faser. Femte fasen motsvarar puberteten. Fokus i denna fas är identitet kontra identitetsförvirring. Homburger beskriver i varje fas en positiv och en negativ utveckling. Den negativa utvecklingen i denna fas kan leda till identitetsförvirring eller en så kallad negativ identitet. Med identitetsförvirring menar Homburger att man växer upp med ett tvivel om vem man är för att man inte har lyckats hitta en passande roll. När man inte hittar sin plats i livet kan existentiella frågeställningar dyka upp.

Frågor som:

Är det här livet något för mig?

Enligt Homburger ger det plats för negativa aspekter men även möjligheten att växa som människa. Med negativ identitet menas att individen väljer bort det som samhället har att erbjuda. Ungdomen ser ner på de positiva samhällsrollerna och väljer istället något socialt avvikande och blir t ex kriminell. Det berättar hur viktigt det är att kunna stå för den man är. Samhället har ett stort ansvar och det är lång väg kvar innan det ansvaret är taget.

Kultur och identitet

Kulturen är en viktig del för oss människor och en del av vår identitet. Kulturen binder oss samman genom en rad olika komponenter.

ter. Att förneka sitt ursprung och sin kultur är att förneka en bit av sig själv.

Mina tankar kring framtiden präglas av en blandning kring de ideal som råder i samhället idag och ett sökande efter individens egen identitet. Vi lever i en tidsepok som har många benämningar. »Informationstiden«, »Postindustrialismen«, »The digital age« för att nämna några. Tekniken har fört oss fram i vår nya tidsera, men finns det några baksidor med all ingenjörsvetenskap som ligger bakom all framgång? Frågeställningen är värd en fundering.

*Liten Petra i pappa Tommys famn.
Foto i privat ägo.*

Personligen tror jag att vi människor i samband med datoriseringen har skapat ett beroende av effektivitet. Vi vill att det ska gå snabbt för vi vet att det kan gå ännu snabbare. Resultatet av detta gör att vi stressar mer för att leva upp till vår förväntade kapacitet. När man inte kan prestera skapas ett tillstånd av skuld och skam. Tankar som: »jag borde gå till jobbet fast att jag egentligen är sjuk« är ett existerande dilemma. Vi människor är utbytbara liksom produkterna i dagens slit-och-slängsamhälle. Faktum är att

andelen psykiska diagnoser har ökat dramatiskt på knappt tio år. Från 29 % till 37 %, enligt statistik från regeringskansliet. Vi är en produkt av det samhälle vi lever i. Våra handlingar präglas av den rådande samhällsstrukturens ofrånkomliga krafter.

Med detta sagt är det nog extra viktigt att stanna upp och bara vara! Att fundera över vad som är viktigt i livet och spendera mer tid åt det vi verkligen vill göra. Behovet av att söka sina rötter kommer nog alltid att finnas och jag tror att samhället idag trots allt är på väg mot ett öppnare och mer tolerant Sverige. Vi människor kommer alltid att ha ett psykologiskt skäl till att stärka vår personliga identitet. En identitet där komponenten kultur bidrag till dess helhet.

»Hästintresset som jag hade odlat som liten växte sig starkare ju äldre jag blev. Det började med att jag fick en häst som stod hemma hos mina farföräldrar.«

Suss Mårtensson
FÖDD 1969

Jag föddes en stormig novemberdag 1969 medan vindarna rev ner takpannorna i Borås. Då tyckte jag det var lämpligt att göra min entré till världen. I Borås tillbringade jag min barndom och uppväxt. Där hade jag det som enda barnet bra och jag var dagligen hos mina underbara farföräldrar.

Att vi hade ett annat ursprung förstod jag redan som liten. Det pratades ett annat språk hemma som jag inte fick prata i skolan. Skolan var mycket viktig för de äldre, jag skulle gå dit och få betyg. Min farmor kom hem till oss innan skolan började. Sedan åkte vi till skolan tillsammans och ofta kom hon och hämtade mig efter skolan. Jag minns att mina klasskamrater undrade varför jag jämt ville vara hemma hos dem, men det var inget konstigt för mig. Mamma och pappa åkte också dit. Många släktingar var där så det var alltid roligt.

Hästintresset som jag hade odlat som liten växte sig starkare ju äldre jag blev. Det började med att jag fick en häst som stod hemma hos mina farföräldrar. Som barn passade jag på att få rida eller åka med travhästarna hemma hos olika släktingar. Jag hade tur med att så många av mina släktingar hade hästar under min uppväxt. Detta ledde även till att jag skaffade mig en utbildning som ridlärare. Som mest hemma hade vi 12 egna hästar och några inackorderade.

Suss till häst. Foto i privat ägo.

Hästarna har alltid gjort att jag känt mig fri och ett med naturen. Jag kunde sadla på och ge mig ut i skogen för att ibland avverka 80 km med packning i skog och mark. Tyvärr fick jag en dag min egen häst över mig i en olycka så att jag inte kunde fortsätta på samma sätt. Jag fick utbilda om mig och bli frisör. Jag tycker om att jobba med mina händer, att få skapa.

Jag har även haft turen att kunna resa en hel del och utforska olika länder. Det finns en stor äventyrlust inom mig. I perioder har jag vistats utomlands då jag trivs bäst i varmare klimat.

I framtiden hoppas jag kunna få bo i ett varmare land under vinterperioden och vara här hemma resten av året. Det är en dröm jag haft länge. Jag ser mycket ljust på framtiden och det jag vill göra och uppleva.

»Det är inte alltid lätt att hitta skärvorna efter vad som har slagits itu eller tappats bort genom åren. Kanske jag aldrig hittar alla skärvorna. Det är där jag behöver hjälp av gamla resande, för annars kommer jag aldrig att lyckas.«

Susanne Rundström

FÖDD 1961

Hur kommer framtiden att se ut för oss som resandefolk? Nu, i mitten av 2010-talet, breder rasism och främlingsfientlighet ut sig mer än någonsin. Betyder det att framtiden för Resandefolket och andra minoriteter kommer att mörkna? Kommer fler av oss att krypa tillbaka in i det fördolda och mörka vad vi har för ursprung, av rädsla för diskriminering eller till och med våld? Jag vill svara ett rungande NEJ på den frågan. För jag vill att de goda krafterna ska vinna.

Jag tänker ofta på att samhället har gått framåt. Framåt, på så sätt att minoriteter inte längre tvångssteriliseras. Att man inte använder begrepp som »tattare« som skäl för att omhänderta barnen. Att man inte längre genomför registreringar av människor, som enbart grundar sig på etnisk tillhörighet. Eller? Nej, så enkelt är det ändå inte. Även om det borde vara så enkelt.

Assimilering och integration

Det finns två sociologiska begrepp ifråga om att inlemma en minoritet i majoritetssamhället. Assimilering och integration. Olika samhällen har i olika tider förespråkade olika vägar. Assimilering,

det vill säga att locka, eller ibland tvinga, minoriteter, inte minst resande, att ge upp sitt ursprung och sin kultur. Att anpassa dem till majoritetssamhället var det sätt vårt folkhem förespråkade. Det är inte tu tal om att en del lyckades tränga bort och mörka sitt ursprung eller i alla fall ta avstånd ifrån det. De som dolde sitt ursprung löpte betydligt mindre risk att bli etniskt diskriminerade. Det var enklast så, och i ärlighetens namn tyckte säkert många av vårt folk att man som person och som familj fick det bättre. Som alla andra ville man åtnjuta de rättigheter som tillkom majoritets-svenskarna. Man ville inte att barnen skulle få det som man själv hade haft. Så visst fanns det många anledningar att hålla tyst om sina gener. Men om det innebär att vi som folk glöms bort som en historisk parentes, är det så vi vill ha det i framtiden?

Jag hade snarare velat integreras. Det vill säga inlemmas i ett samhälle där det finns en ömsesidig förståelse och respekt för varandra. Vill jag att mitt ursprung ska glömmas bort eller förtigas? Vill jag även i framtiden vara orolig? Fördomar har alltid funnits mot det man inte känner till. Men hur motverkar vi fördomarna? Knappast genom att fortsätta vara tysta om vår existens!

Jag hoppas att den framtid nästa generation kommer att leva i inte blir en framtid där många barn först i vuxen ålder får veta var de härstammar ifrån. De kanske inte ens får höra det från sin familj. Jag hoppas också på en framtid där människor inte känner att de behöver förneka att de är resande, på grund av rädsla eller skam. Jag vill ha en framtid där alla, oavsett om vi är resande eller tillhör någon annan minoritet, eller är en del av majoritetsbefolkningen, vågar känna oss stolta både som individer och som folk. Jag har inga egna barn, men jag kan se på mina vänner och deras barn, och tänka: Vill jag att nästa generation av resandebarn ska få samma bristfälliga kunskap som jag om var vi kommer ifrån, och att de borde mörka sin härstamning? Vill jag att majoritets-

samhället ska fortsätta att ha skyggglappar inför vad vi utsattes för av förtryck, förnedring, diskriminering? Nej, självklart inte.

Som det ofta sägs i sammanhang som rör diskriminering. »Vi måste vara dubbelt så bra som majoriteten för att värderas lika!« Tyvärr är det inte bara ett talesätt, ibland är det verkligen så. Vi måste prestera mer än majoritetssvenskarna, om vi ska bli tagna på allvar, om vi är öppna inför omgivningen med vilka vi är. Det är inte rättvist. Det är upp till oss att skapa oss den rättvisan.

Nyresande

Jag är vad man ibland kallar »nyresande«. Ett ord som brukar användas om dem bland oss resande, som inte har fått växa upp som resande. Vi som först senare i livet får veta, eller tar till oss, att vi tillhör resandefolket. Mina tankar rör sig kring hur vår framtid kommer att se ut. Både i majoritetssamhället och bland de resande som alltid har levt med diskriminering och marginalisering. Att jagas från by till by och få klara sig bäst man kunde. Det kan tyckas att vi nyresande har surfat på en räkmacka, men så är det inte för en hel del av oss nyresande.

Först vill jag ändå säga att jag förstår de resande som säger att vi nyresande inte har tillräcklig erfarenhet för att till fullo kunna kalla oss resande. Någon jämförde med att ett släktskap med traktens greve inte gör en person till greve. Blodet ger ingen erfarenhet av att bo i slottet. Nej, det är sant på många sätt. Många av oss nyresande har kanske inte blivit jagade av polisen från by till by, eller förbjudits att gå i skolan som små. Kanske våra närmaste inte var utsatta för tvångssteriliseringar. Hade vi det bättre? Det hade vi nog, till en del. Självklart kan det ses som orättvist av de resande som verkligen fick leva på marginalen. Men även vi har varit utsatta för statens godtycke. Trots att vi försökte assimile-

ras i majoritetssamhället, som folkhemmet önskade. Jag behöver inte gå längre än till mig själv, då jag som tioåring på 1970-talet fick antecknat i sjukjournalen »Möjligen zigen-sk«, efter att barnläkaren studerat kroppsform och hållning. Som vanligt hade man blandat ihop begreppen »tattare« och »zigenare« som var de vanliga benämningarna på resande och traditionella romer på den tiden.

För att återvända till min fråga. Vi som också har gått i »livets hårda skola«, om än på ett annat sätt än många äldre resande, hur kommer vår framtid som resande att se ut? Jag vill kunna säga att den kommer att se bra ut. Jag vill kunna säga att vi ska kunna hitta varandra som gamla och nya resande. Men jag tror att om framtiden ska se ljus ut för hela Resandefolket, så krävs det ansträngning från båda håll. Vi har inte råd att se på varandra med skepsis. Vi, som först på senare tid insett eller tagit till oss vårt ursprung, måste försöka förstå dem som alltid har levt mitt i och med resandefolkets traditioner. De har onekligen arvet sedan barnsben, på ett sätt jag aldrig kan få på äldre dagar. Den förståelsen måste jag ha för dem!

Jag blev som liten alltid intalad att visa respekt för just resande och romer. Påmindes alltid om vilka umbäranden de folken hade fått utstå i långa tider och att de knappt var välkomna någonstans. Det låg mycket i vad min mamma sa en gång när jag var liten, och vi gick förbi ett grönområde i stan, där några romer satt och kinkade på gitarr. »Hade det varit svenskar hade det där varit pittoreskt, nu glor folk och säger zigenarliv!« Jag förstod som vuxen att sådana små, men för mig viktiga, markeringar var mina föräldrars sätt att visa att vi inte hade vårt hem i majoritetssverige. Om än ett diskret sätt. Jag har all förståelse för dem som valde att försöka inlemma sig i samhället för att ge sina barn och sig själv en dragligare tillvaro. Frågan är hur många av oss som lyckades utplåna,

eller dölja, arvet helt och hållet? Vår familj lyckades inte, och ville nog inte heller, utplåna ursprunget.

Men samtidigt som vi måste förstå och i respekt möta de resande som är födda och alltid har levt mitt i kulturen, måste de förstå oss. Oss som blev berövade en del av vårt arv utan att själv ha valt det. Det är inte alltid lätt att hitta skärvorna efter vad som har slagits itu eller tappats bort genom åren. Kanske jag aldrig hittar alla skärvorna. Det är där jag behöver hjälp av gamla resande, för annars kommer jag aldrig att lyckas.

Foto Britt-Inger Lundqvist.

»Jag vill inte att mina barn ska behöva känna den där skärande smärtan i hjärtat efter att ha fått orden 'jävla tattarjävvel' skriket rakt i ansiktet för tusende gången.«

Tintin Elander

FÖDD 1993

Jag sitter här och hör hur vinden piskar utanför. Hur regnet smattar mot rutorna. Hopkurad framför en brasa, sitter jag och ser på medan lågorna sakta dansar framför mig. Jag känner mig så tacksam. Tacksam för någonting som för många är en ren självklarhet. Tacksam att jag har tak över huvudet, mat att äta, och varma kläder att ta på mig om jag fryser. Men för mitt folk, har det aldrig varit en självklarhet. De blev fräntagna sina barn, tvångsteriliserade och lobotomerade. Familjer splittrades när barn sattes i fosterhem. De blev bortkörda och utfrysta. Allting på grund av en enda sak. De var resande.

Hatet och diskrimineringen har fortfarande inte försvunnit, även om det kanske inte alltid framgår lika tydligt överallt. Tysta viskningar i korridoren medan man går förbi, pekande och skratande. Glåpord skrikandes efter sig på gatan. Krokben, slag och sparkar. Alla de gånger man blivit ivägkörd ifrån campingplatser, utan att man ens har gjort någonting. När man är den som blir utpekad när något har försvunnit. Allt för att man inte är som de. De letar efter fel och brister, någonting att klanka ned på. Drar alla över en kam för att de kanske en gång i sitt liv träffat någon som bemött en illa, och då måste alla andra vara lika-

dana. Vad ger dig rätten att klanka ner på andra, bara för att de inte är som du?

Rätten att vara sig själv

Jag har fått lära mig sedan jag var liten, att aldrig ta någonting för givet. Jag har fått lära mig att visa respekt för mina medmänniskor, och att alla är lika mycket värda. Jag har fått lära mig att säga ifrån och stå upp för mig själv och det jag tror på. Att rycka in, om jag ser att någon blir orättvist behandlad eller nedtryckt. Att hjälpa de människor som kanske drog en nitlott i livets lotteri, och som inte har det lika bra som jag själv. Det är mycket enkla små saker som jag tycker att alla borde få lära sig från barnsben.

Alla har rätt att vara sig själva. Men i dagens samhälle är det fortfarande inte alla som blir accepterade. Jag ställer mig frågan, varför? Varför inte acceptera andra människor för vad och hur de är? Hur mycket du än hatar, kommer du ändå inte att kunna ändra på dessa människor. Jag vill att mina barn ska växa upp i ett land där de kan vara stolta över vilka de är, och vara stolta över sitt ursprung. Jag vill inte att mina barn ska behöva känna den där skärande smärtan i hjärtat efter att ha fått orden »jävla tattarjävel« skriket rakt i ansiktet för tusende gången. Jag vill inte behöva torka bort deras tårar på grund av att alla vuxna såg vad som hände, men ingen ingrep. Jag vill inte att de ska tveka att ta med vänner hem för att de är rädda att det ska komma fram att de inte är som alla andra. Jag vill inte se förtvivlan i deras ögon, när de blir dömda i förväg på grund av andra människors trångsynthet och okunskap. Jag vill inte se dem falla, när samhället gång på gång svikit dem. Jag vill att de ska stå rakryggade och med stolthet i rösten kunna säga att de är resande, utan att känna rädsla inför hur folk ska reagera.

Jag vill att de ska lära sig om vår historia, vårt språk och seder och kultur, och i sin tur föra detta vidare till sina barn och barnbarn. Om vi fortsätter att leva i rädsla för buron kommer dessa till slut att vinna. När vårt språk är utdött, och ingen längre sitter vid lägerelden och berättar historier från förr, så kommer de att ha vunnit. Vi kan inte leva instängda i rädsla, vi är ett frihetens folk.

Elden. Foto Britt-Inger Lundqvist.

Jag har sett hur rasismen har växt lavinartat bland unga, och jag vill tro att det handlar om okunskap. För om så är fallet, så går det att ändra på. Även om vi inte kan påverka det som redan skett, kan vi förhindra att historien upprepar sig. Vi kan sprida kunskap, och få folk att förstå att vi också är människor. Människor med hjärtan, känslor och drömmar. Drömmar om en ljusare framtid för oss och för de som kommer efter oss. Hopp om att våra framtida generationer kommer att bli behandlade med den värdighet och respekt de förtjänar och att de aldrig kommer att glömma var de kommer ifrån. Att de känner samma tacksamhet som jag känner nu, när de tänker

tillbaka på de hemskheter som deras förfäder fick gå igenom. En längtan om att de en dag kommer att börja sprida kunskap och lära ut i skolorna, vad Sverige utsatte vårt folk för. Kanske kan de då förstå vår misstro till myndigheter och buron. Kanske kan de förstå varför vi håller oss på vår kant, och helst är tillsammans med de våra.

Det handlar inte om att vi på något sätt tror oss vara bättre än andra. Det handlar om att om man en gång väl blivit rejält sårad och sviken, så gör man allt man kan för att det inte ska hända igen. Man håller sig till det som känns säkert och tryggt. I vårt fall är det familj och släkt. Vi har nästan alla vid något tillfälle blivit svikna av samhället. Vi vet alla hur det känns att inte bli accepterad för den man är.

Vi vet hur det är att behöva dölja något som man helst innerst inne skulle vilja skrika ut för hela världen, just för man är så trött på att vara tyst.

Det är dags att vi slår oss fria från de osynliga kedjorna som hållit oss tillbaka. Det är dags för oss att ta plats i samhället och visa att vi inte tänker ta någon mera skit. Att vi är precis lika mycket värda som alla andra. För oavsett hudfärg, tro, sexuell läggning, könstillhörighet eller etnicitet, så har alla rätten att bli accepterade.

Jag hamnade en gång i en diskussion där jag fick förklarat för mig att jag inte kunde säga att jag inte ville vara vän med en rasist. Därför att de inte kan acceptera alla människor. Jag fick höra att det var dubbelmoral från min sida att jag inte kunde acceptera den människan som hade rasistiska åsikter. Jag vet inte hur andra tycker, men jag tycker mig ha fullkomlig rätt att frånsäga mig vänskap med någon som jag inte delar några grundläggande värderingar i livet med, till skillnad från att någon säger «Jag vill inte vara din vän, för du är svart». Att tycka illa om någon för att personen ifråga är ett redigt praktarsel tycker jag är en helt befogad

anledning. För den personen kan ändra på sitt beteende, och på så sätt visa för dig att han kanske är en bra människa trots allt. Att tycka illa om någon för att personen i fråga inte har samma hudfärg, sexuell läggning, tro eller etnicitet som du själv har, tycker jag är en befängd anledning eftersom det inte är någonting som personen kan ändra på.

Jag dömer inte folk på grund av någonting som de själva inte kan ändra, och jag kan inte för mitt liv förstå de som gör det. För vad får man egentligen ut av det? Du kanske får en stunds sinnesro och en känsla av att du är felfri och perfekt.

Men vem är du att vara perfekt, om ingen annan kan vara det?

Slutord

Mycket blir nytt när en minoritet skriver sin egen historia, utifrån egna erfarenheter.

Den här boken har tillkommit i delaktighet och gemenskap, tillsammans med medskaparna och en referensgrupp, som bestått av resande. Så mycket som möjligt av besluten har förankrats i gruppen. Titeln på boken är ett exempel på den demokratiska processen. Alla som ville fick vara med och ge förslag till bokens titel och det landade i *Dinglarens väg – Vorsnos Drom*.

Arbetet med *Dinglarens väg – Vorsnos Drom* har berikat oss som redaktörer. Det har varit en stor ära att få arbeta så nära alla medskribenter och få ta del av deras material. Arbetet med boken har också gett oss ett nytt sätt att skriva och samarbeta med grupper som är »ofrivilligt åsidosatta«.

BRITT-INGER HEDSTRÖM LUNDQVIST

ANN HELLMAN

Litteratur

- Eriksson, Bo (2010), *Sveriges historia: 1350–1600*. Stockholm: Norstedts
- Eriksson, John (2009), *Min bok om Östmark* Eget förlag
- Etzler, Allan (1944), *Zigenarna och deras avkomlingar i Sverige: historia och språk*. Stockholm: H Gebers förlag
- Freud, Jonathan (2006), *Romer*. Stockholm: Leopard Förlag
- Hazell, Bo (2002/2011), *Resandefolket. Från tattare till traveller*. Stockholm: Ordfront förlag Stockholm
- Johnson, Anders (2010), *Garpar, gipskatter och svartskallar Invandrarna som byggde Sverige*. Stockholm: SNS förlag
- Jerlang, Espen (red) (2008), *Utvecklingspsykologiska teorier*. Stockholm: Liber AB
- Lindholm, Gunborg A (1995), *Vägarnas folk De resande och deras livsvärld*. Göteborg: Etnologiska föreningen i Västsverige
- Mansén, Elisabeth (2011), *Sveriges historia: 1721–1830*. Stockholm: Norstedts
- Svanberg, Ingvar (2005), *Tusen år av invandring*. Stockholm: Dialogos förlag
- Svensson, Birgitta (1993), *Bortom all ära och redlighet. Tattarnas spel med rättvisan*. (Diss), Stockholm: Nordiska museets handlingar 114
- Ullenhag, Erik, Grönfors Rosita, Dimitar Taikon Angelina, Nyman Diana, Frankemo Eleonor, Kuzhikov Stefano, Wydow Marian, Halilovic Mujo (2014), *Den mörka och okända historien. Vitbok om övergrepp och kränkningar*

av romer under 1900-talet. Ds 2014:8 Stockholm:

Arbetsmarknadsdepartementet

Welinder, Stig (2009), *Sveriges historia: 13000 f.Kr–600 e.Kr*.

Stockholm: Norstedts

Villstrand, Nils Erik (2011), *Sveriges historia: 1600–1721*.

Stockholm: Norstedts

UPPSATSER

Heymowskis, Adam (1955), *Om tattare och resande*. Uppsala:

Uppsala universitet

Lundqvist, Britt-Inger (2010), *Stolta och starka. Resandefolket*.

Visby: Gotlands högskola.

Lundqvist, Britt-Inger (2011), *Liv med motgångar En resandepojks berättelse*. Visby: Gotlands högskola.

Wiklander, Ludvig (2013), *Resandefolket: Från okända till okända till erkända*. Uppsala: Uppsala universitet.

LÄNKAR

<http://www.bohuslansmuseum.se/Vastarvet/Verksamheter/Bohuslans-museum/Faktasidor/Resandefolket/Varifran-kommer-resandefolket/>

<http://www.britam.org/swedish/Exilhebr%E9gerna-i-Europa-och-p%E5-de-brittiska-%F6arna.htm>

<http://bibliotek.jonkoping.se/web/arena/raskravallerna-1948>

<http://www.levandehistoria.se/rasism-och-framlingsfientlighet/rasismens-historia-i-sverige>

ne.se

http://www.riktpunkt.se/rp_2009/nr_1_09/01_09_14.htm

Stockholms stads tänkeböcker 1504–1514. Stockholm
(1931) Utgivna av Kungl. Samfundet för utgivande av
handskrifter rörande Skandinaviens historia [http://www.
stockholmskallan.se/Soksida/Post/?nid=27743](http://www.stockholmskallan.se/Soksida/Post/?nid=27743)
<http://www.svt.se/nyheter/vetenskap/sveriges-slavhistoria-avslojad>
[http://www.so-rummet.se/kategorier/historia/nya-tiden/slaveri-
och-triangelhandel#](http://www.so-rummet.se/kategorier/historia/nya-tiden/slaveri-och-triangelhandel#)
<http://sydaby.eget.net/roots/rom.htm>